

Proza. Deel VII

Albert Verwey

bron

Albert Verwey, *Proza. Deel VII*. Van Holkema & Warendorf / Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam
1922

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/verw008proz07_01/colofon.htm

© 2009 dbnl

Voorbericht

Toen Berlage de bouw van de Amsterdamsche Beurs begon, was het een van zijn liefste illuzies verschillende kunstenaars daaraan te doen meewerken. Wagner's verlangen naar een gemeenschap van kunsten bezielde hem; maar een gemeenschap waarin niet de muziek doch de bouwkunst de leiding had. Zoekende naar zulk een bond vond hij instemming en steun bij Antoon Derkinderen, de aanhanger van een nieuwere Gothiek, de bewonderaar van die 'bouwhutten' door wier bedrijvigheid de middeleeuwsche kathedralen ontstonden. Maar Derkinderen was niet de eenige kunstenaar van wie hij hulp wenschte. Heel anders geaarde: de in het tijdsleven naar alle zijden speurende Toorop, de naar het Prae-rafaelisme neigende Roland Holst, en L. Zijl de van aanleg uitbundig-naturalistische beeldhouwer, waren hem even onontbeerlijk. Zou het mogelijk zijn, niet alleen hen allen te vereenigen, maar ook hun arbeid eenigszins te doen saamstemmen? Hij stelde mij die vraag, en de bespreking was het begin van een samenwerking waardoor ook ik aan de nieuwe bouw deel zou krijgen. Op twee wijzen kon ik van dienst zijn: door het onder woorden brengen van sommige algemeene ideeën, die naar ons beider inzicht bij de versiering van de Beurs moesten worden in 't oog gehouden, en door het aanwijzen van voorstellingen, ideëele of historische, die door de

kunstenaars in hun werk zouden kunnen worden opgenomen.

Hoofdzakelijk in twee Bijdragen tot de Versiering van de Nieuwe Beurs trachtte ik - zonder aanstelling van stadswege, alleen in persoonlijke verhouding tot Berlage, en strikt op mijn eigen gebied als dichter en schrijver blijvend - die dienst te vervullen. De eerste was een klein aantal gedichten, voornamelijk kwatrijnen, waarin ideeën en motieven kort werden aangeduid. De tweede was de historische studie die hierachter nog eens wordt afgedrukt.

Hoewel ook buiten verband met de Beursbouw leesbaar, kunnen noch die gedichten - waarvan Berlage enkele in en aan het gebouw deed aanbrengen terwijl sommige hun illustratie vonden in het werk van de versierende kunstenaars - noch de hier herdrukte studie, gemeten worden met de maat, die men vrije scheppingen van onderzoek of verbeelding aanlegt. Om bij het proza-opstel te blijven: ofschoon het niet kon geschreven worden zonder een volledig overzicht van Amsterdam's opkomst en de geschiedenis van zijn handel, van onze zeevaart en van de vestiging van het rijk in Indië, was het niet noodig dat ik mij verdiepte in onderdeelen of helderheid poogde te brengen in onopgeloste vraagstukken. De geschiedschrijver zal daarom in mijn arbeid niets vinden dan wat hem bekend is uit de voornaamste werken van zijn voorgangers. Mijn eenige wensch was aan bekende voorstellingen een beteekenis en een glans te verleen die beeldende kunstenaars konden aanlokken.

Noordwijk-aan-Zee,
14 Sept. 1922.

Bijdragen tot de versiering van de nieuwe beurs

Eerste hoofdstuk

Dicht aan de plek waar het Amstelwater, vlak en breed, in het Y vloeide; recht tegenover het rieten gehucht dat op de hoogere zandstrook lag tusschen de moerassen Nes en Liesdel; stond, de heele 13e eeuw door, het kasteel dat heer Gijsbrecht, de Tweede, had gebouwd.

Sinds Wolfert, om zijn grootgrondbezit edelman, voor andere goederen vassal, en tevens schout, van de Bisschop van Utrecht was, was dit al het tweede kasteel van zijn nakomelingschap in Amstelland.

Het oude en eigenlijke Amstelland was niets dan twee strooken laag veen op beide oevers van de landrivier, en de moerassen aan het Ywater. Het, later zoo genoemde, Ouder- en Nieuwer-Amstel waren de kern ervan; hoofdplaats het nu nog zoo genoemde Ouderkerk. De kerk stond er, en ook het eerste kasteel, het houten, dat Wolferts zoon Egbert had gebouwd. Dat was in de 12de eeuw geweest; van de zwaarste palen en balken was het opgetrokken en ineengewerkt. Egberts leven was als dat van zooveel slimme en sterke grondbezitters uit de middeleeuwen, die in liefst onbloedige maar altijd taaie twist met grooten en kleinen, en zonder zich

te storen aan uitspraak van Bisschop of Keizer, hun grondbezit uitbreidden. Door zijn inspanning konden zijn opvolgers, de vier Gijsbrechten, tusschen de Bisschop van Utrecht en de Graaf van Holland staande, de bewerkers worden van het aanzien en daardoor van de ondergang van hun geslacht.

Met Gijsbrecht de Tweede - van de Eerste weten wij weinig - wordt Amstelland betrokken in de staatkunde van buiten zijn grenzen. Hij en zijn broers worden ridder geslagen; hij neemt deel aan de oorlogen van de bisschop; nog in 1227 trekt hij mee in de veldtocht naar Drente. Maar belangrijker dan die, was voor Amsterdam dat zou opkomen, een andere tocht geweest die hij in 1203 had gedaan. Aleid van Holland was met haar dochter Ada, en Lodewijk van Loon de door haar gekozen schoonzoon, in Haarlem gekomen, met voornemen naar Egmond te rijden en er de lijkdienst te vieren van haar gemaal. Wouter van Egmond en Albert Banjaert, die het mannelijk leen van Holland voorstonden, zouden haar daar hebben opgelicht. In het holle van de Decembernacht bracht Gijsbrecht Aleid en Lodewijk met een schuit naar Utrecht. Als door een zinnebeeldige handeling had deze Amstel hier aangeduid dat roem en ramp voor zijn huis in zijn weerzijdsche betrekkingen met Holland en Utrecht lagen.

Want na de roem kwam de ramp, het volgend voorjaar al. Egmond en Banjaert, aan het hoofd van hun Kennemers, doorsteken de dijk en vermeesteren Amstelland. Gijsbrechts burcht wordt afgebrand.

Nadat Dirk van der Aare, de Bisschop, zich op Kennemerland gewroken, en de heete zomer Amstelland had opgedroogd, bouwde Gijsbrecht de Tweede

zich zijn nieuw, nu een steenen kasteel, aan de saamvloeïing van Amstel en Y.

Of er een reden was waarom hij het juist daar deed?

Misschien de bijzondere dat er behalve de hutten van de visschersbuurt al de houten met riet gedekte woningen van kooplieden stonden en tot bescherming van hun schepen en goederen slot en krijgsvolk noodig was. Maar, zou men zeggen, *die* behoefte bestond in het welvarender Ouderkerk wel zoo zeer.

Hetzij de koopmanswoningen er waren of aanstonds kwamen, meer dan dat nog geringe feit moest er in de beschouwingen van de landheer-zelf een gewichtige reden zijn waarom hij, de hoofdplaats van zijn land verlatende, zich nestelde in een ruig en onherbergzaam moeras.

En die beschouwingen zijn duidelijk.

Eeuw aan eeuw had de drift van Europa zich uitgestort naar het Oosten, het land van de wonderen. En tot ver in de nieuwere tijd zou het nog het lokkende oord zijn voor handelsgeest en avonturenlust. De heele middeleeuwen door trokken van Konstantinopel langs de twee wegen, de noordelijke door Rusland, over Skandinavië naar het Brittenland, en de zuidelijke over de Middellandsche zee naar Italië en naar het Frankrijk, met oostersche schatten beladen, de joodsche en europeesche kooplieden en de gezanten van Perzen en Indiërs. Frankische bisschoppen en vrouwen ontbeerden de weelde niet van gewaden en sieraden die vandaar te bekomen viel. Maar al mocht Karel de Grootte zelf in aandoening voor de gezanten van de grieksche keizer uitroepen: o was toch deze afgrond van de zee niet tusschen ons, dat ik tot u kwam en de schatten van

het Oosten met u deelde; de germaansche stichter van het christenrijk wist te wel wat zijn opgaaf was, en symbolisch reed hij, door moer en regen temidden van zijn in gewaden van fonkelende vederen en gekleurde weefsels gekleede hofstoet, in zijn grauwe schaapspels, en glimlachte als hun kleedij die avontuur niet zoo goed als de zijne weerstond. Na hem mocht het verkeer met het Oosten nog wel minder zijn. Europa had genoeg met zichzelf te doen. De drift van Europa voldeed zich juist in de paar eeuwen vóór de tijd die ons bezighoudt. Het Heilige Graf en Konstantinopel waren de twee doelen, het hemelsche en het wereldsche, waar de kruisridders naar streefden. Omstreeks dezelfde tijd dat Gijsbrecht zijn huis aan het Y bouwde, werd met de verovering van Konstantinopel de drang naar oostersche rijkdommen voor een tijd voldaan. De kracht van dit werelddeel werd beschikbaar voor een ander doel.

De groote daad van het germaansche ras na de Kruistochten is het terugdringen en deels vernietigen van de heidensche Slaven en het verchristelijken en in hun handel opnemen van Oostzeekusten en Rusland geweest.

Daar kwam bij dat de ridders verminderd, een groot aantal hoorigen vrijen geworden waren. Een germaansche burgerij was aan het opkomen die, ondersteund door duitsche vorsten en een ridderbond als de Duitse Orde, de kusten van Oost-, Noorden Zuiderzee bevolkte en in het noorden zijn christelijke duitsche handel dreef.

Het feit van het bouwen van het slot aan de Amstelmond bewijst dat Gijsbrecht heeft ingezien dat, na het meer binnenin gelegen Muiden, ook deze

als haven gunstig gelegen uithoek voor die handel in aanmerking kwam.

Zijn zoon, Gijsbrecht de Derde, was dan ook van die amsterdamsche handel de vermaarde bevorderaar. Hij, als vrijmachtig heer vrede met Utrecht, maar vooral vriendschap met Holland houdend, droeg zijn stins te Utrecht aan de graaf van Holland op, zoodat hij deze daarvoor leenplichtig maar ook in het Sticht onder zijn bescherming stond; wist zich grootere rechten dan zijn vader op het Gooi te verzekeren; nam, waarschijnlijk, met Floris de Vierde deel aan de kruistocht tegen de kettersche Stadingers, die tienden weigerden aan de Bremer bisschop, kruistocht die, als alle vorige, mèt de kerk de handel ten goede kwam. Onder zijn regeering bezaten de Amsterdammers aan de overkant van de Zuiderzee handelsvrijheid; een brief van hemzelf aan de stad Lubeck is bewaard gebleven over een aangehouden aemstelsche kogge die wij gelooven mogen dat een aemstelredamsche is geweest. Maar omstreeks diezelfde tijd, vóór het midden van de 13de eeuw, moet hij die belangrijkste daad gedaan hebben die waardig is op een van de groote vensters van de Nieuwe Beurs te worden herdacht.

Op een vroege morgen van het jaar 1240, verbeeld ik mij, ging van het steenen slot met de ronde stompe torens de poort open en reed ridder Gijsbrecht met zijn rentmeester en knapen de slotweg af, langs de rivier opwaarts tot tegenover het begin van het Nesmoeras. Daar wachtte hem een boot en terwijl de knapen met de paarden achterbleven, werden hij en zijn rentmeester overgezet naar de andere zijde, waar de oudsten en oversten van het dorp in hun wollen kleeding met de muts in de hand, werklieden

en nieuwsgierige bevolking achter zich, gereed stonden om hem te ontvangen. Daar werd, in overleg met hen en op aanwijzing van zijn rentmeester, door Heer Gijsbrecht de plaats vastgesteld waar de Dam in de Amstel zou worden gelegd. 't Is de latere Vijgendam. Sinds die tijd was er door sluizen voor de waterkeering, door afsluiting van de vastere zandkade, haven en grond gewonnen en beveiligd die beroemd zouden worden als de Stad Amsterdam.

Aan de voet van de Beurstoren zie ik in gedachten de geharnaste ridder Gijsbrecht staan, uitzijende naar de Dam die hij heeft gelegd.

Tweede hoofdstuk

Onder de vierde Gijsbrecht was het aanzien van Amstel op zijn hoogst, en het eind onvermijdelijk.

Dezelfde macht die Amsterdam ontstaan deed, de drang naar de noorderkust van de germaansche burgerijen, dreef Floris van Holland aan het hoofd van zijn poorters naar de havens van Noord-en Zuiderzee.

Met de *Heer* van Amstel in voor hem-zelf voordeelige betrekking van bemiddelaar, met kleinere heeren, met Utrecht, - stond tot het *volk* van Amstel hij in de voor hen waardevolle verhouding van bondgenoot en schenker van tolvrijheid; en te zijner tijd, wist hij wel, zou ook de laatste in zijn voordeel zijn.

Van de 27ste Oktober 1275 is Amsterdams oudste bewaard-gebleven oorkonde: het door graaf Floris verleende privilegie van tolvrijheid in Holland. Van toen zal dan ook het amsterdamsche zegel dateeren,

dat gehangen werd aan de tolbrieven: het koggeschip zonder roer met aan de mast het hollandsche schild.

In het volgende kwartaal van die eeuw vallen die lotgevallen van Gijsbrecht en Floris die eindigden met de moord op de een, en 's andren ondergang. Amstelland zou voortaan een deel van Holland zijn.

Met de 14de eeuw begint voor Amsterdam zijn hollandsche geschiedenis, die de geschiedenis van zijn opkomst is. Zij begint met het handvest waarbij het dorp poortrecht kreeg, in het eerste jaar ervan.

De stad Amsterdam - een omgrachte stad, maar met misschien geen duizend poorters - zien wij, de heele eeuw door, haar inwoners en handel uitbreiden. Een te zijn van de vele koopsteden die handel dreven langs IJssel en Rijn naar Keulen, en aan de andere zij de Schelde op, een van die begunstigden vooral, die, erkend en ontzien, aan de voordeelige Oostzeehandel deelnamen, was het eerste doel dat rusteloos werd nagestreefd.

Van binnen en naar buiten, door handelsvrijheden en door deel te krijgen aan de regeering, zien wij hoe die burgerij sterker wordt. Van binnen, door langzame verwerving van al meer rechten die de graaf tegen onderstand aan hen overliet: privilegies van stads-uitbreiding, van verkeer, van bestuur, van rechtspraak, van geldelijke inkomsten; - van buiten door aanhoudende aanwas van invloed, door als Vrije Stad alléén afhankelijk van de graaf te zijn, door niet te kunnen worden aangehouden om schulden, door niet genoodzaakt te mogen worden tot tweegevecht, door ter dagvaart te gaan met de hollandsche steden, door in verbond met die steden zelfs te beslissen wie heer zou zijn, niet de vrouw

Margareta maar Willem die hun handel kon verdedigen, door vrijdom van tol te koop van de burggraaf van Leiden, van Jan van Bloys, hem af te dwingen en te onderhandelen van Deventer, hem te bemachtigen overal waar, als in het land van Arkel later, de hollandsche graaf het gewicht van zijn wapens droeg. Samen met andere steden verbond het zich; ook in het buitenland. En Keizer en Paus, Vorsten en Heeren, ook de Ruwaard van Holland, ontvingen eenvoudig bericht ervan, toen Amsterdam met een groot aantal nederduitsche steden te Elbing een verbond met de Pruisen en Lubeck sloot en de oorlog voerde tegen de koningen van Denemarken en Noorwegen.

Daarmee trad Amsterdam, tegen 1370, in die groote noordduitsche Hanza, het verbond van koopsteden dat de wereldhandel beheerschte.

Terwijl de stad aan de Amstel door het graven van gracht op gracht de kring van haar vrijheid uitbreidde, terwijl het Y omgord werd met paalwerk, het aantal schepen sterk vermeerderde, de Oude Brug, in de eerste helft van de eeuw gelegd, dezelfde waar nu het noorderterras van de Nieuwe Beurs op zal open gaan, van schippers, kooplui en venters grimmelde, de breede kaai langs het Damrak - zooals nu het Damrak zelf zal zijn - een volle beurs was (voor hout, zout en koren,) en boter en kaas op de Dam of aan de Plaats werden aangevoerd, - terwijl, in het kort, het Amsterdam van Warmoesstraat en Nieuwendijk, van Kalverstraat en Nes tot Osjessluis en Grimburgwal, met zijn eerste, Oude Kerk en zijn oudst Stadhuis wel al, zijn plaats was begonnen in te nemen in het verkeer tusschen Noorden en Zuiden, een plaats vanwaar het binnen

nog ruim een eeuw al zijn mededingers beheerschen zou, - terwijl zoo het Amsterdam aan Y en Amstel zelf geworden was, ging het op een klein maar door alle volken en steden omdongen schiereiland van Zweden de plaats afpalen naast de anderen die het als een beeld van zijn handelsmacht in Europa met zijn faktorij en vlag beplanten zou.

De bouw van de 'Vitte' op de kust van Schonen, m.a.w. de inrichting van een amsterdamsche afdeeling op het internationaal terrein voor de werkzaamheden bij de haringvangst, dat is als teeken van de nu niet meer amstellandsche maar hollandsche handel van Amsterdam het tafreel dat, dunkt mij, het tweede en middelste venster van de zaal van de Kamer van Koophandel versieren moet.

Zooals de volken het licht van de eeuwigheid opvangen door de gekleurde schaduwen heen die de groote daden van hun voorvaders in de tijden wierpen, zoodat zij daarin zichzelf, het wezen van hun tijdelijk bestaan, vereeuwigd zien, - zoo moeten de nazaten van de hollandsche kooplieden in de zaal die het hart is van hun handelshuis het zonlicht zien binnenstroomen door de kleurige tafreelen waarin het grootste van het hollandsche wezen onsterfelijk staat verbeeld.

Een raam van drie vensters zal in de zaal van de Kamer van Koophandel het zonlicht doorlaten: drie tafreelen zijn er die, noodzaaklerwijs, de uitdrukking zijn van de drie perioden waarin de Handel van Amsterdam en Holland zich vertoont. Twee perioden, de Amstellandsche en de Grafelijke, met de tafreelen die hen uitdrukken, heb ik aangeduid: voor ik tot het derde, die van de Republiek van de Vereenigde Gewesten kom, moet ik ten eerste van de Vitten op

Schonen zelf een uitvoeriger beeld geven en daarna, ten tweede, de ontwikkeling schetsen van die handel die door het bouwen van de amsterdamsche Vitte is voorspeld.

De Hanza, de bond van noordduitsche steden, die de germaansche handel beheerschte, beheerschte ook door verdragen of macht het aan Denemarken behorende schiereiland Schonen en de daar bijbehorende visscherij. Lubeck en Hamburg en daarna allerlei andere duitsche steden hadden er het recht een faktorij te bouwen, te visschen, te drogen en te handelen, en wat meer zegt, het recht er te leven en te vonnissen naar hun vaderlandsch gebruik. Een souverain recht was dit, dat de koningen van Denemarken aan de invloedrijke steden hadden afgestaan: de steden zelf stelden in de vestigingen van hun onderdanen de schout die hun naar de wetten van hun stad recht zou doen.

Tot aan het einde van de middeleeuwen bestond er tusschen duitsche en nederlandsche steden geen onderscheid. Leeuwarden, Groningen, Staveren, Kampen, Zwol en Deventer, Zutphen, Harderwijk en Muiden zelfs waren in 1285 Amsterdam in het verbond met de duitsche steden voorgegaan. Na de oorlog tegen de koning van Denemarken Waldemar, waaraan het deelnam, en die eindigde met Waldemar's nederlaag, kreeg nu ook Amsterdam in 1370 zijn vitte of visschersplaats op Schonen met het privilegie van een naar amsterdamsch recht rechtdoende Voogd.

Zonderling moet er die inrichting hebben uitgezien waar nu ook de amsterdamsche koopman burgerrecht kreeg. Een kuststrook van een halve mijl tusschen het slot Skanör in het Noorden, en het slot Falsterbo

in het Zuiden: grachten en sloten die de ruimte afdeelden in kleinere, waarvan elk een afzonderlijke vutte was. In het noorden naar het slot Skanör die van de steden Kampen en Bremen, dan die van Rostock, aan wier kerkhof die van Wismar grensde; in het midden met de duitsche kerk en het algemeene kerkhof de vitten van Lubeck en Greifswald. Op de zuidervleugel van het midden af, eerst de vitten van Stralsund en Harderwijk, dan die van de Anklamers tot aan de heilige Christuskerk, die van de Hamburgers en eindelijk die van eenige nederlandsche steden, ook, stel ik me voor, van Amsterdam. Op deze zuidervleugel vlak bij het slot Falsterbo kregen tegelijk met Amsterdam eenige pruisische steden hun afdeeling die zich tot aan de deensche winkeltjes uitstreckte. Zonderling moet het er hier hebben uitgezien waar onder zooveel verschillende voogden, maar onder algemeen opzicht van de voogd van Lubeck en naar de besluiten van de Hanzadag alles wat bedrijf en verkeer betrof geregeld was. Geregeld was dat geen vreemden, Engelschen, Brabanders noch Walen op Schonen mochten worden toegelaten; hoe groot de tonnen, hoe hoog de renten zijn moesten; hoe de visschen moesten gevangen en bereid worden. Hier werd elk zijn plaats aangewezen, toezicht gehouden op het volgen van de voorschriften bij verpakking en verzending. Want het eenige waar men hier voor kwam - al kon het niet anders of er waren ook handel en geldwissel - was de vischvangst. Einde Juli en begin Augustus zeilde vloot op vloot op het tot dan toe eenzame en alleen door wachters en honden bewaakte strand toe en kwamen in lange rijen voor anker. De winkels en marktpleintjes van de vitten werden gevuld met waren, natte en droge;

en door gewapende kooplieden begeleide wagens brachten de goederen uit de schepen naar de magazijnen aan land. Fransche en duitsche wijnen, bier en meê werden in 't groot en in 't klein door hen van de hand gezet. Doeken en pelswerk, zijden stoffen en kruiden, gekonfijte vruchten en allerlei handwerk kwamen hier drie maanden lang ter jaarmarkt en de wisselaar vond bij de verscheidenheid van vreemde munt gewillig werk. Maar de haringvangst bleef belangrijker. Bij dag, en ook 's nachts als de schijn van ontelbare fakkels de haringen verschrikte en in de donkerkleurige netten joeg, voeren de platboomde schuiten heen en weer over de zee. Op vrachtwagens en barken werd de vangst thuisgebracht. Daartoe aangestelde knechts sorteerden ze, scheidten de vetten van de mageren; anderen rukten er de koppen af. De goeden werden in tonnen gepekeld, de minderen na twaalf uur in de pekkel staan gerookt. Behalve de kleine houten winkelkramen waren er breede steenen rookhangen die 14 dozijn ton tegelijk konden inhouden. Daarheen gingen die minderen. De goeden, in de tonnen gepakt, werden onderzocht door beeedigde keurmeesters en voorzien van het Vittenzegel. Een zoo gezegelde ton gold in de handel als goede Schonensche.

Wat ruimte er op de vitten nog over was diende de kuiper en timmerman, de touwslager, smid en slotemaker, de bakkers, vleeschhouwers en tappers met hun gereedschappen en werkplaatsen.

Eind Oktober verdween de kolonie zooals ze gekomen was. Driemaal hadden de schepen hun lading naar huis gebracht, dan verstrooiden zij zich en de wakers met hun honden bleven op het eenzame kustland tot de volgende zomer terug.

Er leefde in deze tijd een fraai type van hooggestegen amsterdamsche poorterszoon, Willem Eggert. Toen Willem van Oostervant om de moord op Aleid van Poelgeest vluchten moest, had Eggert hem in Parijs ondersteund; en toen Willem als van die naam de zesde, graaf van Holland werd, behield hij Eggert naast zich als edelman, zooveel als zijn minister van financiën die tevens zijn bankier was, en kanselier. Terwijl Willem aan Holland de grenzen gaf die het sedert behouden heeft, leefde en werkte naast hem die beschaafde amsterdamsche poorter als van die stad de vooruitlooper, die binnen twee eeuwen Holland en meer dan Holland zou zijn. In het koor van de Nieuwe Kerk, waaraan in 1414 begonnen werd, ligt hij begraven; het straatje langs het oostertransept heet naar hem.

In de 14de eeuw werd Amsterdam de bondgenoot, in de 15de ging het de bestrijder van de Hanza-steden zijn.

Weer waren het natuurlijke krachten die de loop van de handel zouden veranderen.

De germaansche steden hadden het christendom, met de waren van hun duitsche achterland naar Rusland en Skandinavië uitgebreid. Door zijn macht, zijn privilegiën, maar altoos door de natuurlijke noodwendigheid van zijn overwicht, was Lubeck, het hoofd van de Hanza, meester geworden van Nowgorod tot Schonen, in Bergen en op Gothland, op de Londensche en de Brugsche markt. Maar de landen zelf die door het voortdringen van de Hanza, en door de door haar geschapene omstandigheden verchristelijkt of welvarend geworden waren, en

vooral de verst van haar middelpunt afgelegenen, de uitersten die Lubeck vond dat alleen door zijn bemiddeling moesten worden bijeengehouden, grepen toen zij zich er sterk genoeg voor voelden, Lubeck voorbij, naar elkander heen.

Landen uitgedrukt door steden was de natuurlijke verhouding voortaan deze: Dantzig aan de eene en Amsterdam aan de andere zijde handelden onmiddelijk, Lubeck voorbij.

Het kan niet ontkend worden dat hiermee voor Amsterdam het aanzicht van Europa veranderde. Boter en kaas, en haring, waren de schatten die het zelf uit land en zee haalde; zout dat ervoor noodig was moest getrokken worden uit Frankrijk en Spanje. Maar wie haalde wou meebrengen en als in het noorden koren en in het zuiden wijn en olie te bekomen viel, dan sprak het vanzelf dat het reizen voor eigen behoeften weldra een tusschenhandel worden moest, zoowel in de waren die men zelf verbruikte als in andere.

Maar in de tusschenhandel kan het niet anders of uitbreiding van de handel op het noorden maakt uitbreiding naar het zuiden noodzakelijk. Het Amsterdam dat onmiddelijk door de Sont en naar Dantzig voer, had een grootere afzet naar Frankrijk en Spanje noodig dan het Amsterdam van de 14de eeuw.

De specerijhandel op Lissabon die beginnen zou toen na de ontdekkingen van Spanjaarden en Portugeezen de weg over Egypte en Venetië voor de indische waren vervallen zou, was het noodzakelijk evenwicht dat sindsdien de amsterdamsche handel zocht.

Of natuur en staatkunde meewerkten?

Schippers van de Hanzasteden klaagden dat de

haring van de noorsche kusten naar de hollandsche begon af te trekken, zoodat met groot verlies de Hanzavloten vergeefsche reizen maakten. Brugge, tot de 15de eeuw de markt van Vlaanderen, de stapelplaats van de Hanza, verminderde: zijn haven, het Zwin, verzandde: Antwerpen en Amsterdam hadden er voordeel van.

En staatkunde: de deensche en zweedsche koningen mochten het wel dat zij in de verderafwonende en minder machtige Hollanders een tegenwicht kregen tegen hun machtige buurlieden, en het bevoordeelen van de Hollanders ten koste van de Hanzasteden werd de hun voordeeligste taktiek.

Holland zoowel als het buitenland gingen belang krijgen bij de grootheid van Amsterdam als handelsstad. En voor de eeuw op zijn midden is, komen van alle kanten stemmen getuigen dat die grootheid bestaat.

'Toen de Hollanders en Zeeuwen' - schrijft een anonymus - drie jaren lang, tot 1441, oorlog voerden tegen de Wenden, de Pruisen en de hertog van Sleeswijk en Holstein, was Amsterdam nog maar half zoo groot als het nu (1493) is, en toch bracht het twintig oorlogschepen in zee, zoolang de oorlog duurde. Al de overige steden van Holland en Zeeland tezamen hebben zooveel niet gedaan.

'Met die oorlogschepen hebben de Amsterdammers hun vijanden een onnoemelijke schade toegebracht, en dikwijls hebben zij met weinige hunner schepen groote vloten der vijanden aangetast en verslagen. Ja, de naam van Amsterdam werd zoo roemruchtig, dat velen, in afgelegen landen, haar niet voor een stad, maar voor een heel landschap hielden en verbonden met haar sluiten wilden.'

Hertog Filips van Bourgondië verklaarde in 1452 dat Amsterdam de handelrijkste stad en de uitmuntendste haven van Holland was.

De korenmarkt was er de hoofdmarkt, de korenkoopers de rijkste kooplieden. Daarna de houtkoopers: de heele Y-kant was bezet met houttuinen. De Zoutsteeg herinnert nog aan de zoutmarkt aan 't Damrak.

En wat meer dan iets anders met de haringhandel iedere handel die daarbij behoorde had verlevendigd, was de uitvinding van het haringkaken die in 1347 Willem Beukelsz. te Biervliet deed.

Sinds het eind van de 15de eeuw werd de voorrang van Amsterdam boven Lubeck dan ook onweersprekelijk. En als de amsterdamsche schepen, met de vrijbrieven van de deense koning, en met boven hun vlag van drie kruisen de Kroon van het Rijk die Maximiliaan hun in 1489 gegeven had, door de Sont voeren, dan verbleekten de Lubeckers van spijt omdat aanzienlijker dan hun stadsschild op de borst van de rijksadelaar de Keizerskroon van die schepen hun tegenblonk.

Zoals de fijne figuur van Willem Eggert aan het eind van de 14de, zoo staat de grove van moeder Sigbrit aan het begin van de 16de eeuw.

Moeder Sigbrit, een amsterdamsche fruitvrouw, ging naar Bergen dat een middelpunt van noorsche handel was en zette er een herberg op. Haar dochter Duifje bekoorde er de troonopvolger Christiaan (later de Tweede van die naam) die voor zijn vader Stadhouder was in Noorwegen. Van het jaar van hun kennismaking (1507) is een charter dat Christiaan aan Amsterdam ten gunste van zijn handel op

Noorwegen en vooral te Bergen gegeven heeft. De schoonheid van Duifje en de slimheid van Sigbrit beheerschten Christiaan ook toen hij koning was. Sigbrit leidde het staatsbestuur, zij bevorderde handel en nijverheid, zij begunstigde als een goede amsterdamsche koopvrouw bij voorkeur haar vroegere stadgenooten. In 1513 werd ze rijksbestuurderes te Kopenhagen. Het beheer van 's rijks inkomsten en van de Sondtol was aan haar opgedragen. In haar huis kwam de Rijksraad saam: zij hield briefwisseling met de rijksgrooten; hooge ambtenaren wachtten voor haar deur tot ze gehoor kregen.

Haar broer was in deensche staatsdienst: haar dochter, de dochter van de amsterdamsche fruitvrouw, was de werkelijke gemalin van Christiaan, terwijl het in naam Isabella, de zuster van onze eigen graaf, Keizer Karel was.

Trotsch en gehaat, bedierf zij later Denemarkens zaak en haar eigene: de onze ook wel af en toe. De 1ste Mei 1523 kwam Christiaan als vluchteling te Veere aan. Zijn gemalin en drie kinderen waren bij hem. Ook Sigbrit die in een ton gepakt aan boord gerold en zoo de woedende Denen ontkomen was.

Geheimzinnige gestalte, vervagend als men haar meent te grijpen, zwerft zij nog een jaar of wat Holland door. Dan verdwijnt zij er, in het land waar zij eens uit opdook, - grove schets en voorverbeelding van die fiere en bekwame landaard, die als zij, maar met meerder waardigheid en zekerder uitslag, tusschen koningen en vorsten zitten en hun gelijke, ja hun meerdere zou zijn.

Derde hoofdstuk

Het noodzakelijk tegenwicht voor hun handel op Dantzig vonden niet lang na 1500 de Amsterdammers in Lissabon. De specerijen, tot dan toe door Venetianen over Alexandrië en de syrische havens aangevoerd en over Augsburg verzonden naar Duitschland en Nederland, werden nu, door Portugeezen om de Kaap uit de Oost gehaald, door Amsterdammers verscheept van Lissabon, en tot in Rusland toe geleverd voor minder prijs.

Geen reden zou er toen voor een Hollander bestaan hebben om zelf naar de Oost te gaan. Hier, in Europa, vond de hollandsche koopman, met zijn altijd nog gering kapitaal, een handelsdoel waarvan hij in weinig weken uit en thuis kon zijn, waarbij de winst belangrijk genoeg en zeker was, en, tenminste in de eerste tijd, de kans op schade gering. Groot was daarentegen de renteverslindende afstand, onzeker de winst en dreigend de kans op schade, als hij onmiddelijk wou varen op Indië. De koning van Portugal was de eenige reeder voor de vaart daarop. Vijf of zes schepen, meer niet, werden er jaarlijks door hem heengezonden, en tegen hooge pachten had een enkele portugeesche koopman aan de bevrachting deel. Anderen dan die bevoordeelden dreigden dood en verbeurdverklaring en niemand geloofde dat Portugal in Indië daar niet de macht toe had.

Met de vaart op Spanje was het niet anders dan met die op Portugal. Winst en zekerheid als men op het rijk in Europa voer, gevaar en schade als men het deed op zijn koloniën. De spaansche koloniën

in Amerika behoorden evenzeer de koning als de portugeesche in Indië. Eenmaal heeft een Hollander aan de vaart erop deelgenomen. 't Was toen Karel V aan de Heer Van Beveren er een eiland ten geschenke gaf. Hij zond er twee schepen onder een Hendrik van Veere heen, maar die geen jaar daarna met geringe lading terugkwamen.

Maar langzamerhand, toen Holland met Spanje in oorlog was, werd de vaart erop onzekerder. Wel werd over het algemeen de handel oogluikend toegelaten, omdat het eene land begreep dat het het andere niet ontberen kon, maar telkens toch leden schippers en zeevolk overlast van de Inquisitie of doordat zij geprest werden voor de spaansche vloot. Dit alleen dreef nog geen Hollander naar Indië. Het was een van de kleine kwade naast de groote goede kansen die men verwachtten kon. Ook was Portugal ons niet vijandelijk. Maar dit veranderde. Portugal werd door Spanje veroverd. In 1585 werd onvoorziens op alle nederlandsche schepen in spaansche en portugeesche havens beslag gelegd. Nog was dit een schade die kon geboet worden. Maar het overleg van Leicester die oorlog gelijkloidend vond met geenhandel, was gevaarlijker. De 4de April 1586 werd bij plakkaat van hem alle handel met Spanje en Portugal de nederlandsche kooplieden ontzegd. Het was een plakkaat dat niet duren kon: de handel werd vergund aan onzijdigen, zoodat de Hollander nu onder vreemde vlag en passen voer. Maar nu ook had hij een vijand in de engelsche vrijbouter. Drake en Frobisher, geduchte kapers, en de engelsche kooplieden die wel wisten dat hun landgenoot voor hèn de handel niet gesloten had, maakten de zee onveilig. Terwijl ondanks alles de handel toch werd voort-

gezet, werd in 1590 in Spanje een tweede beslag gelegd. Weer verscheen op aandringen van de Engelschen hier een scherp verbod dat geen granen en oorlogstuig naar Spanje mochten uitgevoerd. Nog eens, in 1595, een beslag dat werd opgeheven op voorspraak van Albrecht van Oostenrijk; en een in 1599 dat onherroepelijk bleek.

Vreemde wegen en nieuwe markten zochten de kooplui om te ontkomen aan die onzekerheid. Zij voeren naar Spanje bij noorden Schotland om. Zij zeilden door de straat van Gibraltar en losten hun graan in de havens van Italië. Maar de kapers volgden hen naar het noorden en de Spanjaarden posteerden zich in de zeeëngte.

De moed en kunde van de zeelui groeide. De waagzucht van de kooplieden die hun handel moesten uitzetten onder de drang van heel het voortbrengend Europa voedde zich met verhalen van vreemde landen, met kunde van vreemde vaarten: wetenschap en verbeelding dienden de kapitalen die hier kwamen nadat Antwerpen gevallen was voor Parma, en terwijl de wetenschap, wis- en zeevaartkunde beoefenend, de tochten naar het Noorden en het Oosten voorbereidde, droomde de verbeelding van de tooverachtige gewesten die Drake en Cavendish de aarde omzeilend bezocht hadden en vanwaar zij met zeilen van zijde en vlaggen en wimpels van goudlaken en fluweel op de Theems waren teruggekeerd.

Tusschen de tochten van Engelschen en Hollanders was al dadelijk een groot onderscheid. De Engelschen waren piraten, avonturiers die ook handelden. De Hollanders waren kooplieden die een markt zochten.

De Engelschen gingen voor: zij openden een weg,

bv. die naar Rusland, naar de Dwinamonding. Dan kwam de Hollander - Melchior de Moucheron in dit geval - en liet van die monding uit, zijn schipper de straat van Pudoshemsco opwerken tot aan het klooster van St. Michael-Archangel, waar een betere haven was. De grootvorst van Moscovië liet de handel in de Witte Zee hierheen verplaatsen, en de spijtige Engelschen waren genoodzaakt hun vestiging op te geven en te verhuizen naar de nieuwe stad, die Archangel heet.

Melchior de Moucheron, die ik hierboven noemde, was daar als agent van zijn broer Balthazar. Een groot koopman was dit, die toen de regeering van Veere hem een ruim en aanzienlijk huis in die stad en andere voordeelen af wou staan, zich verbinden kon gedurende een aantal jaren jaarlijks achttien schepen uit Veere te doen uitloopen, die er ook weer zouden binnenvallen. Hij had er toen in de vaart op Senegal, Kaap Verd, Guinea, Costa de la Mina, het eiland Principe, Frankrijk, Spanje en de landen Westwaarts gelegen, terwijl ook blijkt dat hij op Amerika, op Terre-Neuve en zelfs op Tripoli liet handelen. Hij voerde op de Oceaan zijn eigen vlag, die een groen vendel met Boergoens kruis was en veroverde op eigen gezag het portugeesche eiland Del Principe dat hij als aanlegplaats noodig had.

Er leefde in deze De Moucheron, die later van zijn grootheid vervallen is, nog iets van het ongebundene dat die eerste tijd eigen was, voor nog de Compagnie de wild-levende elementen bond. Het schijnt ook dat het opkomen van die Compagnie zijn ondergang is geweest.

Uit zijn geschiedenis blijkt al hoe de tochten van de Nederlanders zich over de heele aarde uitbreidden.

Zij hadden zich buiten Europa geoefend in dienst van de Portugeezen zelf, voornamelijk door de vaart op Brazilië. Die deden zij in hun eigen schepen maar onder portugeesche vlag voor portugeesche handelshuizen, doch ook waren er Hollanders genoeg op portugeesche schepen mee geweest naar Indië.

In hetzelfde decennium waarin de Hollanders naar Indië begonnen te varen voor eigen rekening, werd ook door hen de kust van Guinea bezocht en vertoonde zich de eerste nederlandsche vloot onder admiraal Van der Does op de Groote Oceaan.

De eerste vloot naar Oost-Indië was die onder het opperbevel van Cornelis Houtman.

Zooals Balthazar de Moucheron de ongebonden handelskoning, zooals Willem Usselincx de geniale plannenmaker die levenslang met zijn droomen van een west-indisch rijk de aarde rondzwierf, zoo was Cornelis Houtman de avontuurlijke zeevaarder die zich minder aan de maatschappelijke menschewet dan aan de natuurkrachten van zijn wilde wezen bond.

Op zijn verdiensten heeft men heel wat afgedongen. Voor een koopman misschien niet ten onrechte. Het neemt niet weg dat voor de beminnende verbeelding de onbetrouwbare driftkop een lichtschijn om zich heeft: de eerste avontuurlijke gestalte die met hollandsche schepen de reis naar het Oosten maakt.

Plancius, zegt men, was van die reis de aanlegger. De wetenschappelijke dominee heeft de opperste piloot Pieter Dircksz. Keyzer de wis- en sterrekunde wijsgemaakt die hij noodig had. Wij mogen het wel graag - het zegt veel voor de ernst van de kooplui die de vloot uitstuurden - dat de wijze Plancius

door hen geraadpleegd werd en de ondoordachte Houtman niet versmaad.

De 12de April 1595 is de vloot in zee gegaan. Corn. Houtman was opperste kommissie; Pieter Dircksz. Keyzer opperste stuurman. De kooplieden die haar uitzonden waren: Heyndrick Hudde, Reynier Pauw, Pieter Hasselaer, Jan Jansz. Karel, Jan Poppen, Heynrick Buyck, Dirck van Os, Sivert Pietersz. Sem, Aernt ten Grootenhuys; allen Amsterdammers of antwerpsche kooplieden die zich te Amsterdam gevestigd en tot de komst van Houtman op Spanje gehandeld hadden. De schepen waren: de Mauritius, de Hollandsche Leeuw, de Amsterdam, het Duyfken.

Het resultaat is geweest het leeren kennen van Java als een eiland en het sluiten van het eerste kontrakt met de vorst van Bantam.

Nu nog is het een lust het verhaal te lezen dat de ordentelijke maar aardige jonge adelborst Frank van der Does geschreven heeft. Met de eigenmachtigheden van de driftkoppige en valsche Houtman mocht hij niet zijn ingenomen. Van de opperste piloot Pieter Dircksz zal hij wel niet geweten hebben dat zijn opmetingen op Madagaskar later door een niet geringere als Alexander von Humboldt als het werk van een groot sterrekundige zouden worden geprezen. Maar liefde en oog had hij voor de heugelijke wonderen van de wereld die zich daar opendeed. Wat een gebeurtenis was dan ook de vliegende visch, zoo groot als een makreel, die tegen de groote mast kwam aangevlogen 'soe datt men het mocht hooren clappen'. Wat een zeldzaam iets: die hutten die voor daken de schilden hadden van schildpadden. Die dag voeren wij over de evenaar, zeggen onze door de gewoonte ongevoelig geworden tijdgenooten. 'Den

28sten hadden wij die sonne booven 't hoofd, soe dat se anders geen schaduwe als een ronden schirkel gaff,' zegt Frank van der Does. Dat was het feit, en dat de reis naar Oost-Indië, naar het wonderlijke Oosten nu een feit was, dat is wat zijn toon zoo innemend vol verwonderde blijdschap maakt. Er moet op die schepen geweldig veel gemotterd zijn. De handelshelft vertegenwoordigd door Houtman, kon het maar niet vinden met de schippershelft. De eene dag werd de een, de andere een ander in het kasjot gestopt. En aan land schijnen de onbeschofte gasten het niet veel beter te hebben gemaakt. Frank van der Does zegt ervan dat de inlanders hoe langer hoe schuwer voor hen werden 'door ons heylich leeven dat wij met haer daer aen rechte'. Hem belet het intusschen niet de wonderen te verhalen die hem voorkomen. Het meest treft hem als zijn schip bij Java is dat de vrouwen zich wasschen als zij hun gevoeg gedaan hebben. Hij noemt dit een superstitie. En ik heb ook in een ander reisverhaal van die tijd gelezen dat een aantal hollandsche zeelui bij een tempel kwamen, die zij zien wilden, waarop men hun beduidde eerst hun voeten te wasschen. Maar zij keken eerst hun voeten, en daarna elkander aan, en zagen dan de tempel maar liever niet.

Latere reisverhalen, o.a. dat van de beschaafde Jacob van Heemskerk, zijn rijker aan oordeelkundige opmerkingen over oostersche volken en handel, zooals ook latere reizen ordelijker en winstgevender zijn geweest. Maar de minder gereglementeerde, de nog meer natuurlijke groeisels en spelingen van waaglust en weetlust, van natuurlijke driften en natuurlijke beminnelijkheid, van onbewustheid en kinderlijke verwondering, zijn in dit eerste reisverhaal.

Toen na 2½ jaar drie van de vier schepen met nauwelijks een derde van de manschap waren teruggekeerd, werd in Amsterdam een nieuwe compagnie voor de vaart op Oost-Indië opgericht, maar toen die haar vloot gereed had verbond ze zich met de oude en de gezamenlijke vloot liep de 1ste Mei 1598 onder Van Neck en Waerwyck in zee.

Het is mijn bedoeling niet van al de reizen verslag te doen. De schepen van Van Neck die in Juli 1599 terugkwamen waren de eerste die winst aanbrachten, en met klokgelui en trompetgeschal werden ze ingehaald.

Maar toen meer maatschappijen werden opgericht en de specerijen in Bantam duur werden, begonnen de rijkste en oudste deelhebbers te verlangen naar een vereenigde geoktroeyerde Compagnie.

Door de invloed van Barnevelt is in 1602 die vereeniging tot stand gebracht. Een derde Compagnie, de Nieuwe Brabantsche, waarvan Isaac Lemaire de ziel was, sloot zich aan bij de twee vereenigden. Twee vereenigingen in Zeeland sluiten zich bij elkander aan. En toen na langdurige beraadslaging overeenstemming tusschen Holland en Zeeland verkregen was, was de Algemeene Geoktroeyerde O.-Indische Compagnie gesticht.

Hier is het de plaats over vrijheid en monopolie zooals de vroegere tijd die begrepen heeft het een en ander aantevoeren. De zaak is dat de europeesche handelaar, tot op deze eeuw, onder vrijheid iets ander heeft verstaan als wij.

Door de heele middeleeuwen gaat, zoodra er van handel sprake is, één kreet, die van Vrijheid. 'In ende duer alle landen, steden ende plecken te zeylen,

varen ende vlieten, ende die zee ende stroomen te gebruycken mit al zulcke goeden, waren ende coopmanscepen als him guetdunckt, zonder yenichsins bedwonghen te zijn die tot eene bijzondere plecke te moeten voeren off brengen' - dat was de leus van de middeleeuwsche, en zoo werd het uitgedrukt in de taal van de amsterdamsche handelaar. 'Wij hebben land noch zand en moeten van den handel leven' heet het. En: 'onze leer is dat koopsteden wassen bij vrijheid te geven.' 'Men zal' zegt dan ook tegen 1500 de amsterdamsche regeering: 'Men zal niet bevinden dat er ooit een tol geheven is van schepen en goederen komende in het Marsdiep.' Marsdiep en Flie die toegang tot het Y gaven, moesten vrij blijven voor elke handelaar.

En de heele geschiedenis van Amsterdam en zijn handel is er dan ook een van aankoop van vrijheid van tol en lasten, en geen grooter triumf vierden er de korenkoopers als toen in 1548 de Grootte Raad van Mechelen uitspraak deed dat het verloggeld voor granen moest blijven afgeschaft.

Zelfs als tusschen twee landen, om welke geestelijke of stoffelijke reden dan ook, oorlog was, dan was dit nog niet een reden, vonden de amsterdamsche regeerders, om de handel te stremmen, die de voorwaarde was voor het *leven* van allebei.

Geleerden en vrijhandelaars hebben zich daarom meermalen, in onze tijd, beroepen op die vrijheid, die onder de Republiek de nationale politiek van Holland geworden was. En met verbazing hebben zij gekonstateerd en met redenen van handels- en staatsmanswijsheid probeeren goed te maken dat de grootste schepping van nederlandsch handelsver-

mogen ten slotte het strengst doorgevoerde Monopolie van de heele wereld geworden is.

Toch was, bij nauwer inzien, niets natuurlijker.

Het vrijhandelsstelsel van onze tijd is het gevolg en de toepassing van de vrijheid als staatsbeginsel.

Het vrijhandelsstelsel van de oude wereld was de afgedwongen uitzondering op het staatsbeginsel van onvrijheid.

Niet *vrijheid* had de handel vóór de Revolutie, maar *vrijheden*. Heele reeksen van vrijheden, brief op brief die zorgvuldig in de archieven van de steden bewaard werden, gekocht of afgedwongen door geld, goede diensten of overmacht, - die verzekerden de handel zijn recht zich uit te breiden over Europa: daarmee won hij langzamerhand op het feudale stelsel het voordeel waar hij dat stelsel door dooden zou.

Maar welke vrijheid was er in dit stelsel van onvrijheid voor de koopman begeerlijker dan de vrijheid van uitsluiting van anderen? Een vrijheid die mededingers buitensloot, een alleen-vrijheid, dat was wel het heerlijkste wat een handelaar zich denken kon.

Daardoor was Lubeck dat met zijn archieven vol rechten en voorrechten het heele Noorden en Noordwesten van Europa beheerschte, zoo groot geweest. Daardoor kon de Vereenigde O.I. Compagnie in Indië het handelslichaam worden dat het werd.

Niet in de handel het eerst, maar in geloof en meening werden de bijzondere vrijheden tot de vrijheid die algemeen zou zijn.

Nationaal werd in een land van kooplieden de verdraagzaamheid die *tenminste* niet naar de gedachten vroeg. Nationaal kon Prins Willem die verdraag-

zaamheid noemen die *tenminste* om het geloof geen kooplieden uit het land weerde.

Het Protestantisme met zijn grootere ideëele vrijheid was de eenige mogelijkheid voor een wereldhandel in het Oosten en Westen, die aan het verketterend Katholicisme van Portugeezen en Spanjaarden niet was gelukt.

Het eerste artikel van het eerste kontrakt dat de eerste hollandsche handelsvloot sloot met de Koning van Bantam, luidde: 'Ten eersten sal yeder syn Godt dienen na tgelove hen Godt gegeven heeft, sonder den eenen den anderen te haten, ofte eenighe oorsaecke te gheven, daer quaestie uyt soude mogen rysen, dan sullen malcanderen in alle vruntschap aen wedersyden bejegenen ende de rest Godt bevelen, die vant gelove ende gemoet rechter is ende syn sal.' En zonder deze bepaling zou de handel, zooals de Hollanders die begeerden, dan ook wel onmogelijk zijn geweest. Maar ver was het er vandaan dat daarmee het staatsbeginsel van vrijheid en volksregeering zou zijn genoemd.

Na als voor bleef in het nieuwere Europa het gezag van de regeeringen uitgaan, en hetzij zij vorsten heetten of in oligarchische republieken burgerlijke familiën waren, elke vrijheid bleef een gunst van het gezag.

In de 17de eeuw nog eens zien wij door de O.I. Compagnie *die* vrijheid grootsch verwezenlijkt. De Regeering van de Republiek - Algemeene Staten en Barneveldt - verleenen oktrooi voor de handel op Indië aan één geprivilegeerde maatschappij.

En de proef op de som van hoe deze 17de-eeuwsche handelsvrijheid in haar werkelijkheid moet begrepen worden, is wel deze: dat op het eigen oogenblik

dat tegenover Engeland Hugo de Groot in zijn *Mare liberum* de algemeene vrijheid van de zee betoogde, waaraan Holland in Europa behoefte had, de kooplieden en schippers van de Compagnie de engelsche schepen verjoegen uit de Archipel.

Het gezag van de Republiek had goede reden in Indië graag één Compagnie te zien. Niet was het het laag worden van de peperprijs: dat konden de kooplui zelf desnoods wel uitvechten. Maar een machtige strijdbare handelsvereniging in Indië, kon een wapen tegen Spanje zijn.

In het oktrooi dat de 20ste Maart 1602 gegeven werd is het duidelijk uitgesproken, dat in Indië 'fortressen en versekertheden mogten gebouwd en aldaer Gouverneurs, Officieren van Justitie en volk van oorloge worden gesteld'. Toen het jaar daarop de vloot onder Steven van der Hagen uitvoer, kreeg die in zijn beveldschrift de stellige order mede: 'alle offentie den Spaniaerts, Portugysen ende hare adherenten aentedoën'.

Hiermee was de alleen-handelaar in Indië tevens oorlogvoerende mogendheid en als gevolg daarvan de Soeverein over de ingeboren volken, die hij binnen twee eeuwen zou zijn.

Wat nu hun oorlog betreft met de Portugeezen, daarvoor kwamen de Hollanders al op een heel gunstig oogenblik. De inlandsche vorsten die wel graag met de vreemden handelden maar niet graag hen in hun land zagen gevestigd, hadden al te zeer de druk ondergaan van de portugeesche handelsplaats Malakka, dan dat zij niet met genoegen zien zouden dat de Portugeezen verdreven werden door andere handelaars, die *niet* in het bezit waren van

een vestiging. Onomwonden lieten de javaansche vorsten de eerste hollandsche schippers weten dat zij blij met hun komst waren. Even onomwonden hebben zij later te verstaan gegeven dat een vestiging hun het begin scheen van hun slavernij.

Na de eerste reis onder Cornelis Houtman bleek ook al dat de macht van de Portugeezen in Indië onbeduidend was.

Maar dezelfde redenen waarom de Portugeezen niet te vreezen waren maakten een andere natie gevaarlijker. Niet alleen de Hollanders, ook de Engelschen waren welkom aan de inlanders. Nadat de Compagnie gevestigd was werd het zelfs wijze staatkunde voor de spaansche koning andere nationaliteiten op haar aan te jagen. En de inlanders zelf, zoodra zij zagen dat de Compagnie geducht was, konden geen voordeeliger spel spelen dan Engelschen en Hollanders te begunstigen tegenover elkaar.

Het in toom houden dus van dit balanceerend inlandsch vorstendom; het verdrijven van de Engelschen, die telkens weer, op hoop van er zich te nestelen, de archipel afzeilden; - dat waren meer dan het bestrijden van de Portugeezen de krachtdaden, die de Compagnie moest bestaan.

Het moet gezegd worden, dat zij het de eerste jaren onvoldoende deed. Het trekken van de specerijhandel van de Molukken en de daartoe noodige kleedenhandel op de kust van Koromandel, als ook van de handel in chineesche zijde en in de archipel verhandelbare waren, onder één directie, was niet mogelijk zoolang het bestuur, verdeeld over verschillende vlootvoogden en verschillende directeuren van kantoren, zelf niet een eenheid was.

Duidelijk werd het dat twee dingen noodig waren:

ten eerste het aanstellen van een gezagvoerder, die over al de ondernemingen in de archipel goeverneurgeneraal zou zijn; ten tweede het aanwijzen en bezetten van wat toen een generale *rendez-vous* genoemd werd, waarvan en waarheen handels- en oorlogsvloot altijd konden uitgaan en terugkeeren en waar het bestuur zijn zetel had.

Het eerste gebeurde in 1610, toen Pieter Both benoemd werd tot eerste goeverneur-generaal van Indië.

Het tweede vond acht jaar later plaats, toen Jan Pieterszoon Coen besloot tot de bouw van een fort te Jacatra.

Deze vestiging, die de stichting inhield van het later zoo genoemde Batavia, en de oorsprong van de nederlandsche soevereiniteit over Indië, is de eenig-mogelijke gebeurtenis die, op het derde groote Beursvenster, de derde periode van het hollandsche handelsbestaan memorizeert.

Wonderlijk is het te zien, hoe niet door een besluit van menschen, maar door de macht van bestaande toestanden en van het wereldverkeer rondom hen de vestiging te Jacatra is gebeurd.

Niet in de eerste plaats op Jacatra, veel liever te Malakka; daar dat niet ging, te Bantam; zouden de Hollanders zich gevestigd hebben. Daar vooral mocht men de handel voor de Engelschen niet vrijlaten. De chicanes van de rijksbestierder te Bantam, een hardnekkig door Coen volgehouden strijd vol slimheid en brutaalheid, eindelijk losgebroken in het uitmoorden van de loge te Japara en het plan van een vermoorden van de Hollanders door heel Indië, noodzaakten Coen tot het versterken van Jacatra. De 22ste October 1618 nam hij er het besluit een fort

te voltrekken met of zonder verlof van de Jacatraansche regent.

Dit was de daad waaruit al het verdere volgen moest. En maar één man was er die tot die daad en tot al het verdere door zijn karakter, zijn ervaring en zijn toestand scheen voorbeschikt, Jan Pieterszoon Coen.

Deze boekhouder-generaal en directeur van de kantoren te Bantam en Jacatra, door Pieter Both al aangeprezen als een 'persoon seer modest van leven, zedich, van goeder aert, geen dronckaert, niet hoovaerdich, in raedt seer bequaem, int stuck van de coopmanschap en boeckhouden hem wel verstaende', - deze 'stalen veer' die altijd weer rechtsprong, - deze bleek boven dat alles de held en de geboren soeverein te zijn die in Indië noodig was.

Zelden leefde een sterveling, die, onder schijn van koopman en boekhouder, door daden en geschriften, meer van aanleg een koning bleek.

Als men zijn brieven en memories leest is het of daar in Indië een ander tooneel opengaat. Boven de kleingeestige winstplannen van de hollandsche bewindhebbers smadelijk uit, midden tusschen de verbitterdste haat van Europeanen en de krioelende sluipmoord van de oosterschen, schrijdt onvervaard deze begeesterde met zijn breede gebaar, zijn omspannende blik, zijn aanjagende hartstocht en zijn koninklijke overwinningsdrang.

Er was een oogenblik dat de vrees voor zijn naam meer deed in Indië dan al de macht van de Compagnie's schepen. Niet Van den Broek, met de door Coen achtergelaten bezetting in Jacatra, - Van den Broek die alleen door eigen bluf de roem geusurpeerd

heeft van met de strop om de hals de belegerde Hollanders vermaand te hebben tot volhouden, hij die wel het tegendeel deed, - maar Coen die met een bloedend hart sloop ging, terwijl Engelschen en Javanen zijn vestiging die hij liefhad omsingelden, Coen op zijn schepen met de schrik van zijn naam voor hem uit door de archipel heeft er het nederlandsch gezag bewaard.

Wat spreekt men van de wreedheid van die hardvochtige. Alsof er geen oogenblikken in het leven van de volken zijn dat in de levende hartstocht van één sterveling zich al het levenswaardige concentreert.

‘Maer byaldien Alexander de Grote weder opstonde, wie soude hem tegenstaen? of als UEdeler beleyt soo groot en nobel worde als dat behoort en de Edele Compagnie seer wel vermach, wie sal de Vereenichde Nederlanden alsdan niet eeren om gerust en welich onder haer vleugelen te schuylen, sweven en leven.’

Hij, die dat schreef aan zijn lastgevers, hij die werkelijk zag dat zijn daad van de vestiging van Batavia de hoofdstad schiep voor een wereldrijk en een emporium voor de wereldhandel dat hij zich onder leiding als de zijne droomen kon grooter te worden dan het onder bekrompen wanbestuur ooit worden zou, hij die zoo in daad en bewustheid als een tweede Alexander de Groote zich voelde staan op de grens tusschen twee werelden, hij had niet kleingeestig zich af te vragen of het leven dat zich in al zijn daden uitgoot, door een enkele van die daden werd geschaad of gebaat.

Het gevolg van die vestiging in het midden van Java is geweest het hollandsch middelaarschap tusschen al Java's vorsten. Daaruit volgde, met onaf-

wijsbare logica, hollandsche soevereiniteit. Tot een daad zoo gevolgenrijk als deze, zijn van alle tijden maar twee of drie Nederlanders in staat geweest.

Vier gestalten maken zich los uit die tijd die als de derde en grootste het grootst verheerlijkt dient. Man van de idee Hugo Grotius die door zijn *Mare liberum* het hoge woord sprak dat toen een geloofwaardig paskwil mocht zijn, maar de waarheid zou worden van een nieuwere tijd. Man van statengronning en staatsbeleid, Oldenbarnevelt, de burger die onder de vorsten van Europa de wijste was, en die op grond van die tijdelijke wijsheid de schepper werd van de Oost-Indische Compagnie. Vorst en veldheer, van wiens naam alsof hij koning was, de vorsten van Java bericht vroegen, wiens Wilhelmus van Nassouwen uit de koperen trompetten op de kust van Java hun land in klonk, tot wie zij gezanten zonden om vrede en vriendschap, Maurits, stadhouder van de Republiek. Koopman en vestiger van een wereldrijk eindelijk dat hij grooter zag in zijn droom maar groot vestigde door zijn daden, Jan Pieterszoon Coen.

Deze vier, wil het mij voorkomen, mogen in levensgrote gestalte aan de Nieuwe Beurs niet worden gemist.

Besluit

Het is hier niet de plaats te verhalen hoe de Engelschen uit de archipel verdrongen op de kust van Bengalen zich vestigden en van daaruit dat wereldrijk gesticht hebben dat van de heele aarde de markt van Engeland maken en de hollandsche

handel zoo veelmaal overtreffen zou. Het was wel niet mogelijk zonder die nieuwe faktor die Holland ontbeerde, een door de zee beschermd, omspoeld en afgezonderd rijk in Europa dat in zichzelf rijk en krachtig genoeg was voor een die markt gedurig voedende nijverheid. Englands nijverheid en Englands zeemacht waren de voorwaarden waaronder zijn handel ontstond.

Maar ook, met die handel komen wij al in een andere wereld dan waarin wij bij ons overzicht zijn geweest.

De heele richting van de ontwikkeling van het zich beschavend Europa was, al die eeuwen, door de kracht van de persoonlijkheid te midden van algemeene onvrijheid. Hierarchie in de kerk, feudaliteit in de staat, oligarchie in de steden, gilden in het bedrijf, privilegie voor de handel en monopolie waar het mogelijk was waren de heele middeleeuwen door, en gedurende de nieuwere tijd tot de Fransche Revolutie, openbaringen van diezelfde wet. Toch schijnt nu voor ons, die de mogelijkheid van een andere orde beginnen gewaar te worden, die richting de meest averechtsche die men bedenken kan. De Handel, die ons niets anders lijkt dan onderdeel van een voedingswijs van de menschheid, stelselmatig in handen van enkele bevoorrechte persoonlijkheden. De voeding van het geheel zich bewerkstelligend door middel van enkelen wier eerste bedoeling is de overvoeding van zich zelf. Kon wel, vragen we, iets meer averechts bedacht worden. Maar de orde waarin zich een menschheid ontwikkelt is niet iets waar men mee twisten kan. Alleen, nu die menschheid ontwikkeld is, nu die orde schijnt afgelopen, nu kan men aan dat averechts-schijnende van het verleden

zich versterken in het beter inzicht van nu. Neen, natuurlijk, zeggen we, niet door zichzelf bevoorrechtende enkelingen, maar door zijn eigen, van zichzelf uitgaande, door zichzelf geschapen organen moet de menschheid gevoed worden. Het moge waar zijn dat vóór de menschheid tot het begrip van zichzelf, van zichzelf als een geheel gestegen was, de voeding van het geheel door het geheel ondenkbaar was; nu zij tot dat besef gekomen is, is ze dat niet.

Het *Mare liberum*, eensdeels een nationale strijd om de zee met Engeland, is om zijn algemeenheid tevens de formuleering van een algemeen recht van de menschheid op zee en aarde, die in onze tijd als zoodanig begrepen is. Het vrijhandelsstelsel van deze eeuw, door Engeland in de zekerheid van zijn almacht over de wereldmarkt aangegaan, was in zijn algemeene aansluiting aan die natuurlijke denkbeelden van een vrije menschheid, een winst die niet kan verloren gaan.

Handel en nijverheid zooals zij met de vrijheidsdenkbeelden van het nieuwe Europa zijn opgekomen, beduiden in de vroegste plaats handel en nijverheid gedreven door de rijksten en machtigsten, - maar juist door hun verwantschap met die denkbeelden tevens een arbeid en een verkeer waarin ook de onvrijheid van zwakken en armen niet meer zouden bestaan. De zekerheid van deze geestelijke keerzij, is dan ook de heele eeuw door, door dichters, ekonomen en staatkundigen ingezien.

Dichters die als hoeders van de geestelijke waarheden in hun reinste algemeenheid de vloek niet verdroegen van de bizondere tegenstrijdigheid. Ekonomen die de wetten van de maatschappij ontledend ze in tegenspraak zagen met werkelijke toestanden.

Staatslieden die bij het tot stand brengen van noodzakelijke hervormingen, op grond van hun beginsel de mogelijkheid voorzagen van nieuwe noodzakelijkheid.

Shelley, in het begin van de eeuw, en dronken van zijn Ode to Liberty, las in de eeuwige klaarheid van zijn idee de leugen van de tijdelijke stelsels, waarin nijverheid en staathuishoudkunde een wereld verheerlijkten, waarin de rijke rijker, de arme armer werd. Ricardo, Marx daarna met zegevierende juistheid, toonden aan dat persoonlijke winst niet worden kan dan uit persoonlijke schade. Hier heeft de staatsman die het meest door zijn partij geëerd wordt, Thorbecke, in 1844 al uitgesproken dat de economische toestanden zich bewegende om kapitaal en erfrecht, lijnrecht inloopen tegen de staatkundige van: één vrije menschheid en maatschappij.

Ook de handel, ook de nijverheid zal vrij worden en de ééne menschheid zal door zelf-geschapen organen zich voeden op de ééne, hààr-zelf voedende wijs. Dat zegt dat de handel, wat wij er onder gekend hebben, voorbij zal gaan. Maar, zooals alles, ook hij zal geweken zijn voor zijn meerdere. En als dan een nieuw, vrij geslacht de tempel zien zal die wij voor de dan-vreemde Godheid hebben opgericht, en in de vensters en op de muren de groote daden lezen en de helden zien die ze gedaan hebben, dan zullen zij misschien met weemoed en zeker met eerbiedige bewondering, bij het verheerlijken van wat hun eigen tijd grooters heeft, de doode vijand gedenken die door *zijn* grootheid die tijd mogelijk heeft gemaakt.

1898.

Geestelijk leven in Nederland

I

Christelijk profetisme

Profeten waren te allen tijde menschen die een juiste kennis van goed en kwaad hadden. Wanneer zij de val van een rijk of een stad voorspelden was dat niet omdat zij de toekomst kenden, maar omdat zij vonden dat die stad of dat rijk kwaad deed, en omdat zij - volgens de huiselijke hollandsche spreekwijs-voorzagen dat het slecht met hen zou afloopen. Zij kenden goed van kwaad, en hun wapen was de hartstocht waarmee zij het eene vervloekten en het andere verkondigden.

Zij leefden in tijden van godsgeloof; d.w.z. in tijden toen de menschen hun gevoelens van vroomheid vonden uitgedrukt in gelijke of gelijksoortige voorstellingen, waarvan het middelpunt een persoonlijk God was, een God van wie zij geloofden dat hij bestond op de wijze waarop zijzelf bestonden. De Profeten deelden dat geloof en bedienden zich van die voorstellingen. Zij zeiden dat zij hun juiste kennis van goed en kwaad niet uit zichzelf hadden, maar van God. Zij noemden zich dus Godsgezanten: God sprak door hen; en wat zij als waarheid voelden en spraken was niet een gedeeltelijke, een betrekkelijke waarheid,

maar een volstreckte omdat ook God de Volstreckte was.

Deze behoefte, niet een mensch, maar een God te zijn, was van ouds de profeten-drang. Door deze drang verleidde de Slang in het Paradijs Eva en Adam; wat hij hun beloofde was dat als zij van de vrucht van die boom aten, zij als God zouden zijn, kennende het goed en het kwaad. Als God zijn, kennende het goed en het kwaad, dat was de drang die in Israël de profetenscholen ontstaan deed, en die groote harstochtlijken die de ondergang van de oostersche rijken verkondigden en de komst van het Christendom.

Deze geest van de profetie, van de voorspelling, - want wie gelooft dat zijn waarheid de volstreckte is moet ook meenen dat hij voorzegt wanneer hij verkondigt -, deze geest van de profetie is ook in de christelijke eeuwen altijd weer opgedoken, telkens als het kwaad in de wereld een boetprediker haar ondergang voorspellen deed of in tijden van gisting een hartstochtelijke overtuiging gelegenheid tot uiting kreeg.

En ook in onze tijd - was Nietzsche's streven ooit wel een ander dan een profeet te zijn, verpersoonlijking van het oneindige Leven, en brenger van een juiste kennis van goed en kwaad?

Het verschil tusschen Friedrich Nietzsche en andere profeten is niet dat hij van geen goed-en-kwaad wil weten; integendeel bemoeit hij zich nooit met iets anders; maar het is dat hij van hun christelijke goed-en-kwaad niet weten wil. Het profetisch instinkt heeft zich in hem losgemaakt van het Christendom, en bestrijdt het, bestrijdt het zonder genade, en een gevolg daarvan is dat uit zijn hartstochtelijk en zelf-

gevonden spreken de christelijke geloofsvormen verdwenen zijn.

Bij Tolstoi is dat anders. Met zijn Koninkrijk Gods staat hij midden in het Evangelie, en hij is niet de nieuwe broeiende gisting van een toekomstige levensvreugde, maar de nagekomen klare en koude levenshaat van de christelijke askese. In zijn meest evenwichtige en meest werkelijkheidvolle boek *Oorlog en Vrede* is hij dat al. Er is in de ongelooflijke helderheid en scherpte waarmee een heele maatschappij met stam en takken daar geteekend is een zoo geringe liefde voor de vormen van het leven, dat ze bijna als afkeer aanvoelt en mij letterlijk de keel toekneep en de adem beklemde. Zijn latere en laatste werken geven zonder werkelijkheid-beschrijving nauwkeurig hetzelfde.

Van soortgelijk profetisme, maar minder machtig, is bij ons Van Eeden. Zijn Liefde tot God is de niet meer hartstochtelijk, maar met bedachtzaam overleg aanvaarde term die hem verbindt aan het christendom, maar juist door die bedachtzaamheid blijkt dat dit christelijk profetisme in ons land en in onze tijd wankel staat.

Er zijn van elkaar geen erger vijanden dan profetisme en bedachtzaamheid.

Alleen door de kracht van zijn gevoel doet het eene zich vergeven volstrekt te zijn; de andere onderwerpt alle gevoel aan haar overweging.

Zoo, wanneer Van Eeden in *De Blijde Wereld*, het nieuwe boek dat van hem verschenen is, de naam God gebruikt, - dan doet hij dat niet als vanzelfsprekend, omdat gevoel en voorstelling daar gelijkelijk door worden uitgedrukt, maar hij zegt dat hij 'niet als een klein verwaand kind weer een eigen

naampje (wil) gaan bedenken voor hetgeen (alle vroegere godsvereerders) hebben gevoeld en benaamd'.

Dit is het argument dat ook door wijsgeerige schrijvers wordt aangevoerd: 'What's in a name!' Maar van die schrijvers is het bedachtzame, het overwegende, de natuurlijke sfeer. Wanneer zij een begrip zuiveren, veralgemeenen, zoozeer dat er geen bijzondere voorstelling meer aan te verbinden is, dan doet het er inderdaad niet toe door welke term zij het aanduiden: zij konden het ook A of X noemen. Van Eeden ook doet het voorkomen alsof van geen ander dan zulk een voorstellingloos begrip sprake is; daarna wil hij tenminste het bijzonder-christelijke er aan ontnemen door aan te toonen dat Egyptenaars en Indiërs, Grieken en Romeinen die naam of een daarmee overeenkomstige aanwendden; - doch onmiddelijk daarop betuigt hij, evenals die Ouden, onder die naam een persoon te begrijpen, de Al-vader, van de Germanen, maar ook van Jezus, en zoo zijn wij wel wezenlijk tot de persoonlijke God van alle christelijke Nederlanders teruggekeerd.

En dat kan ook niet anders: hij moge opzettelijk zijn liefhebbende Al-vader niet een persoon noemen, en hem trachten te vrijwaren voor de maskers die kinderlijke menschen hem willen aanhangen: - wie met profetische neigingen optreedt voor de menigte moet een God hebben die op die van de menigte gelijk.

Deze vanzelfsche gemeenschap met de menigte is van de profeet de kracht. En niet dat hij een Godsgeloof verkondigt is Van Eedens zwakheid, maar dat hij het verkondigt met zóó groote bedachtzaamheid.

Ware het mogelijk geweest dat, voor het eerst sinds het Réveil, uit het nederlandsche Christendom een profetische trek zich krachtig gelden deed, dan was nu het oogenblik er gunstig voor en moest het gebeuren door Van Eeden. Dat die trek zich, door hem, niet anders vertoonen kon dan onder opzicht van bedachtzame overwegingen, - dat bewijst dat in de zoo uitgebreid mogelijk genomen sfeer van nederlandsch christelijk leven de kracht tot een meesleepende uiting niet langer gevonden wordt.

Wij wisten dit van het kerkelijke, maar van het algemeene christelijke leven wisten wij het nog niet.

Hoewel persoonlijk blijmoedig, beklagt Van Eeden zich meermalen over wantrouwen. Hij schrijft het dan daaraan toe dat hij de waarheid spreekt. Maar ten onrechte. De reden van dat wantrouwen is zijn bedachtzaamheid.

Wanneer iemand, ik zeg niet de waarheid, maar zijn overtuiging zegt, dan zal hij kwetsen, hij zal gehaat worden, maar hij wordt niet gewantrouwd. Gewantrouwd wordt hij als hij door eigen aarzeling wantrouwen *wekt*.

Hebt gij ooit gehoord dat een Christen, omdat hij voor zijn geloof uitkwam, gewantrouwd werd? - Maar wanneer gij uitdrukkingen, ontleend aan de gevoelsfeer van de Christenen, zoo weloverwogen spreekt dat zij bedacht lijken, - wanneer gij tegelijkertijd christelijk spreekt en toch niet voor een eigenlijke Christen wilt gehouden worden, - ja, voor het equilibreeren op een dergelijke scherpe grens van bedachtzaamheid heeft de gewone man een open oog en een wakkere achterdocht.

De zaak is dat de u aangeboren groote bedachtzaamheid in strijd is met het u eveneens aangeboren

christelijk profetisme en dat de houding waarmee gij u staande houdt boven die strijd de indruk maakt van berekening.

Ik zeg openhartig dat ik die indruk niet deel.

In al zijn werk, en ook nu in *De Blijde Wereld* heeft Van Eeden dat dubbelwezen duidelijk afgebeeld. Dat is zijn oprechtheid. Hij staat erin, niet in afgetrokken begrip, maar met de aandoeningen die zijn natuur hem geeft te lijden, en daardoor niet dadelijk herkenbaar. Maar volg de aandoeningen, vereenvoudig de schakeeringen, en ge zult zien dat die heldere tweeheid Van Eeden daarachter staat.

In dit boek *De Blijde Wereld* predikt Van Eeden als einddoel van de menscheid een samenwerking van vrije arbeiders op een gemeenschappelijk bezeten aarde. Maar niet alleen dat hij het predikt, - zooals eerst alleen de wijsgeer, komen nu de geneesheer en de kolonist die hij is, zijn prediking ondersteunen en zijn ideaal als zoo en zoo, en om deze redenen, bereikbaar voorstellen. Ook dit ondersteunen, - naarmate het zelf een sterker verstandsdaad is, bewijst het treffender de zwakte van de profetische drang. Die verstandsdaad is sterk, - zooals Van Eeden in het algemeen een van onze krachtigste schrijversnaturen is en daarom ook met kracht bestreden wordt, - maar voor mij die alleen de profetische drang meten wil, is zij enkel schadelijk. Het spreekt van zelf dat Van Eeden mij verwijten kan dat ik hiermee een belangrijk deel van zijn wezen onrecht doe. Evenals ik beweere van de maatschappelijke veranderingen - zal hij mij toevoegen - ontstaat ook mijn arbeid 'ten deele uit blinden drang, ten deele door welbewust opzettelijk overleg'. Het is ook zoo, en wat ik zijnerzijds verlangde was dan ook

niets anders als de erkenning dat ik met het uitsluitend aanleggen van mijn profeten-maatstaf hem eenig onbedoeld onrecht aan moest doen.

II

Een apostel van het socialisme

Gorter is in zijn nieuwe verzen wat hij in zijn laatste worden ging: de Apostel van het Socialisme.

Toen Jezus de Twaalven uitzond zei hij hun: Gaat heen en verkondigt het Evangelie aan alle creaturen. Apostels zijn verkondigers van de leer van hun Meester, en hun taak is het zooveel menschen mogelijk te bekeeren tot die leer.

Wat Jezus leerde was hijzelf: zijn apostelen hadden een persoon te verkondigen: de Messias, die de zonden op zich nam en zalig zou maken wie in hem geloofden. Wat de Apostel van het Socialisme verkondigt is niet een persoon, maar een denkbeeld: de eenheid van alle menschen; en ook hij belooft zaligheid.

Wat Gorter verkondigt is een denkbeeld, een gedachtebeeld: de eenheid van alle menschen. Groote voorgangers hebben het zich bewust gemaakt; hij is de Apostel die het schitteren doet voor de oogen en inslaan in de hoofden van zooveel mogelijk menschen, en zijn kunst en zijn kracht blijken daaruit dat hij het doeltreffend doet.

Dit moet men goed begrijpen, dat er in al wat hij hier schrijft maar één middelpunt is, en dat is: dit gedachte-beeld.

Dit houdt hem sterk, dit is in de hoofden van zijn mannen en vrouwen het altijd aanwezige. De jonge

arbeidster, als ze 's morgens vroeg opstaat heeft het 'als een lichtbeeld, sterk afgedrukt, ergens in 't achterhoofd'; 'het zoete denkbeeld van organisatie, het heerlijk denkbeeld van het socialisme'. De arbeider en de arbeidster hebben het altijd als eerste gedachte bij het wakker worden. Hun, en de jonge man als hij opstaat, komt dit eerst, en daarna van uit het hoofd door het lichaam warmte, schoonheid en welbehagen. Warmte, schoonheid en welbehagen komen hun uit het hoofd. 'Zij bezwangert ons hoofd' - zij, de Idee der Eenheid, en dusdoende wordt ze moeder van onze daden. Menschen zijn schoon als ze erover spreken, en over de middelen om er toe te komen: organisatie, de acht-uren dag. Knaap en meisje zeggen het elkaar: als ze die gedachte sterk in zich hebben, krijgen ze de schoonste kinderen; zaligheid is als twee die erin gelooven zich een kind wenschen opdat het eraan gewijd moog' zijn. Die Idee, dit denkbeeld, is de top van de Bewustheid, die de Natuurkracht is in de menschegeest: de Natuurkracht zelf in hoogste helderheid en heerlijkheid is het denkbeeld van Socialisme. Om ervan te spreken, zoo dat het treft, dat het indringt in de hoofden, grijpt hij woorden, links en rechts, raak of kinderlijk, verzint hij beelden, burlesk of verheven, die als fel of statig gekleurde plekken in de geest nablijven en de aandacht terugtrekken. Een merkwaardig brok is zoo: 'Het socialisme is een slak, het huisje van een slak, een rose schelp, 't huis van een mossel, een oestertje op het strand, slakje dat kruipt over den tak van een roosappelboom. Het duurt niet lang of 't is een olifant en gaat razende door de wereld, 't vult met zijn gesnork en trompet heel de lucht, en dringt in alle hoeken en doove ooren. Weldra is 't nu het

spreeksel van oude wijven en halfvolwassen knapen.’ Of ook het volgende: ‘De arbeiders staan op den rand van de zee, zooals zwemmers maken ze zich gereed. De een loopt heen en weer op den steenen wal, de ander staat en ziet ver in de zee, het hoofd koel van verwachting, wrijft de handen. Er zijn er nog te weinig. Open plekken zijn tusschen hen veel grooter dan de plekjes waar enkelen staan. Er zullen meerdren komen van uit het land. Weldra is heel de ree zoo vol als 's avonds de hemel staat met sterren. En dan, op een, twee, drie, nemen ze hun aanloop, en als één zwerm van vallende sterren, die den heelen nacht doorvallen, in Augustus of in November, schieten ze bij miljoenen de zee in en maken de zee hun bezit, hun eigendom. De zee wordt dan van menschen. De zee wordt menschen. En de menschen zijn eerst dan schoon en nat, heel hun vel is nat en rose en geel van zoute druppels. Dan is eerst de mensch een mensch. Zijn beenen slaan vrij in het water. Ik zou wel gaarne zien de lucht vol vrije menschen, vrij als visschen, de rose genacreerde lucht vol menschen, vrij van beweging zooals naakte zwemmers. Maar nu maken ze zich nog slechts gereed. Dat is schoon, dat is zout, zooals ze komen aan het strand, en werpen hun kleed reeds af. Tusschen de duinen komen ze vast aan, werpen hun kleed, tusschen de rotsen komen van Bretagne en van het Engeland, en werpen het kleed. In dunne drommen staan ze in Duitschland en snuiven de blauwe zeelucht. Uit Denemarken komen ze op plat strand en werpen 't kleed. En aan de hooge fjorden staan ze schaars nog. Ze maken zich gereed. De drommen zullen komen en zich plonzen in d' Oceaen, hem maken eigendom.’
Telkens andere dergelijke beelden be-

denkt hij om uit te drukken hoe heerlijk het leven met en door zijn idee zal zijn. Hij stelt zich mannen en vrouwen voor zoals ze zijn zullen na de komst van het socialisme: zij hebben de attributen van zuiverheid, geestesgloed en onafhankelijkheid. Zij zullen zijn vrij, en toch deel van een samenleving, - die samenleving vrij, en toch deel van de Natuur die haar heeft voortgebracht: - 'een schoonheid in een schoonheid in een schoonheid'. Zijn denkbeeld laat hem niet los: hij onderwijst het aan de arbeiders, die vóór alles 'gretig naar kennis' zijn en aan de kennistrog 'dringen naar voer gelijk een mager big'. Hij predikt het, hij geeft het als heilmiddel voor alle nooden, als einddoel van alle behoeften, het is in hem als een koorts, als een bliksem: in de kunst van zijn woord verlangt hij 'de stille lijn' waarlangs het snel en zeker glijden kan. Zijn arbeiders bespreken nooit iets anders onder elkander, en hij, als hij op het podium zittend hen ziet binnenkomen om te luisteren, krijgt duizelingen en hallucinaties, als een verliefde die denkt aan het oogenblik van de vereeniging.

Het oogenblik van de vereeniging. Er is een opperste drang in hem om zich met zijn denkbeeld te vereenigen. Hij stelt het zich voor als een vrouw, De Menschheid: 'Gij ligt onder mij. Gij zijt als een woud: in uwe oogen zie ik de Natuur. Meren en bergen, bosschen en de zee, de verre blauwe hemel straalt er in. Gij zijt de oneindig goede, uwe liefde brandt tegen mij op als een brandend vuur. Het is bij u of ik in zachten regen lig, en ik zelf ben zachte regen. O liefste met uw zacht verdwijnend haar. Uw kamer schittert, en gij zijt alles, als de diepgezonken edelsteen daarin. Er is niets van begeerte

meer over. Ik heb u in mijn armen, voor het eerst heb ik het volle, wat de bruijgoms hadden die ik benijdde. Uw lichaam is mij alles. Gij zijt de volte, niet 't verlangen. Uw zacht spelende oogen fluijstren in de mijne, en uw mond is warme gloedbron aan mijne lucht. Een tinteling doorstraalt uw ooren en mijne. Er is een lied dat wij beiden hooren. 't Is in ons bloed, dat één van maat is, het gaat op één gang. En 't kan niet anders. Wij zijn immers één? Het is alles vol. De kamer is één met de natuur. De boomen zijn zoo goed met de zon. De aarde is geheel goed met de zon. Zooals de zee daar ver straalt tegen de zon, het is zoo volop goed. De nacht kan niet beter zijn met zijn maan, en de stilte, als nu het zonlicht is met de aarde. O bruid, gij zijt zoo vol. Uw armen kleeden u, hebben een schat tusschen zich, en uw kostbaar stille hoofd bewaart zoo krachtig uw ernstige lijf. En ik lig zoo stil op u gedoken als een vogel, een houtduif in een boom. En eindelijk heb ik u dan toch, mijn ziel, mijn alles, waar ik 't leven lang naar zocht. O voeten! klaterende bron waaruit gij komt, o beenen, wortel en stammen van uw zijn, mijn geluk, - o buik, o zoete ronding, het middelste, het vat, de wording van u, vorm aan alles waar uw lijf wordend gaat, het middel vanwaar uit ge u heerlijk voedt, en vanwaar uit u iets grooter wordt wat wij nog niet kennen, wij beiden samen. En dan uwe borsten, waaraan ik teeder lig, waaruit ik zuig de kracht der poëzie, de melk zonder welke de schoonheid niet is, en nooit zijn kan. Door u weet ik het. En dan uw armen en uw schouders kleeden, als vaste wallen van sterkte, want kracht moet om de schoonheid zijn, anders is zij week en vergaat snel - die bronnen van schoonheid, uw melkbronnen

zoo vastwelvend en sterk. En dan uw hoofd, met uwe blonde haren, en al de schatten van het hoogste zijn, uw verstand, dat zoo groot is, dat ik 't zie als uit uw hersens, gloedbron, nederstralend in uwe oogen en door 't klaar nat naar mij. En uwe oogen zelve, uw gezicht, en uw mond die zoo zuiverlijk smaakt, zoo breed, die alles goed proeft, en uw reuk, en uw gehoor, àl in den vasten schat, uw hoofd, dat stil uw godlijk lijf bewaakt!' - En verder: 'Wanneer gij onder mij ligt, wij zijn stil van vuur, dan ziet uw wit gezicht mij aan van liefde, en uw oogen zijn vol tranen. Gij hadt het niet gedacht, dat zoo iets was op aarde, en uw oogen vullen zich als twee meren, door bronnen komend uit uw hart. Zooals gij aan mij hangt, uw oogen maken twee streken opwaarts naar mijne oogen. Ik dacht niet dat er zoo iets was op aarde. En beide, dit denkbeeld in onze breinen, aan elkaar hangend, de armen om de hoofden, zijn we als de zee en het land aan elkaar hangend, of als de berg en 't dal samen tezamen. Zoo ruischt de zee het land een lied, zoo wil ik met een wit gezicht van hartstocht voor u eeuwig klinken van mijne dankbaarheid.'

Er zijn in het boek een aantal kleine stukjes, vooral in afdeeling II, tusschen de eigenlijke ingevoegd. Het zijn juist zulke waar niet de apostel, maar de mensch, of de dichter, aan het woord wou zijn. Zij zijn alle zwak: er is voor deze geen spreken mogelijk: het geheele boek behoort aan de Apostel. Het treft als iets uiterst zeldzaams wanneer in dit boek, bij het beschrijven van de spanning waarmee stakenden op het antwoord van de patroon wachten, of van een arme vrouw wier man ontslagen is, een indruk van werkelijkheid ons raakt, en een klank van meegevoel,

maar toch staan ook die beschrijvingen er alleen om hun verband met de Idee. Dat schepsel van zijn geest, dat denkbeeld, heeft hij lief met de hartstocht en de verteederling waarmee minnaars hun bruiden omhelzen, en zijn eenige gedachte is: de Toekomst, die er uit zal ontstaan.

III

Vernieuwde vaderlandsche vroomheid

De Poëzie van De Vooy's is een kind van Smart en Vreugde. Toen zijn Vreugde opstond bij het zien van de Schoonheid, was zijn Smart neven haar, schreiende om het Leelijke. Het kind van die beiden is er, en laat zich nooit afwijzen.

De jeugd van dichterlijke voorgangers was voorbijgegaan: Perk's gedichten lagen klaar en stil als een stad in de verte, maar nabij lag in de *Mei* van Gorter een land vol bekoringen, bekoringen zooals elk kind ze graag dagelijks zamelt in zijn eigen werkelijke land.

Uit de verafgelegen verbeelding, scheen het wel, was de poëzie geraakt naar de werkelijke wereld, waar elk makkelijk in kon gaan. Met ongeschoeide voeten liep men voortaan, zoo uit zijn huis, in de bedauwde weiden van schoonheid....

Maar o wee, toen de Vreugd om die schoonheid omkeek en zag dat haar wei niet de wereld was. Toen de morgendamp optrok en de steden daar lagen met hun arbeid en rookgepluim. Toen de werkelijkheid niet besloten bleek binnen de bekoringen van een kind.

De Smart was er al: de Poëzie van de jongere kon niet anders dan een kind van beiden zijn.

Uit de volte van gewaarwordingen die de werkelijkheid brengen ging, tot klaarheid te komen. Henriëtte Roland Holst werd er een leidsvrouw toe. En zooals eerst in Gorter de bekoring, vond bij haar De Vooy's sterkende geesteskracht.

Hij heeft die twee voor zich uit gezien, en de verwantschappen met hen leven in zijn werk gescheiden vereenigd: de bekoring van de werkelijkheid en een weldadig werkende geestes-kracht arbeiden samen om het Gevoel uittedrukken dat zijn wezen is.

* *

De eerste, 'Ontwaken' betitelde reeks van De Vooy's' gedichten, begint met een sonnet dat duidelijk uitspreekt hoe het zien van een ten ondergang neigende schoonheid hem smart tegelijk met vreugde gegeven heeft.

Eens zat ik in de lucht te staren
 waar grijzend rood op wolken scheen,
 juist voordat zonnebol verdween
 goud achter groene boomeblaren.

Toen kwam door hoge luchten heen,
 die als een wazen koepel waren,
 fontein van gloed, dien ik vergaren
 toen wilde voor mij heel alleen.

Ik heb dien gloed wel opgevangen:
 't was vuur dat arme harten schroeit;
 die klagen 't leed in droeve zangen.

Door 't leven is mij toen gegroeid
 een plant, waar fijne blaren hangen
 om smartebloem, die daaraan bloeit.

En in het sonnet dat onmiddelijk hierop volgt is allerduidelijkst de verwantschap met Gorter waartenemen, maar tevens De Vooy's andere eigenaardigheid.

Een mist, een doffe zilveren lucht
 hangt licht over 't grijze gladde water.
 Het gele herfstriet oprijzende staat er
 bepluimd, zacht gebogen - en als gevluucht

komt menschengeroep, een dofzwak gerucht
 uit een stad... Angstig vliegende gaat er
 een enkele vogel. Op het bewasemde water
 valt zwaar in de verte de grijze lucht.

Dit is Gorter's bekorende gevoeligheid voor indrukken. De eene indruk rijt zich aan de andere: de indrukken hebben hun eigen rythme: aan maat willen ze zich niet onderwerpen. Maar onmiddelijk met de terzinen blijkt dat die gevoeligheid voor indrukken toch niet, als bij Gorter, op zichzelf leeft. Ze is vergezeld van reflectie, die zoodra het buitenbeeld gezien is u naar binnen wenkt. Daar volgt al uit dat de gevoeligheid voor indrukken bij De Vooy's beperkt moet zijn. Zij kan niet gaan buiten de indrukken die haar reflectie dienstig zijn. En dat blijkt ook zoo. Beelden van eenzelfde geaardheid verschijnen telkens, omdat zij allen schakeeringen moeten uitdrukken van een wezen dat door één onveranderlijke oorzaak lijdend blijft. Deze beperktheid van de aard van zijn indrukken, en de reflectie, zijn dus eigenschappen waardoor hij anders dan Gorter is.

Zoals het goud-riet, uit water gerezen,
 zich heft en zich buigt in de zilveren mist,
 heeft mijn ziel, in het mistige leven belezen,
 gebogen de pluim. O dat ik nu wist
 dat toch dezen dag een zon is gerezen,
 en zendt bundels licht ook door levensmist.

De vorm voor dergelijke beeldende en bespiegelende sonnetten kon De Vooyts bij ouderen gemakkelijk vinden. Hij bedient er zich veel van en dan zoo goed als altijd met in het tweede kwatrijn andere rijmstelling dan in het eerste.

Hij ontwikkelde er zich in tot een voor indrukken gevoelig en reflektief dichter: gevoeligheid en reflectie doordringen elkaar, en het schoonst wordt dit wel zichtbaar in het volgende.

Vroege avond dringt het donker in de misten,
 die wonderrijk met veerenijs bekleedden
 dien dag de stille laan, en ook beneden
 de hooge plantenstengels, waar ze risten
 in breede kam de ijzelprismen. Vrede
 en koude stilte ligt, waar de oogen gisten
 dat woelt het stadsrumoer. De sterren wisten
 dat nevels vluchtende hun licht vermeden.

Zoo komt de nacht in scherpe wintermaan,
 waar stug nu staat de witbepluimde laan
 en spiegelend bevroezend licht een vaart.
 In 't gure mistenkil wordt soms gebracht
 een wondre zwaar en koude zielepracht,
 waar eenzaam bevend de arme mensch op staart.

Maar ondertusschen was ook een andere drang in hem. Het was die om niet tusschen gevoel en reflectie werkeloos te blijven, maar vrede te zoeken in de

daad. Henriëtte Roland Holst had die behoefte overweldigend gevoeld, uit liefdevolle en hulpvaardige kracht de wereld te redden die smart gaf door haar leelijkheid.

De Vooy's meende niet als zij onvergankelijke waarheden uittespreken, maar wel voelde hij zich gedrongen klaar en krachtig zijn behoefte te uiten. Hij deed het in de 'Zaligsprekingen'. Gevoeligheid van indruk en bespiegeling zijn hier niet, maar een sterker zeggen van deze algemeeneren wezensdrang.

Nu leef ik in een tijd van trotsche grooten,
die neerzien diep op al het kleine en lage,
een tijd van arme lijdens die gaan vragen
om blij geluk, waarvan zij zijn verstooten.

Mijn hart draagt beeld van wat mijn oogen zagen,
en is ter hulp uit medelij besloten,
maar 't hoofd, waar vele zorgen zijn ontsproten,
houdt mijmerend terug 't gedachtloos wagen.

In denken is tot mij de vraag gekomen:
Wat is geluk? Is 't waan of ijdel droomen
of is er iets? Waarheen moet elk zich richten?

Toen zag ik licht in 't oude liefdelichten.
Verschillend groot en zacht is ieder leven,
maar kan toch naar het eigen zalig streven.

Het eigen zalig, éézelfde liefde-zaligheid - wordt door hem als aller doel gezien. En daarnaar streeft voortaan ook zijn met zoo verschillende krachten toegeruste wezen.

Dat dit wezen verschillende krachten en een vaste richting heeft is De Vooy's' geluk en de zekerheid van zijn dichterschap. Gevoeligheid voor indrukken,

bespiegeling en liefde komen samen in de reeks, die zelf, en waarnaar zijn boek, 'Voor de Armen' heet. Twee voorbeelden zal ik eruit aanhalen, waarin ge ze verenigd ziet.

Een vreemde kwam ik in het herfstig land
van Brabant, toen al lag verbloeid de hei
met lichten paarsen nagloed, toen voorbij
de oogst was op de akkers, ledig in 't vierkant
van elze' en eikenstruiken, en 't gerij
van beetenkarren 't westlijk rijker land
bedrijvig vulde op veld en wegen - want
tehuis was enkel ik op Hollands wei.

Ik dwaalde zoekend om door dorp en steden,
luisterend of een stem zou spreken gaan
die mij gemeenzaam klonk. Ik had vermeden
bij breeden horizont het menschebestaan
en vroeg alleen om vreugde - Wat geleden
door velen werd hoorde ik en heb verstaan.

Hoe ligt de wereld voor mij als een heide;
het dorre bruin bedekt het gele zand
van wilde vlakte - een eenzaam somber land
waar ginds in poel een drenkling mij verbeidde.
En ik stond stil geroerd met loome hand
te staren in het teere kleurverblijden
der luchten; - hoorde ik niet hoe luide schreide
tot God een menschestem mij nauw verwant?

Ik was niet wreed, in stilte voelde ik beven
een wil om uittebarsten lichtend breed
in vlamengloed van liefde. O, om het even
hoe arm, afzichtlijk, zondig ge allen deedt,
uw leven is mij lief, ik wil u geven
mijn ziel, die pijnde in wonden om uw leed.

In de volgende afdeeling 'Van Christus' komen drie gedichten voor die in-eens een geheel nieuwe kijk op zijn talent geven. De voor indrukken gevoelige verdwijnt, maar door het in vrije schildering treffend en kleurig behandelen van fantasie-beelden bewijst hij zijn aanwezigheid.

Tot Christus komt een jongling, rijke dracht
om 't krachtig lijf, met blijde tintlende oogen,
na 't hooren van den rabbi, die bewogen
zijn ziel heeft tot verlangen naar de macht
van liefde, door te spreken van den hoogen
en lichten vrede bij den Vader. Zacht
waagt hij te vragen: Wat te doen dat wacht
mij zaligheid? Met schrik wordt vreugd bedrogen,
als Christus ernstig hem in de oogen ziet
en spreekt: geef d' arme uw rijkdom, volg mij dan.
Hoe wijkt hij zwijgend, zooveel kan hij niet.
Met andren zie 'k hem lustloos loopen van
den predikberg omlaag; een stil verdriet
buigt hem het hoofd. Of ik zoo dalen kan?

Pilatus, streng Romein, zal Christus richten,
den armen dweeper, die het zwaard versmaadt,
den Joden Jhaveh predikt, niet met haat
schrikwekkend als in storm en bliksemlichten
den zondaar en den heiden gruwlijk slaat,
doch aller Vader, neerziend uit het lichte
en blijde hemelrijk, op aard te stichten
door Hem, Gods zoon. O zie, hoe moe hij staat
na nacht van donker weenen naast den rechter.
'Bar-Abbas los!'s roept, schreeuwend, 't woelend volk,
en 'Kruist den Nazarener!' Grimmige vechter
voor vrijheid, hij, Bar-Abbas, zwaard en dolk
met wilden moed in sterke handen. Richt,
Pilatus ook in mij: wat is uw plicht?

Op 't donker Golgotha hangt eeuwig rouw
 van 't zware en angstig zwarte luchtenkleed
 om 't bleeke lijf aan 't kruis - de rauwe kreet
 der menigten verstomde in 't kille grauw
 door eeuwen bontgevuld, en stil blijft leed
 daar eenzaam somber staan; - het zomerblauw
 wordt deemster, 't zonnestralen flauw
 geglans, als 't leven lichte lach vergeet
 en staart daarheen. Ik wist het altijd achter
 me, bevend vreesde ik 't hoofd terug te wenden,
 en toch lag vaak ik snikkend zoo gekniel.
 Maar uitgeschreid werd leed mij onbeziel
 en dood. Ik voelde dat ik Hem niet kende
 door bij Zijn kruis te blijven droeve wachter.

Ik vind deze verzen in het werk van De Vooy een prachtige vooruitgang. Wij zien nu eerst een kunst, die geheel de zijne is, en die heel andere verwantschappen toont dan de tot nu toe besprokene. Deze wijs, om tegelijk kleurig en aandoend, tegelijk met levensvreugde en met een diepe geest bijbelsche voorstellingen te behandelen, herinnert aan de oude Hollanders, en de innigheid van de toon heeft iets van Rembrandt's leerling de dichter Heiman Dullaert in zich. Ik zie nu De Vooy, de in Gouda geborene en opgevoede, in de kerk naar de glazen van de Crabeth's turen: - andere voorstellingen, maar diergelijke. Ik heb er vermaak in mijn droom te omlijsten met de mededeeling dat in de 'Uitlegginge van de Wijdberoemde en Vermaarde Glazen' ook een gedicht van Dullaert is opgenomen.

Ja, ik ga verder. Werd deze Poëzie, Kind van Smart en Vreugde, wel eerst geboren bij het zien ondergaan van dichterlijke schoonheid in De Vooy's jongelingstijd? Langzamerhand toont hij voorkeur

voor vers-vormen die geen tijdgenoot hem kan geleerd hebben. Juist deze vers-vormen zijn de hem gemakkelijkst afgaande, de meest enkel zijn gevoel uitende. Het zijn rijmen-rijke strofen, als waarin minder leerstellige vromen, in een vroegere eeuw hun verwachtingen en vooral hun gemoedsangst uitspraken: niet meer indrukken van werkelijkheid, maar indrukken van ziele-leven.

Soms ben ik droef,
als zon in schaduwloozen stand
haar licht onmeet'lijk spreidt;
soms ook als stroef
een wolklucht zonder rand
mij van die zonne scheidt.

Soms ben ik droef,
als over 't rimpellooze land
mijn oog de koeien weidt;
of als 't zich groef
van geel éénkleurig strand
onder het golven wijd.

Soms ben ik droef,
als 't bergvlak rotsgekant
mijn voetstap stil verbeidt;
of 't pad als schroef
door struikbegroeiden wand
naar boomrijk dal mij leidt.

Soms ben ik droef,
als spruit de kimmeplant
die dag van nacht bevrijdt;
of zon zich groef
een graf in vlammenbrand
en daarin neer zich vlijt.

Soms ben ik droef,
als peinzend loomt de hand,
ofschoon het oog niet schreit, -
wat ik behoef, -
als 'k strijdend ben ontmand
en mij geen hoop verblijdt.

Soms ben ik droef,
als om der zonden schand
de ziel door donker schrijdt
en ik beproef
of grove lach verbant
de schaam die niet ontglijdt.

Nu ben ik droef
met droefheid, die omspant
noch leed noch eigen strijd;
nu ben ik droef
en zie noch lucht noch land,
maar breedere eeuwigheid.

Dit is er een van de kenmerkendste, hoewel misschien niet het beste van. Dit is in de hoogste en beste zin *vrome* poëzie, piëtistische zoo ge wilt, maar niet met het piëtisme van de bloedeloze negentiende, maar met dat van de overtuigings-volle zeventiende, eerder nog met dat van de innige en werkelijkheidlievende zestiende eeuw. Vooral de behandeling van taal en vers doet voelen dat hier een oude langverholen wortel een nieuwe en levende twijg geschoten heeft. Vroomheid, maar buiten de kerkelijke, buiten de christelijke vormen opnieuw opgeschoten, dat is het verschijnsel dat in De Vooy's' gedichten valt waar te nemen. Hier is het zichtbaar dat de aandoeningen eeuwig zijn, maar de uitingen wisselen.

Hoewel niet christelijk opgevoed, ontluikt in deze Nederlander een vroomheid die geheel de smaak heeft van de christelijk-nederlandsche, maar die buiten christelijke en kerkelijke taal zich een eigen uiting schept. Dit is het geheimzinnige verschijnsel van die ras-vernieuwing die het wezenlijke behoudt door het anders te belichamen.

De dogmatischen zullen vragen: gelooft gij aan - de uitverkiezing? De kerkelijken zullen vragen: zweert gij bij Dordt of Rome? Wat weet daar onze dichter van! Als hij nog een enkel maal gebruik maakt van uw termen, het is geen wonder, omdat hij het kloppen van uw hart begrijpt, - maar die termen zijn voor hem het wezen niet. Het wezen voelt hij in zich, en hij uit het in als wezen gevoelde taal.

Het wezen van Is. P. De Vooy's hebben wij gegrepen in *vernieuwde vaderlandsche vroomheid*. Een oude volkskracht vond in hem nieuwe dichterlijke belichaming.

Dat zij niet enkel is kloek en vreugdevol, dat een niet te miskennen smart-gevoel er deel aan heeft, dit doet haar hooren tot de meer-piëtistische, dit doet haar tevens passen in de pijnlijke strijd van onze innerlijk verscheurde tijd.

* *

Dat ik De Vooy's' boek tot hiertoe uitvoerig besproken heb is vooral omdat het, oppervlakkig gezien, minder schijnt dan het is. Hij werkt niet met stoute trekken, zijn zang is hoog noch zwaar, hij mist in zijn voordracht de koenheid, die groot groepeer, moedig belijnt, licht en schaduw zoo verdeelt dat het belangrijkste treffend zichtbaar wordt. Integendeel: even groot als zijn ernst is de bedeesd-

heid, waarmee hij innerlijk en uiterlijk volgt en weergeeft in al hun schakeeringen.

Ja, meer: hij lijdt aan een kinderlijke onbeholpenheid. Duidelijk naar voren komende gedachten aarzelt hij te ontdoen van de klei van hun wording. De gladdende knapheid van de middelmatig begaafden staat hem geen oogenblik ten dienste.

Ik heb daarom gemeend de hoofdlijnen van zijn groei te moeten aangeven tot aan het doorbreken van zijn persoonlijkheid: wie nu het boek in zijn tweede helft zelf leest, zal zien, hoe er zich uit de bewonderaar van Gorter en Henriëtte Roland Holst een dichter ontwikkeld heeft met een eigen gevoel van bijzondere beteekenis, met een geest die zijn gedachten uit in volzinnen van een omspannende macht, met een vermogen van beelding en uitbeelding, met eigen gedachte en eigen waarneming.

Hij zal tevens zien dat deze eersteling niet het werk van een beginner is, maar de voltooide arbeid van een eigenaardige dichterlijke jeugd.

1903.

Wat de landbewoner sprak over de samenleving

I

Ik zal u één ding zeggen, en dit is het feit waarmee gij altijd rekening zult moeten houden als ge met mij om wilt gaan: ik kan niet goedkeuren dat de eene mensch zich vernedert voor de andere mensch.

Wanneer gij wilt dat de samenleving mij zal bevredigen, dat ik zonder gedurige pijn eraan deel kan nemen, zorg dan voor dit ééne: dat geen menschen in die samenleving zich voor andere menschen vernederen.

Indien gij een wet wenscht, dan zij dit uw grondwet: De samenleving moet bestaan uit vrijen en onafhankelijken.

Ik zeg u vooruit: ik heb daarvoor geen enkele reden dan dat ik een andere samenleving niet wensch, dat ik de pijn van een andere samenleving niet dragen kan; maar ik zeg u ook: zooals ik zijn er meer geweest, zijn er nu meer dan er waren, en er zullen er meer komen.

Er zullen er meer komen; en de reden daarvoor is deze dat een schoonheid die waarlijk een schoonheid is, als ze éénmaal gezien werd door weinigen, altijd door meerderen wil gezien worden; en dit *is* een schoonheid; en wie ze gezien heeft, die wil ernaar doen.

Ja, dit *is* een schoonheid; en zoo waarlijk de zon die 's morgens opkomt, 's middags boven in de hemel staat, zoo waarlijk zal door deze schoonheid de Maatschappij worden hervormd.

II

Het eerste wat ik na mijn trouwen gemerkt heb, was de ongelijkheid.

Daarvóór was ik zelf afhankelijk, en in geen enkele verhouding had ik goedgevonden mij te vernederen.

Maar gehuwd en gevestigd merkte ik twee dingen: het eerste dat de rijkere mij als een van de hunnen beschouwden; het tweede dat de armeren zich mijn minderen achtten omdat ik rijker was.

De rijkere, zag ik, waren aanmatigend; de armeren handelden zonder zelf-gevoel; en dit was het afschuwelijke dat de eenen zoowel als de anderen van mij verwachtten dat ik óók aanmatigend zou zijn.

Ik weet geen pijnlijker schouwspel dan een mensch die zich voor mij vernedert. Ik weet geen vernederender pijn dan de schijn te moeten aannemen dat ik die vernedering aanvaard.

De vernederende daad en de vernederende pijn zijn door arm en rijk gedragen, eeuwen lang, en ze hebben er hun eergevoel door vergiftigd, de eenen tot trots en de anderen tot onwaardigheid. En om wat? -

Om het geld, om het bezit, om die bijzaak die hoofdzaak werd; niet om wat de mensch is, maar om wat hij eet; niet om wat hij kan maar om wat hij gekregen heeft; niet om wat hij doet maar om wat hij verteert.

Deze zwijne-voortreffelijkheid, te zijn wat men eet, geschat te worden naar wat men gegeten heeft,

deze is het kenmerk waarnaar hoog en laag worden verdeeld.

III

Wanneer iemand mij een dienst bewijst, en ik bewijs hem een wederdienst, dan zijn wij gelijk in de zin van de samenleving.

Maar niet in een andere zin.

Niet als mensch tegenover mensch, niet als lid voor gezin, familie, staat, onderneming of gezelschap; daarin verschillen wij met het geheele onderscheid van ons geestelijk en lichamelijk, ons verstandelijk en zedelijk wezen; daarin verschillen we door afkomst en leeftijd, door kundigheden en arbeid, door eigen talenten en verkregen voordeelen; daarin ja zeker, verschillen we ook als arm of rijk.

Maar gelijk zijn we als leden van de samenleving.

Men zegt wel dat alle burgers gelijk zijn voor de staatswetten; doch dat is niet zoo, en ook al ware het de bedoeling van een wetgever, dan zou toch de velerlei ongelijkheid in al het andere die bedoeling ten deele verijdelen; maar zonder geschreven wet zijn wij gelijk als leden van de samenleving, op straffe van geweld aan te doen aan ons gevoel.

Ons eigen gevoel zegt het ons dat zonder die gelijkheid alle samenleving pijnlijk is. Ons eigen gevoel leert het ons dat zonder die gelijkheid de ware samenleving niet kan bestaan.

IV

Toen vroeger een heer op een koude avond zich de voeten warmde in de opengesneden buik van

een hoorige, was er niet wat wij nu verstaan onder menselijke samenleving.

Toen vrouwen niet voor mensen golden, toen vorsten zich voor van andere oorsprong hielden dan burgers, toen jonge Spartanen dronkenschap leerden verafschuwen aan zatgevoerde slaven, - toen was er niet wat wij nu onder menselijke samenleving verstaan.

Dat nu, over de geheele aarde, die samenleving door ons erkend wordt, en voor ons gevoel bestaat, al is ze inderdaad nog maar schaars aanwezig, - dat is het gevoelsfeit waardoor wij anders zijn dan vroegeren.

Uit zulk een feit evenwel, en met de bewustwording van zulk een feit nog meer, volgt een reeks van veranderingen in de toestanden.

Nu, daar wij dit voelen, - nu, daar wij dit weten, - kunnen wij overal om ons heen waarnemen waar de werkelijkheid ons gevoel niet bevredigt; en dit is ons recht: dat wij wenschen dat de werkelijkheid dat wel zal doen.

V

De gedachte van de menselijke samenleving is een gedachte, maar vóór de gedachte was die samenleving er al als feit.

De gedachte van een voorwerp kan er zijn vóór dat voorwerp, maar de gedachte van de menselijke samenleving kon niet voorafgaan aan die samenleving zelf.

Zoodra de mensch ontstaat, en lang voor hij het zich bewust wordt, is hij in samenleving met een ander mensch. Tot de geboorte toe is hij in engere

samenleving met een ander mensch dan hij ooit weer bereiken zal.

Dit feit, dat nog buiten de kring van zijn bewustzijn valt, werkt daarom niet minder machtig op zijn latere neigingen.

Hij moge zich verbeelden alleen en vrij te zijn, - hij moge het gevoel van in zichzelf als in een kleine wereld de groote wereld te spiegelen en te verheerlijken, tot vergoddelijks toe van zijn persoonlijkheid opvoeren; - hij moge al de kleinere middelen waarmee het leven hem zijn afhankelijkheid voelen laat, geringschatten en niet willen wegen tegenover zijn alles opheffende zelf-gevoel: - diep in hem blijft het besef van een samenleving, zoo innig, zoo beveiligend en zoo bevredigend, dat hij, na alle gedachte aan gemeenschap met zijn medemenschen te hebben verworpen, zich soms in zijn eenzaamheid betrapt op de verzuchting: Och, of ik weer een kind kon zijn.

Maar een kind zijn, wat was het anders dan zonder moeite en bijna volkomen, de samenleving te genieten die als een duistere weelde in zijn herinnering gebleven is.

De natuurlijke samenleving in de moederschoot is de werkelijkheid vóór het bewustzijn, die het geheele streven van zijn bewustzijn in de werkelijkheid bepaalt.

VI

Al heel gauw nadat het kind geboren is, blijkt het dat de samenleving een kunst is, maar de eerstnoodige.

Niet altijd dadelijk, niet altijd zonder moeite,

grijpt het mondje de moederborst, en het is niet zeker dat het natuurlijkst verkeer tusschen moeder en kind tot beider welzijn gedijt.

Wende of keere de mensch zich hoe hij wil, levenslang zal hij niet meer ontkomen aan het feit dat samenleven een kunst is en dat er geen ander leven dan samenleven voor hem bestaat.

Eerst in het gezin, dan in de school, - ook al zou hij zijn gedachten opsluiten in zichzelf, ja juist dan, - zal het hem blijken dat de kunst van samenleving met anderen meer van hem eischt, hem geduriger bezighoudt, dan studie of genot die hij alleen zou kunnen betrekken op zichzelf.

Studie en genot, voor zich alleen, en tot zijn eigen profijt nagestreefd - gesteld al dat hij ze vinden kon - zijn niets, vergeleken met de duizend aanrakingen van de omgang, de duizend oefeningen van houding, verkeer en gemeenschappelijke werkzaamheid, die met hun allen nog slechts de voorschool zijn tot die kunst van de samenleving, die het leven hem heeft opgelegd.

Gelukkig het kind dat ook daarin al vreugde vindt.

Want de gemoedelijke omgang in de jeugd, als standsverschillen nog niet gekend worden, of, indien al gekend, nog niet gedeeld, - als maatschappelijke onderscheidingen alleen in het groot, en nooit ter verduistering van natuurlijke eigenschappen worden waargenomen, - als jonkheid veiligheid waarborgt, en gemeenschappelijke belangen en neigingen een ongeschreven wetboek van kinderlijke rechtspraak doen gelden, - als de geest nog vertrouwelijk en zonder achterdocht zich opent en teleurstellingen de opwelling niet willen weerhouden, - die gemoedelijke omgang in de kindertijd

is het eerste klare beeld van een natuurlijke samenleving, verwerkelijkt te midden van de groote onnatuurlijke, en een waarborg voor het kind dat er waarlijk in leefde dat het later de onnatuurlijkheid van die groote begrijpt.

VII

Toch is het een groep, en niet meer, die zich hier vereend voelde.

Vereend, niet alleen in zich, maar ook tegen de ouderen, was ze toch.

Ouder wordend, voegen die kinderen zich bij groepen die alweer strenger gesloten zijn. Verschillen van stand, van overlevering, van beroepskeus staan bij iedere mijlpaal gereed om hen afte leiden van de richting waarin hun hart hen gaan laat; en de vraag is nu welke wegwijzer het winnen zal: de natuurlijke mensch in hen of de oude verbasterde maatschappij.

Dit is het gewichtige oogenblik; en hier, geloof ik, moet bij knapen en maagden ieder ingrijpen die de wedergeboorte wil van de samenleving.

Hoe ouder het kind wordt, hoe nader het komt aan die overgeleverde groepen die zich bewust zijn van hun bestaan en hun voorrechten, - hoe meer het gewend raakt aan de gedachte dat die groepen eigenlijk de samenleving vertegenwoordigen, en hoe meer het vergeet dat het in de school en op straat zijn rijkste en zuiverste samenleving al heeft gehad.

Het indringen van die gedachte gaat geleidelijk. Er zijn eischen van fatsoen, van stand, van kring, van belang ten slotte, die als de natuurlijkste zaak ter wereld zich gelden doen; en ze zijn ook natuur-

lijk - alleen: niet zoo natuurlijk als de door fatsoen, stand, kring noch belang gehinderde samenleving van mensch met mensch.

Deze is het eerste natuurlijke, en deze te doen achterstaan, deze te vergeten om het andere is, tegenover verderfelijke winst, verlies van het heilzaamste.

Voor alle andere, boven alle andere voordeelen die de mensch in de samenleving zich verwerven kan, sta het zuiver houden van de samenleving met anderen zelf.

VIII

Jongeren, die voor het eerst van de school bevrijd, niet alleen nieuwe studie en leermeesters, maar ook nieuwe vrienden vindt, en nieuwe genietingen, - ik weet bij ondervinding hoe in uw jaren het leven opnieuw schijnt te ontwaken en men in een eerste verlangen naar hooger liefde de zinnen verhelderd en het hart geopend voelt.

Men zegt me wel dat gij, als ge tot die leeftijd komt, daar niet veel van voelt. Of liever: ge voelt het wel; maar het blijft bij het verlangen alleen. Gij zijt aarzelend, gij weet niet waarheen, gij zoekt vergeefs - zegt men - naar eenige vastigheid, en daar de eene u met dit te gelooven, en de andere met dat te weten aankomt, eindigt ge met niets te gelooven, en niets te weten dan wat nu eenmaal voor uw maatschappelijk welvaren noodig is.

Ik geloof dat niet. Ik geloof dat een mode van aarzeling u mag aanwaaien, een tijdelijk doen alsof nergens vastheid is; maar ge zijt jong, ge voelt de verlangens van de jonkheid in u opwellen; en ik

zeg u: daarin is de waarborg van toekomstige zekerheid, daarin is vastigheid.

Het verlangen dat in ieder jong lichaam ontluikt, dat is het verlangen naar de samenleving.

Ik waarschuw u dat het door drang van bloed en zinnen kan worden afgeleid, naar wat wel een gedeelte is, maar niet het geheel.

Ik waarschuw u dat wie het gedeelte voor het geheel kiest een dwaasheid doet die hem levenslang rouwen zal.

Maar hoe ook zich uitend, in onwijze zinnelijkheid, of in de wijze en welberaden drang langzaam en geheel te voldoen aan die begeerte naar de samenleving die de Natuur in u gelegd heeft, - hoe ook zich uitend, die begeerte is het leven, en die verzoek ik u te volgen, niet onwijs, maar wijs.

IX

Ik heb u, door mijn verzoek van zoo even, voor de moeilijkst mogelijke taak gesteld.

Dat natuurlijkste, waarin gij ontvangen en geboren zijt, waarin velen van u, wil ik hopen, een deel van uw jeugd betrekkelijk zuiver geleefd hebben, - daartoe terug te keeren, daarin te blijven liever, daaraan met wijs beraad en voor uw heele leven de krachten te wijden die nu in uw jongelingschap in u opwellen, en die niets anders zijn dan het schreiende verlangen naar dat natuurlijkste, dat zou zoo moeilijk zijn?

Ja, dat is zoo moeilijk, en dááaraan hebt ge een levenstaak.

Luister wel: ik zeg u niet, dat ge dit of dat worden moet. Volg daarin roeping, als die er niet is aanleg,

zoo die zich niet uitspreekt raad, omstandigheden, - alles is wel, en alles kan goed gedaan worden; maar ik zeg u: wat ge ook wordt, en waar ge ook staat, bewaar zuiver uw samenleving met anderen.

Ge hebt uw gevoel, ge hebt uw verstand, ge hebt de ervaringen van uw jonkheid. Laat de gedachte niet los: dit is mijn levenstaak.

En dan, beloof ik u, zult ge merken dat ge een strijd ondernomen hebt die uw krachten eischt.

Er is op dit oogenblik niets zoo verbasterd als het gevoel van de samenleving.

Er is niets zoozeer een karikatuur van de samenleving als onze huidige maatschappij.

Ga met uw hart en uw verstand, met uw wil en uw wijsheid staan in de maatschappij zooals ze nu geworden is, en ge zult bespeuren dat uw natuurlijkste aandrift geslepen zal worden als een diamant in de slijpmolen.

X

Wanneer iemand mij nu zegt: ge leert ons de samenleving, en tegelijk dat ons leven strijd zal zijn; hoe is dat mogelijk? - dan antwoord ik: het wezen van ons leven is samenleving, onverschillig of het vrede of strijd zal zijn. Maar in onze dagen is het strijd.

Alleen: gij moet de strijd voeren als een die het gevoel van de natuurlijke samenleving in zich heeft.

Gij moet de strijd voeren als een die weet dat gij en uw kinderen en uw kindskinderen met die menschen met wie gij strijdt altijd in samenleving zult moeten zijn.

Gij moet de strijd voeren met in uw gedachten nooit uw persoon, of uw gezin, of uw klasse, of uw

belang, maar alleen en altijd die samenleving die ge in u voelt en die uw doel moet zijn.

Gij moet de strijd voeren onverbiddelijk, waar het dat doel geldt, maar lijdzaam en mededoogend in al het andere.

En wanneer ge zoo al strijdende leert uw toevallige gevoelens en wenschen te scheiden van dat ééne verlangen dat van nature in u is, dan zal de strijd u tot de eenige vrede gebracht hebben die voor menschen begeerbaar is, tot de vrede met uzelf.

XI

In haar altijd eendere kringloop brengt de natuur door diezelfde drang van samenleving waarin het kind met de moeder was, de man tot de vrouw uit wie het kind ontstaat.

En eenzelfde gevoel van samenleving doordringt man, vrouw en kinderen; en het gezin is de kern in samenleving met meerdere.

Dit is niet alsof het gezin was wat het vroeger was: een patriarchale ordening.

Ook niet zoo alsof wetten en zeden het gezin moeten houden op de plaats die het vroeger had: eerste lichaam van samenleving, door de man vertegenwoordigd in het volksgeheel.

Maar zóó is het, dat elk gezin de eerste school is van samenleving, waarin elk van zijn leden de kunst leert die het straks elders zal oefenen.

Ieder lid van het gezin staat voor zich, leerling in de kunst van samenleving, en niet altijd zijn de ouders, niet zelden is het kind daarin de meerdere.

Maar wie ook van hen het geluk heeft daarin dagelijks zich te oefenen, hij toone zijn deugd en zijn vermogen overal waar hij met menschen samenkomt.

XII

De Arbeid is de groote tezaambrenger.

In gemeenschappelijke arbeid voorziet de menschheid in haar onderhoud en zoovelen eraan deelnemen verkeeren door hem in daadwerkelijke samenleving.

Heil wie die school dagelijks in mag gaan. Wee wie er buiten blijft.

Want wie neemt en niet geeft mist de wisselwerking die levend houdt.

Vraag niet naar talenten waar elk talent bruikbaar is, en gewijd wordt door samenleving.

Niet door de arbeid of de soort van arbeid, maar door de samenleving die in de arbeid is wordt ge gelukkiger.

Hoe dikwijls heb ik jongeren ontmoet, die dichten hooger schatten dan iets anders, - en maar éénmaal een die het dichten naliet voor het andere dat hij beter deed.

Toch werd die eene gelukkig in samenleving, maar die anderen bleven ongelukkigen.

Het heet dan dat dichten scheppen is! Dwazen die nog niet gevonden hebt dat elke arbeid scheppen is, want arbeiden dat is leven, en leven is samenleven.

De samenleving is de schoonheid die gemaakt moet worden. Zij is in u en gij zijt in haar, tenzij ge haar verlaat voor het mindere.

Weiger, in elk die u tegemoet komt, iets anders te zien dan een vrije en onafhankelijke.

Weiger tegenover wie ook, anders te zijn dan vrij en onafhankelijk.

Dat is de wet, indien ge een wet wenscht, en daarin zijt ge onoverwinnelijk. -

1904.

Dichters in Europa

I

Stefan George

'Het Tapijt des Levens en de Liederen van Droom en Dood, met een Voorspel'. - Ligt het aan mij? maar het is me of er iets dreigends klinkt in die plechtige drieledigheid. Onder de versieringen die Melchior Lechter voor de eerste uitgaaf maakte, was er een, zegt de dichter, die de Harp in de hand van de laatste Hartstocht voorstelde. En nu ik de donkere sleutel, waarmee ik u de wereld van die dichter open, niet wensch te verbergen, zeg ik: ja, die is hij: de harp in de hand van de laatste hartstocht: een drama waarin de ziel met haar Engel strijdt, een tapijt dat ontrold wordt, vol van weerstrijd uitdrukken, in weerstrijd met elkaar daarstaande gestalten, en liederen zwaar van de aandoening dat alle hartstocht, en het meest deze laatste, een droom is en gewijd aan de dood.

Ik heb u eigenlijk weinig meer mee te deelen. De sleutel is in uw handen. Als ge het drama van het 'Voorspel' gevolgd hebt kunt ge gaan zien hoe ook het 'Tapijt' een drama is, en ge hoort aan het eind het drama van de liederen. Het 'Tapijt' is u misschien het moeielijkst. Het 'Spel' hebt ge maar nauwkeurig te volgen, maar met groote nauw-

keurigheid, - en de liederen hebben al hun dromen dood-besef in één toon, die ge wel hooren zult, - het 'Tapijt' daarentegen wil lang overdacht worden. Zegt ook de dichter niet zelf van de 'Lösung':

Sie ist nach willen nicht, ist nicht für jede
Gewohnte stunde: ist kein schatz der gilde.
Sie wird den vielen nie und nie durch rede,
Sie wird den seltnen selten im gebilde. -

Ik kan u alleen de weg wijzen van de 'Urlandschaft' die het nog ongedeelde leven in zich uitbeeldt, tusschendoor de opvolgende verbeelding-paren, elk van die paren een tegenstelling, tegenstelling naar meer zijden dan ik met afgetrokken termen beperken wil, eeuwige tegenstellingen, en tusschen wier volgorde van paar op paar toch ook weer een ontwikkeling schuilt; - alle uit de sfeer van het Leven, totdat met de tegenover-elkaar-plaatsing van Holbein en Jean Paul de sfeer van de Kunst blijkt ingegaan, die in verschillende standbeelden van verschillende zijden begrepen wordt en haar veelvoudig symbool in de 'Sluier' krijgt.

Ich werf ihn so: und wundrend halten inne
Die auf dem heimischen baumfeld früchte kosten...
Die ferne flammt und eine stadt vom Osten
Enttaucht im nu mit kuppel, zelt und zinne.

Einst flog er so empor: und öde schranken
Der häuser blinkten scheinhaft durch die nässe,
Es regte sich die welt in silberblässe -
Am vollen mittag mondlicht der gedanken!

Er wogt und weht: und diese sind wie hirten
Der ersten thale - jene mädchen gleiten

Wie sie die einst im rausch der Göttin weihten -
Dies paar ist wie ein schatten unter mirten.

Und so gewirbelt: ziehen sie zu zehnen
Durch dein gewohntes thor wie sonnenkinder -
Der langen lust, des leichten glückes finder...
So wie mein schleier spielt wird euer sehnen! -

Inderdaad is een van de wijzen waarop de strijd tusschen de Ziel en haar Engel te begrijpen is, die van een strijd tusschen de mensch en de kunstenaar. En zoo ook kan de levensstrijd van de 'Teppich' worden voorgesteld als gevolgd door de viktorie van de Kunst over het Leven. Maar dit is al de beperking waarvoor ik waarschuwde: niet de begrijpen, maar de Hartstocht en zijn verwerkelijking zijn hier het wezenlijke, en niet tot leering ook van de grootste tegenstelling in de gedachte, maar tot verheffing en verheerlijking van innerlijk leven, - tot verlossing van al het onnoodig bindende draagt zijn zinrijkheid deze geluidenstroom. In verschillende liederen klinkt de toon nu door, van droom en dood, van de hartstocht en zijn ondergang; en het geheele leven wordt ten slotte weerspiegeld in diep getrokken voren van zang. 'Droom en Dood' heet het slotgedicht, dat het geheele leven in zijn voorstelling samenvat:

Glanz und ruhm! so erwacht unsre welt.
Heldengleich bannen wir berg und belt.
Jung und gross schaut der geist ohne vogt
Auf die flur, auf die flut die umwogt.

Da am weg bricht ein schein, fliegt ein bild,
Und der rausch mit der qual schüttelt wild.
Der gebot weint und sinnt, beugt sich gern:
'Du mir heil, du mir ruhm, du mir stern.'

Dann der traum höchster stolz steigt empor,
 Er bezwingt kühn den gott der ihn kor.
 Bis ein ruf weit hinab uns verstösst,
 Uns so klein, vor dem tod so entblösst!

All dies stürmt, reisst und schlägt, blitzt und brennt,
 Eh für uns spät am nacht-firmament
 Sich vereint schimmrend still licht-kleinod:
 Glanz und ruhm, rausch und qual, traum und tod.

Wij staan hier voor de diepste levensstroom en het meest vaste kunstenaarschap. Niet één hartstocht - hoewel men de bewegende gloed achter 'Verrufung' en 'Thäter' laaien hoort - maar het wezen van alle hartstocht is hier woord geworden. En dat eeuwige wezen, geheel tegenwoordig, wordt, voor het verstand alleen, beperkt door lands- en persoonsaard van de duitsche dichter, van Stefan George, zooals die zich in de keus en soort van zijn beelden uit. Een levens- en wereldbeschouwing, Georgiaansch en Duitsch van deze tijd, is er uit saam te stellen; en dit is het belangwekkende werk dat ik latere schrijvers overlaat. Langs de lijnen van een geheel het leven uitdrukkende en geheel de wereld overheerschende adel en persoonlijkheid zal hij tot het heden en verleden van dat land en van de aarde, zooals dat volk die begreep, moeten afdalen, om dan weer op te stijgen en de verdeeling van die persoonlijkheid te zien in de mogelijkheden van haar kunst-uiting, en haar oplossing in de onomgrensbare scheppende geest. En in de spraak en weerspraak van het Voorspel, zoowel als in de geslotenheid van de beelden en standbeelden, en in de stroom van de liederen eindelijk zal hij de eeuwige machten moeten aanwezig

voelen, getint door de weerspiegeling van een menselijk verstand.

Mij dunkt, er is hier meer dan zij meenen, die wanen in poëzie een mededeeling te zien, die maar van één zijde te grijpen is. Er is hier een samengesteldheid, die, om niet buiten de grenzen van Duitschland zelf te gaan, herinnert aan het tweede deel van Goethes Faust. Een geest tevens, die de heele wonderlijke veelvoudigheid van de duitsche denkers, een bespiegeling die de gansche arbeid van een 'culturgeschichtlich' Duitschland achter zich heeft. Een persoonlijkheid die zich, onbetwistbaar, opwerpt als dichter van het duitsche volk.

Niet ook tot het Heden, het stroomende, maar tot het Verleden en zijn overlevering wendt zich die dichter om beelden, alsof hij voordat de Tijd zijn volk verder draagt, het Volkswezen zelf onaantastbaar moet vaststellen, het wezen van dat volk, dat eerst sinds zijn kinderjaren gezegd kan worden te bestaan naar buiten, zooals het inwendig sinds lang bestond, en dat nu in hem, de haast gelijktijdig met het Rijk geborene, zijn eerste dichter bij recht van geboorte heeft.

Niet op de werkelijkheid, maar op de bezonken verbeelding is het wezen van George altijd gericht geweest. Zijn gestalte wordt erdoor bepaald, zijn werk heeft er het karakter van. Maar zóó het Verleden verheerlijkend, is hijzelf een macht in de werkelijkheid. En zoo is het met dichters: in hun werk *verschijnt* altijd één pool van het Leven, maar de andere pool ervan *zijn* zijzelf.

In één opzicht brengt dit werk een synthese, die in de voorafgegane duitsche literatuur niet te vinden is. Zij is namelijk meer dan eenige andere muzikaal

en onmiddelijk. Al de samengesteldheid die ik deed uitkomen is opgenomen in een geluidenstroom, die op zichzelf de onmiddelijke verzinnelijking is van de dichterlijke aandoening. Het dadelijke verstaan van die aandoening ligt in het ondergaan van dat geluid. Dit, en de grootheid van zijn geest, maken George tot de dichter, met wie, in Duitschland, een tijdvak is afgesloten, en naar wie er een nieuw zal worden genoemd.

II Ernest Dowson

Een nieuwe eeuw zijn wij ingegaan en als nooit te voren staat Engeland dichterloos. De eenige die door de dichters van het vasteland in de laatste jaren met vreugde begroet werd, Ernest Dowson, stierf, bladerend in Henry Esmond van Thackeray.

Kent ge Henry Esmond? Het boek heeft de slanke gebogenheid van fransche meubelen uit het midden van de eeuw in zijn volzinnen, en de held waarnaar het zijn naam heeft, vertoont zich in zijn herinneringen als zulk een volmaakt *gentleman*, dat de wijding en verteederling waarmee hij spreekt van zijn weldoenster - daardoor, en ook door de aanzienlijkheid waarmee ze worden voorgedragen - levendig denken doen aan de wijze waarop Dante in de Vita Nuova van zijn *mistress* gewaagt. In vergelijking met de grootaardigheid waarmee deze Esmond alle wereldsche voorrechten als niets acht ter wille van de overtuiging een ridder zonder vrees noch blaam te zijn, wordt dan ook de overigens kostbare mede-

deeling van zijn dochter (in een noot aan het handschrift toegevoegd), dat haar vader haar van haar prilste jeugd af, als een jonge dame behandelde en nooit anders dan hoffelijk sprak tot de negervrouwen op zijn plantage; - die mededeeling, zeg ik, wordt onbetekenend bij een heel leven van edelaardigheid.

Toch is dit het boek niet geheel. Dat de aangebedene weldoenster een vrouw blijft, en ijverzucht, spijtigheid en de aandoenlijkheid van een beperkte kring haar altijd bijblijven, is menschelijk, en doet geen schade aan haar uitmuntendheid. Dat haar zoon een goedge losbol en haar dochter een wanhopige kokette is: de schrijver zou ook elders dan in een sfeer van zoo hoog gestegen adel die zwakheden hebben kunnen doen gedijen. De koningszoon die in het boek voorkomt is bovendien tevens een wellusteling en zelfs Henry Esmond acht het een eer dat hij zich door de parade van twee over elkaar gekruiste schermdegens met hem verzoenen mag. Dit is indien niet menschelijk, toch monarchaal, en behoeft niet noodzakelijk verkeerd te zijn. Maar de *gentleman* die het boek domineert, van onder tot boven, zooals hij eenmaal Engeland en geheel Europa beheerschte, en die niet als Esmond een onnoozel soort deugdzaamheid schuldig was aan de nagedachtenis van een moeder uit Vlaamsche wevers, - Marlborough heet de man die de kleine vleugjes van wereldschheid, die zich aan al de gestalten van dit engelsche Florence vertoonden, in zich heeft opgezogen en zichzelf tot het standbeeld van stralende eigenbatigheid en koelbloedige overheersching gemaakt heeft dat in het boek en over alle tijden als de reusachtige uitwoekering voorkomt van dat wat aan menschelijke goedheid en schoonheid,

ter onderscheiding, het wereldsche woord *gentleman* noodig maakt.

‘Onze aanvoerder, die Engeland en geheel Europa, behalve alleen de Franschen, zoo goed als aanbaden, had dit van het goddelijke in zich dat hij onaandoenlijk was voor zegepraal, voor gevaar, voor nederlaag. Voor de moeielijkste hindernis of de onnoozelste vormelijkheid; voor honderd duizend man in slagorde of een boer vermoord op de drempel van zijn brandende riethut; voor een zwelgpartij van dronken duitsche grooten, of een koningshof, of de tafel in een landhuis waar zijn plannen op lagen uitgespreid, of een vijandelijke batterij, vlam en dood brakend en lijken strooiend rondom hem; - overal en altijd was hij koud, kalm, beraden, als het noodlot zelf. Hij bedreef een verraad of een hofbuiging; hij sprak een valsheid zoo zwart als slijk, even gemakkelijk als hij een kompliment maakte of praatte over het weer. Hij nam een minnares en verliet haar; hij verried zijn weldoener, of ondersteunde hem, of zou hem vermoord hebben, met altijd dezelfde kalmte en zonder meer wroeging dan Clotho, als ze de draad weeft, of Lachesis, als ze haar doorsnijdt. Als de veldslag begonnen was - hoorde ik van de officieren van de prins van Savoie - werd de Prins bezeten door een soort van oorlogs-furie, zijn oogen lichtten op, hij stormde her en der, razend; hij stiet vloeken uit en aanmoediging, gillend en zijn bloedige vecht-honden aanhitsend, en hijzelf altijd in het voorst van de jacht. Onze Hertog was even kalm voor de mond van een kanon, als aan de deur van een ontvangkamer. Hij kon misschien de groote man die hij was niet geweest zijn, had hij een hart gehad hetzij voor liefde of haat, voor medelijden of vrees,

voor wroeging of spijt. Hij volbracht het stoutste stuk of de doordachtste berekening, zoo goed als hij de allerlaagste handeling bedreef, waar een man toe in staat is; sprak een leugen of bedroog een liefhebbende vrouw, of stal een halve stuiver van een arme schooier, met eenzelfde angstwekkende onverstoorbaarheid en gelijke bekwaamheid tot de hoogste en laagste daden van onze natuur.

Zijn eigenschappen waren tamelijk wel bekend in dit leger, waar groepen waren van elke staatkundige overtuiging en met overvloed van geest en doorzicht; maar er bestond zulk een volmaakt vertrouwen in hem, als de eerste veldheer van de wereld, en zulk een bewonderend geloof in zijn wonderbaarlijke genie en fortuinlijkheid, dat dezelfde soldaten die hij, naar ieder wist, bestal op hun soldij, de aanvoerders die hij gebruikte en beleedigde - want hij gebruikte elkeen, groot en klein, die nabij hem kwam, gelijkelijk als zijn werktuigen en nam iets van het hunne, hetzij eenige eigenschap of eenig eigendom, ware het het bloed van een soldaat, of een hoed met juweelen, of honderd duizend kronen van een koning, of een aandeel in de drie penningen van een verhongerde schildwacht; of (toen hij jong was) een kus van een vrouw, en de gouden keten van haar hals, nemend al wat hij kon van man en vrouw, en hebbend, zooals ik zei, dit van het goddelijke in zich, dat hij een held kon zien omkomen of een musch vallen met dezelfde mate van meegevoel voor beiden. Niet dat hij geen tranen had; hij kon altijd deze noodhulp in het juiste oogenblik tot de strijd roepen; hij kon tranen oproepen en glimlachen gelijkelijk, wanneer hij ooit deze veile munt noodig had. Hij kon kruipen voor een schoenpoetser, zoo goed als hij een minister of

een koning vleide; kon hooghartig zijn, nederig zijn, dreigen, berouw hebben, weenen, een hand grijpen of u neerstooten wanneer hij er kans toe zag. Maar toch waren zij uit het leger die hem het best kenden en het meest van hem geleden hadden, zijn grootste bewonderaars; en als hij reed langs de slagorde voor de veldslag of aangeloppeerde in de kentering van 't oogenblik naar een bataljon dat wankelde voor schot of storm van de vijand, grepen de verflauwende mannen en officieren nieuwe moed, als zij de prachtige kalmte van zijn gelaat zagen, en voelden dat zij onweerstaanbaar waren door zijn wil.'

Het onderscheidende van Thackeray is, dat hij aan de natuurlijke groeisels van engelsche grootheid de onchristelijke bijsmaak proeven doet. Zij houden niet op groot te zijn, laat hij uitkomen, maar zij zijn onchristelijk. Het pikante daaraan is dat engelsche grootheid, bewonderenswaardig als nauwelijks een andere, nooit bijzonder christelijk geweest is, *er*: dat geen volk zoozeer als het engelsche zich op zijn christelijkheid voor laat staan. Engelschen in de zon zetten van uw gulle bewondering, maar met zorgvuldige belichting van hun onchristelijkheid, dat was dus al het meest ontstellende wat een bedachtzaam vaderlander kon doen.

Toch was het in de eeuw die natuurlijke en christelijke grootheid zoo aldoor tegen elkaar over stelde, niet onbegrijpelijk. En dat de kunstenaar die het waagde er zijn tijd geen geweld door deed, blijkt te over hieruit, dat hij het met zulk een overvloeiende onbevangenheid doen kon, en in zulk een fraaie, de smaak van die tijd weerspiegelende stijl.

Thackeray was - en hij was er niet minder door - de *bewuste* engelsche gentleman. Hij had als zoo-

danig Tennyson - de *dichterlijke* engelsche gentleman - naast zich: *diens* fijne verbeeldingen waren werkelijk ridders zonder tweeslachtigheid, maar dat hij ze in de nevelen van zóó grijze voortijd zoeken ging, was dat ook niet de bekentenis van het besef dat hij ze in de helle dag van het heden niet vond? Trouwens, Tennyson die het geluk had een prinsgemaal en een pairschap met een oprecht gemoed te kunnen liefhebben, stelde zich daar tevreden mee en vroeg van het heden niet meer dan de schoone eenzaamheid van zijn ombloed kasteel.

Dowson, de laatste afstammeling van die engelsche traditie, was minder gelukkig. Dichter, stierf hij in de bewustheid van de ontgoochelde, arm, uitgeput, bladerend in Henry Esmond van Thackeray. De fraai gestyleerde bewustheid van het geslacht dat hem voorafging kon alleen nog maar een glans leenen aan de stijlloosheid van zijn ondergang. Waarlijk, dit is het oogenblik, zal hij gevoeld hebben, waarin de engelsche *gentleman* sterft.

'Het was, geloof ik, meer uit overtuiging dan uit overleg, hoewel dat overleg zeker het voorzichtigst mogelijke zou geweest zijn, dat de groote Hertog altijd met een buitengewone bescheidenheid sprak van zijn overwinningen, en zoo alsof het niet zoo zeer zijn eigen bewonderenswaardige genie en stoutheid waren, die deze verbazende voordeelen bewerkstelligden, maar de Voorzienigheid zelf die onweerstaanbaar het neerwerpen van de vijand wilde, en in wier handen hij een uitverkoren en noodlottig werktuig was. Voor hij zijn bewegingen begon deed hij altijd plechtig de dienst van de Kerk lezen, en sprak als zijn twijfelloos geloof uit, dat de wapenen van koningin Anne gezegend waren en onze over-

winning zeker. Al de brieven die hij na zijn slagen schreef toonen eer bevangenheid dan verheffing; en hij wijt de roem van deze bedrijven, waarop ik simple officiertjes en soldaten bluffen hoorde met een vergefelijke grootspraak, op geenerlei wijs aan zijn eigen kunde of dapperheid, maar aan de leidende bescherming des Hemels, die hij altijd scheen aan te zien voor zijn bijzondere bondgenoot.'

Het was niet Marlborough, zal Dowson gedacht hebben, die leed aan tweeslachtigheid. Hoe dan ook, indien dit niet christelijkheid was, het was zeker vroomheid, en de onloochenbare tweeheid van dit wezen is hem niet bewust geworden: in de hogere eenheid van zijn aandoeningen en daden blijkt zij te onvindbaar opgenomen. Niet Marlborough, maar Thackeray. Van onze tijd is het ontdekken van de dubbelheid, dat is het ophouden van de eenheid, dat is het lijden aan het chaotische....

Als in een rijk of een mensch, in zede of kunst, de chaos naar boven komt, dan is er een oude schoonheid voorbijgegaan, en een nieuwe is er nog niet. De triomf van de chaos - tijdelijk, weten we - is het meest duivelsche van alle toevallen.

In de tijd van Koningin Anne tierden alle baatzuchten - maar de gloed van Willem de Derde had nauw uitgelaaid, nog flakkerde de kaars van Lodewijk de Veertiende - en Marlborough was groot en over de bladzijden van Henry Esmond dwalen de namen van Addison en Pope, Swift, Steele en Fielding.

Nu, aan het eind van de regeering van Victoria, trilde het bevende licht maar kort van Edward Dowson, walmt overheerschend de smoor van Rudyard Kipling. Chaos, leegte, en duisternis.

Wat voor *gentlemen* zijn het nu, zal Dowson gepeinsd hebben, die Englands naam voeren naar het buitenland? Is er een Marlborough? Is er, al was het maar één schrijver van blijvende beteekenis?

‘Mr. Esmond woonde ook een ander deel van de krijgsdienst bij: Onze troepen het vijandelijk grondgebied binnenrukkend en alles in het rond te vuur en te zwaard verwoestende; brandende hoeven, vertrapte oogsten, krijtende vrouwen, vermoorde zonen en vaders, en dronken soldaten, vloekend en zwelgend te midden van tranen, verschrikking en moord. Waarom pleegt de statige Muze van de geschiedenis, die vreugd scheidt in het beschrijven van heldenmoed en zegepraal, deze tooneelen weg te laten, zoo beestachtig, laag en verlagend, die toch verreweg het grootste deel zijn van het oorlogsdrama? Gij, *Gentlemen* van Engeland, die thuis makkelijk leeft en uw eigen lof zingt in de triomfliederen waarmee uw aanvoerders gevierd worden, - gij bekoorlijke jonkvrouwen, die de trappen komt afgetuimd als ge trom en fluit hoort, en hoera voor de Britsche Grenadiers roept, - neemt ge in aanmerking dat déze posten meetellen in het bedrag van de zegepraal die ge bewondert, en deel hebben in de plicht van de helden waarmee ge dweept?’

Overgevoelig was Dowson niet: de engelsche ridder die hij de naam gaf van *gentleman* had zonder twijfel zijn *volle* bewondering. Het natuurverschijnsel had hij lief: onbevangingheid daartegenover gold hem zeker voor onze grootste en geheimzinnigste eigenschap. Máár hij erkende het. Evenals Thackeray, die weigerde de eene helft ervan te aanvaarden zonder opzettelijke erkenning van de andere. Thackeray alweer, niet Marlborough. Die erkende niet: die was

wat anderen erkennen moesten zelf. Die was zelf het natuurverschijnsel, zonder noodzaak in zijn wezen zich te splitsen, in al zijn daden de volheid van dat wezen peilend, verantwoording schuldig aan de natuur alleen die zich in hem baanbrak, bescheiden in alle menselijke en maatschappelijke verhoudingen omdat hij voelde dat de menselijke en maatschappelijke Marlborough geen deel kon hebben aan de eeuwige Geest die onder Marlborough's gedaante verscheen. Maar Thackeray's grootheid lag in de erkenning van de twee-slachtingheid. En waarom - zal de gedachte van Dowson geweest zijn - de huichelarij van dit ontaarde plebejerdom dat een halve eeuw na Thackeray de tweeslachtingheid ontkent?

Of is het niet zoo - hoor ik hem mijmeren, terwijl hij daar, in het voorjaar van 1900, op zijn ziekbed ligt - dat deze oorlog, tot nu toe voor ons even schadelijk als schandelijk, alleen kan eindigen met roemlooze moord, brand en verwoesting, juist met dat wat dit lafhartig christendom zegt dat het verfoeit? Waarom dan de leugen die onze daden niet beter maakt? Waarom niet uitgesproken dat wij op het vermoorden van vijftigduizend of meer blanken uit zijn en dat dit de prijs is die wij noodig achten voor de stoffelijke vooruitgang van Engeland? Mij dunkt, ik zou iets schoons kunnen vinden, zoo niet in de daad, dan toch in de openhartigheid van de bekentenis. Maar ik ken ze, mijn landgenooten. Ik behoef er geen oogenblik aan te twijfelen dat zij stuk voor stuk - en vooral mijn vrienden aan de ministeries - de openhartigheid betrachten tegenover zichzelf; maar zij zullen wel heilig oppassen haar te oefenen tegenover anderen. Wat gewed dat

zij, als de nood aan de man komt, de hoeven van de Boeren zullen verbranden en hen zelf als bandieten vogelvrij verklaren, onder de plechtige verklaring dat zij dit doen ter sneller beëindiging van de oorlog, tot behoud van het land en ter besparing van menschenlevens. Zoo zijn ze - en dit is de reden die van de fijnst-aangelegden onder ons cynische, dat wil zeggen over-oprechte wellustelingen en zelfmoordenaars gemaakt heeft. Wij dichters, geloof het maar, nageslacht, indien wij niet een zeker grover weerstandsvermogen bezaten, hebben wij ons vermoord uit wanhoop over de huichelarij van ons maat-schappij-leven.

Hij liet zich in de kussens terugzinken en bladerde het boek door. Totdat hij aan de plaats kwam, waar Steele, met Esmond op bezoek bij Addison, het gedicht *The Campaign* voorleest, waarin Addison de overwinning van Marlborough bij Blenheim bezongen heeft. Het is dat deel van het gedicht waar de verwoesting van de Paltz beschreven wordt en de soldaat in weemoedige gedachten tusschen de brandende dorpen, blatende kudde en schreiende zuigelingen staat: noode beging hij roof en verwoesting, gehoorzaam aan de rechtvaardige bevelen van zijn bevelhebber, die in edelmoedig medelijden de uitvoering van dat rechtvaardig bevel beklagt.

Ziet ge wel - en weer volg ik de gedachten van Dowson - weer is het niet Addison, de tijdgenoot van Marlborough, die lijdt onder tweeslachtigheid. Hoe koel ook: de gedachte van deze oorlogsrecht-vaardigheid geeft hem toch nog een klank van deugd die de schrijver van Cato niet onwaardig is. Maar wie lijdt onder die tweeslachtigheid is Henry Esmond, is Thackeray.

'Ik bewonder de vrijheid van u, dichters, zegt Esmond tot Mr. Addison; ik bewonder uw kunst: de moord van de veldtocht wordt volvoerd bij krijgsmuziek als een veldslag in een opera, en de maagden gillen harmonisch als onze zegevierende grenadiers hun dorp indrukken. Weet gij wat voor tooneel het was, wat voor zegepraal gij verheerlijkt? Wat voor tafreelen van schande en gruwelijkheid werden afgespeeld, waar het genie van de veldheer bij voorzat, even kalm als hoorde hij niet tot onze sfeer. Gij praat van de "soldaat versteend in deernis", van des "veldheers smart ontroerd door edelmoedig medelijden"; naar mijn meening gaf de veldheer even weinig om blatende lammeren als om het schreien van zuigelingen, en menigeen van onze schurken slachtte de eenen zoowel als de anderen met gelijke vaardigheid. Ik stond beschaamd over mijn vak toen ik die gruwelen bedreven zag, die elk daar voor oogen had. Gij houdt uit uw gepolijste verzen een statig beeld van glimlachende zegepraal; ik zeg u, het is een wanstaltig, verwrongen, wild afgodsbeeld; afgrijselijk, bloedig en barbaarsch. De eeredienst ervoor volvoerd is ontzettend om in te denken. Gij groote dichters behoorde het te toonen zooals het is - leelijk en vreeselijk, niet schoon en klaar. O, mijnheer Addison, als gij de veldtocht hadt meegemaakt, geloof me, ge zoudt hem nooit zoo hebben in dicht gebracht.'

Marlborough, Addison, Thackeray - is de volgorde niet duidelijk? Marlborough, het natuurverschijnsel zelf, in de eenheid van zijn wezen alle samengesteldheid aanvaardend, geen element ervan uitzonderend of schoonpratend; - Addison, zijn tijdgenoot, de bevelen van de veldheer goedkeurend,

al leent zijn weeker gemoed hem een glimp van zachtaardigheid; - Thackeray, de negentiende-eeuwer: aanvaardend noch vergoelijkend, maar verdoemend wat in zijn grootste landgenoot met nieuwere neigingen strijdt.

Als wij oprecht waren zouden wij spreken als Thackeray. Er is een moord en een vernietiging die, hoewel ze onaangevochten deel uitmaakten van de grootheid van vroegeren, voor *ons* besef misdaad werd. Thackeray zei het: wij weten het en zeggen het niet.

Huichelarij van lafheid en hebzucht - klaagt hij - hoe lang zullen wij de minderen zijn van onze voorgangers?

En over de bladen van zijn boek dwaalt hij denkend aan zijn vaderland en diens geschiedenis.

'Een vreemde reeks van tegenstrijdigheden - leest hij - is die engelsche geschiedenis, tegenstrijdigheid van beginsel, tegenstrijdigheid van partij, tegenstrijdigheid van eeredienst! De beminnaars van engelsche vrijheid en onafhankelijkheid onderwierpen hun godsdienstig geweten aan een Parlementsbesluit; konden hun vrijheid niet bevestigen zonder naar Zell of den Haag te zenden om een koning waar ze onder leven zouden; en konden onder het trotschste volk van de wereld niet één man vinden, hun eigen taal sprekend en bekend met hun wetten, om ze te regeeren. De Tory en Hoog-Kerk vaderlanders waren bereid te sterven in de verdediging van een Papistische familie die ons verkocht had aan Frankrijk; de groote Whig edelen, de stoere republikeinsche afgescheidenen die wegens verraad het hoofd van Karel Stuart afsloegen, aanvaardden dol graag een koning wiens aanspraak hem toekwam door een

koninklijke grootmoeder, wier eigen koninklijke grootmoeder haar hoofd had verloren onder de bijl van koningin Elizabeth. En onze trotsche engelsche edelen zonden naar een klein duitsch stadje om een vorst om in Londen te regeeren; en onze hooge geestelijken kusten de leelijke handen van zijn hollandsche minnaressen en zagen er geen schande in. In Engeland behoort ge tot de eene partij of tot de andere, en ge neemt het huis waar ge in woont met al zijn lasten, zijn huurders, zijn ouderwetsche ongemakken, en zijn verval zelfs; ge lapt op, maar ge bouwt nooit nieuw. *Zullen wij van de nieuwe wereld veel langer, in naam zelfs, ons onderwerpen aan dit oude britsche bijgeloof? Er zijn teekenen des tijds die mij doen denken dat wij hier eerlang even weinig om koning George en zijn wereldsche en geestelijke peers geven zullen als om koning Knoet en de Druiden.'*

Toen Dowson de laatste regels las, waarin Henry Esmond, nu woonachtig in de Amerikaansche koloniën de afscheiding van die koloniën voorspelde, kwam er - leek me - een vreemde helderziendheid over hem. Dit was een andere reden dan door nuchtere naspeurders van tastbare oorzaken meestal wordt opgegeven: *zullen wij van de nieuwe wereld veel langer, in naam zelfs, ons onderwerpen aan dit oude Britsche bijgeloof?* En is ook deze reden niet van grijpbare tastbaarheid? Welk volk van nieuwe beschaving is er dat de tegenstrijdigheden aanvaardt van een oude? Voor welk ander volk wordt niet tegenstrijdig wat als eenheid nog beseft kan worden door zijn voorganger? Welk volk dat waarlijk een volk is zal rusten voor het zich de eenheid voelt die het door zijn aanleg is bestemd te zijn? Een vreemde helderziendheid: want nu kwam de gedachte op:

indien niet Amerika, waarom dan Afrika; indien niet Amerika toen, waarom dan Afrika nu? - En nu nam hij een boekje op dat al enkele dagen naast hem lag. Het heette Een Eeuw van Onrecht en was uitgegaan van de ambtelijke kringen in Pretoria, vanwaar het hem was toegezonden. Hij had het niet gelezen, zeker als hij was dat hem maar weinig leeskracht overbleef. Maar nu las hij het. In één adem doorlas hij het, alsof hij zijn laatste leven eraan verlezend moest. Toen was het uit en lag hij stil: niet uitgeput, maar verhoogd levend van lichte bewondering; stil, in een sprakeloze zekerheid.

En langzaam aan begonnen in hem, daar hij lag, die volzinnen te luiden, klinkklaar van een fiere en zelfbewuste beschaving. Dat er eeuwig en altijd over de Kaffers gekibbeld was, ja dat wist hij: dat deden de zendelingen, van wie de boeren niet gediend schenen, zoo min als welk verstandig mensch ook trouwens. En dat de engelsche regeering dan wel eens ingreep, ja, daarvan wist hij ook. Maar wat was daar hier het antwoord op?

'Het jonge Afrikaner volk had zich tot een hechte blanke aristocratie gevormd en ontwikkeld op de onafzienbare donkere achtergrond van het tallooze naturelendom; de Afrikanergeest van meesterschap, die zich paarde aan deze ontwikkeling, wist het Britsche Gouvernement op de gevoeligste wijze te kwetsen...'

Was het dat? - Hij was nog even geneigd geweest, een uur geleden, zijn en Esmonds meening over de behoefte die een nieuw volk en een nieuwe beschaving aan een onafhankelijk bestaan hebben, - hij was half geneigd geweest die meening voor de uiting van een oververfijnd gemoed aan te zien: in waarheid

voelt een volk licht niet zoo hoog-geestelijk, aanvaardt iedere bestaansvorm wel als men het maar eten geeft... Doch hier lag het, het manifest van een Boeren-volk, door hem en elke onwetende Britsche eilander laagst geacht in beschaving, en daar stond het: de hechte aristocratie van het Afrikaner volk, in zijn Afrikanergeest van meesterschap op de gevoeligste wijze gekwetst door het Britsche Gouvernement.

‘De aristocratische afkomst van de hoogmoedigste en taaiste volken van Europa moest bukken en buigen voor een Regeering, die een handelspolitiek van schreiend onrecht paarde aan ongeëvenaarde filantropische huichelarij.’

Daar hadt ge het: de beschaving in Afrika, en in Engeland de ondeugden die hij zelf, Dowson, vloekende zijn land had verweten: baatzucht en huichelarij.

‘Onze vaderen en wij trokken toen de Groot Rivier over naar het onbekende noorden als vrije mannen, onderdanen van geen vorst op aarde.’

Dat was de basis: dat rasbesef en dat gevoel van onafhankelijkheid. En wat was de bouw daarop? Wat was de maatschappij die erop verrijzen ging?

Dowson dacht aan die wijze en krachtige bladzij die ik hier overschrijf:

‘De natuurlijke ongelijkheid der menschen vindt hare uitdrukking in de vele soorten van invloed, welke de eene mensch over de andere kan bezitten en uitoefenen: deze invloed kan van een godsdienstige, zedelijke, politieke of zuiver materieele aard zijn. Deze laatste, materieele, soort van invloed neemt meestal de vorm aan van het geld - de geldelijke *nexus*, zooals een engelsch schrijver het

heeft uitgedrukt. Een buitengewone verzameling van deze soort van invloed leidt tot het zoogenaamde kapitalisme, evenals een buitengewone verzameling van politieke invloed tot tyrannie en een buitengewone verzameling van godsdienstige invloed tot hiërarchisch despotisme leidt. Dit kapitalisme dreigt in de laatste tijden even gevaarlijk voor de menscheit te worden als de politieke tyrannie der oude Oostersche wereld, en de godsdienstige tyrannie der middeleeuwen, voor hunne respectieve tijden waren.

In een wereld vol rijke mijnen van alle soorten zooals in Zuid-Afrika spreekt het als vanzelf dat het kapitalisme een groote natuurlijke rol te spelen heeft. Ongelukkig heeft het in Zuid-Afrika van het begin af aan getracht om ver buiten zijn natuurlijke grenzen te gaan: om *politieke* invloed te verwerven en daardoor alle andere vormen van macht en invloed aan zich en zijn doeleinden dienstbaar te maken. In hoeverre het geslaagd is, bewijst het feit dat Zuid-Afrika heden aan de rand van een afgrond staat en er in verzwolgen kan worden, voor de inkt waarmee ik schrijf droog is.'

Wat is hier, dacht deze stervende dichter, wat is hier het verrassende en bewonderenswaardige? En zijn antwoord was: dat er met klare blik en met besef van de mogelijkheid in de uitvoering een scheiding tusschen de politieke en de kapitalistische sferen gemaakt wordt, een scheiding waaraan in elk ander deel van de wereld alle bevoegden wanhopen. En de grond van die zekerheid?

'De Afrikaner politiek rust op een diep ingeworteld en zuiver nationaal gevoel, op een vurige politieke overtuiging, *die zich nooit zou kunnen dienstbaar maken aan geldelijke belangen.*'

Een hoog-geestelijke aandrifft dus, een nieuwe beschaving, eenig in de wereld, en op dit oogenblik de hoogst-gestegene, en deze zich bewust van haar kracht en voortreffelijkheid.

‘Aan de andere kant was het zoogenaamd jingoïsme - een vorm van partijpolitiek zonder eenige soliede overtuiging of werkelijk geloof, zich bezig houdende met het gebruiken van groote woorden en het spelen met schoonklinkende ideeën en beginselen, een politiek die gedurig speelde op de snaren van eigenbelang, van onrechtmatige toeëigening van eens anders goed en van lust tot pochen, zoo diep ingeworteld in de menschelijke natuur - een politiek per slot van rekening in lijnrechte strijd met de ware geest van de godsdienst, *met het aestetisch gevoel der menschheid en met het gevoel van nederigheid en gematigdheid dat de natuurlijke grondslag van alle zedelijkheid uitmaakt.*’

Met nauwelijks geloovende oogen herlas onze droomer deze laatste woorden. Nu niet een zwerfende boer, vol onafhankelijkheidsgevoel uittrekkend in de wildernis, maar een van de staatslieden aan het hoofd van een gemeenschap die zich elk jaar vaster gevestigd heeft, zich beroepend op het aestetisch gevoel der menschheid en op nederigheid en gematigdheid, natuurlijke grondslag van zedelijkheid. Droomde hij? - Want dit is het toch - en dit leek ons een waarheid alleen nog maar erkend in de droomen van dichters en in de harten van de eenvoudigen: deze onvergankelijke menschelijke deugden zijn toch waarlijk het fundament van alle levende maatschappijen, en op dit fundament een maatschappij te bouwen zou volgens deze staatsman niet onmogelijk zijn, zou in Zuid-Afrika werkelijk reeds zijn gebeurd?

Was het niet om te duizelen? - Maar indien het eens zelf-overschatting was? Indien nergens anders dan uit de pen van deze betrokkene de waarheid van zulk een feit geboekstaafd werd? - De plaats in het boekje aangehaald uit een brochure van Olive Schreiner gaf hem het antwoord:

‘Wij stellen de vraag aan alle edelmoedigen en rechtvaardigen, hetzij staatslieden of denkers, of de kleine Republiek onze sympathie niet verdient, de sympathie, die menschen met een verstandige geest begaafd, aan allen schenken, die nieuwe en ingewikkelde vraagstukken moeten behandelen, waar vorige ondervinding van het menschdom geen weg heeft aangetoond - en of, indien wij het onderwerp aanroeren, het niet noodig is, dat die sympathie geschonken worde in die ruime onpartijdige waarheidzoekende geest waarin menselijkheid ons gebiedt alle groote sociale moeilijkheden en kwesties te naderen? Het is somtijds gezegd geworden, dat wanneer men van de kruin van de heuvel nederziet op het groote mijnkamp van Johannesburg aan de voet, met zijn berghooge hoopen wit zand en afval, zijn mijnschoorsteenen rook uitspuwende, met zijn 70.000 Kaffers en zijn 80.000 mannen en vrouwen, blanken en gekleurden, van alle nationaliteiten, die hier vergaderd zijn in de tijd van een paar jaren, op dezelfde plaats waar 15 jaren geleden de Boerenzoon zijn schapen naar het water geleidde en de Boerenvrouw des avonds alleen aan de huisdeur zat om naar het ondergaan van de zon te kijken, dat wij dan nederzien op het meest verwonderlijke schouwspel op aarde. En verwonderlijk is het; doch als wij er op nederzien, komt altijd de gedachte in ons op van iets dat nog verwonderlijker is - de verwonderlijke

wijze namelijk, waarop een kleine natie van eenvoudige mensen in vrede levende in het land dat zij beminden, ver van het gewoel van steden en het onderhoud met mensen, aan de moeielijkheden van hun conditie het hoofd hebben geboden; hoe zij zonder onderwijs in staatkunde of zonder regels van politiek op te volgen, zijn opgestaan om deze groote moeielijkheden in het aangezicht te zien en ernstig hebben getracht ze in een open geest tegemoet te komen, en grootelijks geslaagd zijn. Niets dan dat.'

Niet zij alleen dus, ook de toeziende afrikaander vrouw met haar engelsche beschaving erkende de geest die hier werkzaam was. Een geest, ontsprongen uit die van hollandsche en engelsche Europeanen, maar werkend in omstandigheden en op een wijze waar de Europeaan van dit oogenblik niet bekwaam voor is.

'Wonderbaarlijk en verwonderlijk instinkt voor staatkunde en de organisatie en inrichting van nieuwe maatschappelijke toestanden - roept zij uit -, die als een gave van het bloed geërfd schijnt te worden door al die mensen die opkwamen in de kleine deltas in het noordwesten van het vaste land van Europa, en vanwaar zoowel de engelsche als hollandsche mensen zijn opgestegen, kon het mogelijk gemaakt hebben.'

Amerika-Afrika. Het feit is onloochenbaar. Voortgekomen uit de beste Europeërs is het volk van een nieuw beschavingsstadium volwassen geworden en weigert te loopen aan onze leiband. Onze britsche superstitie is hun vreemd als koning Knoet en de Druïden. Geslagen door hun wapenen, beschermd door hun geest van gematigdheid: hoezeer wij ook de horden van ons soldaten-plebs tegen hen aanhitsen

hoezeer wij ook trachten hun lichamen te vermoorden op het veld en hun naam in de meening van Europa: de overwinnaars van dit volk worden wij nooit.

En het was als een laatste plechtige opflikkering van zijn levenslicht waarmee zijn oogen nog eenmaal koortsten over de laatste bladzijden.

‘Ons volks- zoowel als ons staatsbestaan wordt thans bedreigd door een ongeëvenaarde complicatie van machten en krachten. Tegen ons zijn geschaard de getalsterkte, de publieke, naar bloed en wraak dorstende opinie van het Britsche Rijk, het kapitaal der wereld, en al de krachten die alleen de roof- en plunderzucht kunnen bijeen verzamelen. Gedurende de laatste jaren is ons lot steeds hachelijker geworden. Het cordon van roofdieren en roofvogels is in de laatste tien jaren steeds nauwer en nauwer rondom ons arm gedoemd volkje getrokken. Gelijk de gewonde geit de nadering van de leeuw, de vos en de aasvogel ontwaart, zoo ziet zich ook ons volk over geheel Zuid-Afrika omsingeld door de list, de wraakzucht, de haat en de begeerlijkheid zijner vijanden. Elke zee der wereld wordt gekleefd door de schepen die, uit alle hoeken van de aardbodem, britsche troepen aanbrengen om dit handje vol volks te verpletteren. Zelfs Xerxes, met zijne millioenen tegen het kleine Griekenland optrekkende, levert de verwonderde menschheid geen vreemder tooneel dan deze zachtzinnige moeder der volkeren, wanneer zij in al haar kracht, in al haar rijkdom, in al haar verheven tradities, met geslepen mes toeloopt op dit kindje, kruipende in het stof. Dit is geen oorlog, maar poging tot kindermoord.

En wanneer de gedachte van de toeschouwer in verbijstering wegzinkt en zijn brein weigert verder

te denken, dan rijst voor hem als in een droom in het verschiet het tooneel van Bantukinderen, spelende in de tuinen en ruïnen van het zonnige zuiden rondom duizenden graven, waarin de kinderen van de geloofs- en vrijheidshelden van het oude Europa slapen. En de roof- en moordbenden der Bantu zwerven weer rond, waar vroeger de woning van de blanke Europeaan stond. En wanneer hij vraagt, waarom dit alles is geschied; waarom de heldenkinderen van een heldenras, waaraan de beschaving haar onwaardeerbaarste schatten te danken heeft, in dit verre werelddeel vermoord zijn, dan antwoordt een onzichtbare spotgeest: De beschaving is een mislukking, de Caucasiër is uitgespeeld. En dan ontwaakt hij met het geluid van het woord: Goud! Goud! Goud! in zijn ooren.

De orchideën van Birmingham zijn geel.

De tradities van het grootste rijk der wereld zijn verwelkt en geel geworden.

De lauweren, die Brittanjes legioenen in Zuid-Afrika zoeken, zijn geel.

Maar de hemel, die zijn banier over Zuid-Afrika spant, blijft steeds blauw. De Gerechtigheid, waarop Piet Retief zich beriep, toen onze vaders de Kaapkolonie vaarwel zeiden en waarop Joachim Prinsloo in de Volksraad van Natal zich beriep, toen het door Engeland geannexeerd werd; waaraan de burgers der Transvaal hun zaak op Paardekraal in 1880 toevertrouwden; blijft onveranderlijk en is gelijk een rots waartegen de bruisende golven der britsche diplomatie uiteenspatten.

Volgens eeuwige wetten werkt zij voort, onaangeroerd door menselijke hoogmoed en wispelturigheid. Zoals reeds de oude grieksche dichter zeide,

laat ze de tiran en zijn aanmatigende verwaandheid steeds hoger en hoger klimmen en steeds groter eer en macht behalen, totdat hij het hem toegemeten toppunt bereikt en dan in de onpeilbare afgrond ter neder stort.

Afrikaanders, ik vraag u: Doe gelijk Leonidas en zijn 300 mannen, die te Thermopylae Xerxes en zijne trawanten onversaagd tegemoet traden en stoor u niet aan mannen als Milner, Rhodes, Chamberlain, en zelfs niet aan het Britsche Rijk, maar klem u vast aan de God onzer voorvaderen, en aan die Gerechtigheid die soms langzaam handelt, maar nooit sluimert of vergeet. Onze vaders verbleekten niet voor de spaansche Inquisitie, maar aanvaardden de strijd voor Vrijheid en Recht, zelfs met de machtige Philips, onverschillig voor alle gevolgen. Zelfs de pijnbank, en de moordbenden van Lodewijk XIV vermochten de geest onzer vaders niet te temmen of te breken; Alva noch Richelieu zijn er in geslaagd de tyrannie te doen zegevieren over het gevoel van vrijheid en onafhankelijkheid onzer voorvaders, en evenmin zal het een Chamberlain gelukken om de heerschezucht van het kapitalisme over ons te doen triomfeeren.

Als het beschikt is dat wij, hoe nietig ook, de eerste van alle volkeren zullen zijn, die de strijd met de nieuwe wereld-tiran van het kapitalisme moeten beginnen, dan zijn wij daartoe bereid, al wordt ook die tiran door al de macht van het Jingoïsme gesteund.

De hoop, die in 1880 in ons brandde en waarmede wij ons toen ten strijde hebben aangegord, zij ook thans onuitbluschbaar in onze harten, en zij ons een baken van licht op het pad, gaande door bloed en

tranen, en dat naar een waarlijk Vereenigd Zuid-Afrika leidt; en evenals in 1880 leggen wij ook thans met vertrouwen onze zaak open voor de geheele wereld. Hetzij wij overwinnen, hetzij wij sterven: de vrijheid zal in Zuid-Afrika rijzen als de zon uit de morgenwolken, als de vrijheid rees in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Dan zal het zijn van Zambesi tot aan Simonsbaai: Afrika voor de Afrikaner.'

Toen Dowson dit geheel herlezen had zag ik in mijn droom hoe de laatste dichter van Engeland stierf in de zekerheid dat Afrika vrij zou zijn.

III

Henri de Régnier

Van die dichtelijke jongelingen een die in de tachtiger jaren, nu hier dan daar in Europa, door hun verschijnen alleen al een uitdaging richten tot de maatschappij en haar stoffelijke strevingen, hoort deze Henri de Régnier, sinds die tijd kunstenaar van onafgebroken en onverzwakte voortbrenging, tevens tot het geringer getal van hen die de dood of de ongunst van het lot ontkomen, het dichterschap, elk van zijn eigen vaderland, handhaven over de grenzen van een nieuwe eeuw.

Niet, in de eerste plaats, buiten zich - hoewel ook daar - vond deze dichter de te haten stoffelijkheid, maar in zichzelf, in zijn vleeschelijke wereldsche begeerten, en daar was het dat zij strijd voerden met schoonheid en edele geestelijkheid. De wankelheid van het werkelijke, het verlangen naar de schoone droom, de heerlijkheid ervan, de smart over

zijn vergankelijkheid, de wanhoop over het altijd weer terugvallen in de laagheid en gemeenheid van het stofleven: dit zijn de beseffen en aandoeningen die elkaar telkens weer opvolgen en hem aldoor weer voortstuwen naar de al blijkbaarder zekerheid dat alleen in de schoone daad - die voor de dichter een schoon gedicht is - de telkens herhaalde ontreding aan de chaos ligt.

Indien wij Nederlanders in onze gedichten de bijna nuchtere soberheid beminnen en onder gevoelige arbeid de altijd zichtbare doelmatigheid van hun bouw; - indien de Duitschers de breede ietwat zware groepeerings liefhebben en deze nooit zonder de degelijkste doorwerktheid van ieder onderdeel; - dan geloof ik dat de Franschen zich van Duitschers en Nederlanders onderscheiden door vóór alles de zichtbare lijnenschoonheid na te streven en aan de glans en de stroom en de vervlechting van haar vormen de voorkeur te geven boven de voortreffelijkheden van een innerlijk verband. Dat schoone beeld van het gedicht *De Vaas*: de kunstenaar die heel de verwarrende gestalten-volte van het natuurleven in het gewelfde oppervlak van zijn marmer houwt, - dat beeld waarin het geheele wezen van De Régnier, zijn hartstocht en zijn schoonheidsliefde, is voorgesteld, - vertoont een losheid van kader, die door een Nederlander nooit kan worden weergegeven: een landschap van rivier en weide, bosch en boomgaard, onwerkelijk en waarin hun aanduiding meer mythe is dan schildering, een mythologisch landschap zooals ook al de gestalten erin mythologisch zijn; - maar in dat mythologische landschap tevens de vleeschelijke kunstenaar met zijn zeer werkelijke marmerblok en zijn roes en zijn zweet. Toch draagt

dit gedicht in zijn beweging en zijn vormenspel het hoogste wat een dichter ons geven kan: de hartstocht van de werkelijkheid en de schoonheid van de droom. En een ander gedicht: De Man en de Sirene. Ook dat vertaalde ik, aangelokt, meegesleept door die bekorende, die dronkenmakende stroom van klanken en beelden, die zinrijke opdoeming en wenteling van gestalten, die volle adem van golvend, toch zichtbaar geworden leven, en schoonheid voor gedachte zoowel als zintuigen. Maar géén bouw, geen vastheid, geen ondergrond, geen werkelijkheid van welke omschrijving ook, die de Nederlander beminnen kan, alleen de bewegende fontein-kolom van de dichterlijke aandoening: de paarlen die daarvan vonkelen, de bloemen die erop omhoog stuiven. En de Duitscher? Verbaasd ziet hij een schoonheid aan, zoo zonder mogelijkheid van groepeerings, van omlijsting, van beheersching en overzicht.

Deze beide gedichten evenwel zijn uit het rustiger werk: De landelijke en goddelijke spelen, waarin de zijn jeugdfantasieën ontvloden dichter de aarde naderde en in rustiger scheppingen zijn aarde-leven saamvatte. Niet hier zoeken men dus de verbazingwekkende afwijking: van de stilte van zijn wezen is ons dit het gemiddelde.

Overzien we zijn jongelingswerk.

Er is daarin, heel aan het begin, een gedicht waarin de dichter en een bij hem behorende werkelijke omgeving beide tegenwoordig zijn. Het is het volgende:

La porte du salon discret et receuilli
 Se referma, faisant tressailir les vieux Sèvres;
 Je sentis que mon coeur soudain avait vieilli,
 Un sanglot retenu faisant trembler mes lèvres.

Je l'aperçus alors dans le petit jardin
 Se baisser pour cueillir une fleur au passage,
 Et puis, avec un geste élégant et hautain,
 Elle la mit, coquettement, à son corsage.

Oh j'eus à ce moment un intense désir
 De me jeter à ses genoux, comme un coupable,
 Et d'être lâche, s'il le fallait, pour obtenir
 Un pardon tombé de sa bouche charitable!

Cependant, je ne sais pourquoi, je restai là,
 Dans le salon désert où vibraient les vieux Sèvres...
 C'est ainsi qu'à jamais ce bonheur s'en alla
 De dormir sur son coeur et de baiser ses lèvres.

Niemand kan zeggen dat deze dichter zich onverschillig verhoudt tot de werkelijkheid. Integendeel. Toch kan hij zich in de hartstocht niet met haar vereenigen. En, anderzijds: te midden van die hartstocht heeft zij voor hem een ongewone beteekenis als *décor*.

Dit zal dan ook voortaan zijn leven zijn: onvermogen zich met een werkelijkheid te vereenigen in de hartstocht: streven de volheid van het leven te naderen in het stemmend *décor*.

Kort na het aangehaalde volgt een sonnet dat 'Temple' heet.

O Vénus, sous un ciel d'azur immaculé,
 Où blanchira le vol des colombes fidèles,
 Je dresserai ton temple au pays reculé
 Où les rêves secrets viennent ployer leurs ailes.

L'encens mystérieux par mon amour brulé
 L'emplira de senteurs exquisés et mortelles;
 Dans cet abri, loin du monde dissimulé,
 Mon coeur célébrera tes fêtes éternelles.

Et devant la blancheur vivante du Paros
Où resplendit l'éclat de ta divine image,
Je me prosternerai dans un constant hommage;

Tandis que de mon coeur calme comme les flots
D'où jaillit autrefois ton corps sacré que j'aime
Un désir montera vers ta beauté suprême.

In zijn hartstocht door de werkelijkheid teleurgesteld is het niet in de eerste plaats bij haar dat hij de motieven zal zoeken voor zijn dichtelijke versieringskunst. Nu reeds grijpt hij in gedachten naar die van alle werkelijkheid rein gedachte grieksche schoonheid waar hij later zooveel schoons aan ontleenen zal. Later, maar ook dan toch niet bij haar enkel. Want al de verbeeldingen, alle kunst, alle droom, alle geschiedenis en alle omgeving die binnen de gezichtskring vallen van de franschman in dat negentiende-eeuw-einde leveren hem de motieven waar hij zijn innerlijke strijd, zijn aandoeningen, zijn stemmingen, zijn gedachten en zijn wijsheid in verbeeldt. In de eerstvolgende afdeeling: *Apaisement*, treffen al gedichten waarin beelden uit alle tijden en sferen zijn uitgewerkt, en de beteekenis die zij voor hem hebben wordt ook al uitgesproken:

Mais devant le décor des calmes paysages
Déroulés à mes yeux éblouis j'ai changé
Mes désirs d'autrefois.

Tusschen de zich als décor aan hem voordoende landschappen en verbeeldingen, èn zijn innerlijk leven, zal een wisselwerking ontstaan: zij zullen in hem stemming opwekken en verzinnebeelden; *zijn*

innerlijk leven zal in hen openbloeien en zich verzichtbaren.

Niet meer als indruk van omgeving, maar als opzichzelfstaand décor vertoonen in *Apaisement* de beelden zich: Portrait, Résidence Royale, Tapisserie, Heures Marines, Insouciance, behooren tot de duidelijkste voorbeelden. In de *Sites* van 1887 is het een heel verloop van innerlijk leven dat zich in tafreelen als de tot nu toe bewerkte verzinnelijkt. De geheele tocht van zijn schoonheid-zoekend en van hartstocht bezwijkend wezen wordt hier al afgelegd: het kenmerkende van de tafreelen waarin het geschiedt is dat ook zij, evenals de voorafgegane in *Apaisement*, hun oorsprong nog merken doen. Zij zijn nu wel losstaande décors, en zij zijn nu wel bovendien zinnebeelden van innerlijk leven, maar het is duidelijk dat zij ook nog indruk van werkelijkheden zijn.

Dit indruk-achtige op te heffen, en daardoor de waarde van het zinnebeeld als geestelijke vertegenwoordiger van enkel innerlijk leven volkomen te maken, is de bedoeling van het volgende boek: *Episodes*. Zinnebeeld, van de werkelijkheid zóó ver afstaande dat het geheel een karakter van allegorie vertoont, is daarin het voortreffelijkste gedicht Le Verger, de voorstelling van de Liefde-Drieeenheid Lente, Zomer en Herfst, waar beurtelings de jongeling zich aan houdt.

Mij komt het voor dat de jeugdkunst van De Regnier in dit gedicht werkelijk haar Epithalame gezongen heeft: het is de vervulling en het hoogtepunt van haar verlangen en liefhebben.

Van dit hoogtepunt uit ontwikkelt zich geleidelijk de kunst van een geheel leven, waarvan ik verder maar enkele lijnen wil aanwijzen.

Reeds in de décors met een duidelijk indrukkenkarakter vertoont zich nu en dan een woord of beeld, waarvan de dichter voelt dat het in zijn gevoel groter waarde heeft dan die van voorbijgaand uitdrukking te geven aan een element van aandoening, indruk of gedachte. Dit woord - want dit beeld - denkt hij, is van meer blijvende beteekenis. Hij schrijft het dan met een hoofdletter. Voortaan heeft het in zijn gedachten een symbolieke zin: persoonlijk en toch algemeen, vast en toch zonder dat iets hem belet het te vermijden of te wijzigen naar zijn aandoening het noodig maakt. Almeer, naarmate hij de werkelijkheid loslaat, worden die woorden de uitdrukking van gestiliseerde figuren, die hun zinnebeeldige beteekenis verslingeren tot een symbolentaal: en de studie van die taal wordt het noodzakelijk vereischte voor hem die De Régnier geheel wil verstaan. Motieven - *Motifs de Légende et de Mélancolie* luidt een titel in de *Poèmes anciens et romanesques* - motieven, versierend en zinrijk, worden de vormen van zijn verbeelding, en door allerlei nog kleurige en romantische wereld heen, buigt hij de rouw van hun schoonheid en ondergang naar die aller-algemeenste symbolensfeer, die vooral de mensch van latijnsche afkomst in het Griekendom verstaat. De Vaas en zijn beelden, de Sirene en haar mythologische wereld zijn wel degelijk de noodzakelijke en kenmerkende uitingen niet alleen van dit tijdvak, maar van de geheele voel- en maak-wijze van De Régnier. Toen ik in het begin van dit opstel, naar aanleiding van De Vaas, sprak van een landschap meer mythe dan schildering, kon ik dat niet nader uitleggen. Nu is het zeker wel duidelijk. Al de beelden rondom die vaas zijn mythologisch zinnebeeld, ook het land-

schap is mythologisch zinnebeeld, en niet met het dichterlijk oog als schildering maar met de dichterlijke zin wil het worden verstaan.

Na de *Jeux Rustiques et Divins* waarin die wereld van grieksche symbolen zich ontplooit, brengen *Les médailles d' Argile* een overgang. Nog behoort een groot deel van het boek die grieksche kunstenaar; maar aan het eind ervan is het duidelijk dat de dichter lang genoeg in de meest algemeene vormen van zijn wezen verwijld heeft om het leven van zijn tijd, het meer bijzondere, weer in te gaan en ook daar te werken met de in diepste bron gestaalde kracht. In *A travers l' An* is een persoonlijk leven het gelukkige voelbare, in *Les Passants du Passé* is het het nationale leven dat zich hoorbaar maakt.

Deze het verst van zijn tijd in zijn Ivoren Toren gevloedene, deze in gedroomde landschappen van grieksche zinnebeeldigheid zich vergeestelijkende dichter, heeft de stem van het leven en die van zijn land weer verstaan en geeft antwoord met onverzwakte klank.

Hoopvol en moedig was altijd dit leven, als van elke dichtergeborene. Hoopvol en moedig is ook deze dichter zijn tijd ingegaan, zeker dat die tijd hem nu zal verstaan.

1901.

De poëzie van voor en van na 1880: onderscheid en overeenstemming

Als ge mij vraagt welk duidelijk onderscheid er valt aan te wijzen tusschen de poëzie van vóór en van na 1880, dan zal ik u enkele termen noemen, en u op het onderscheid tusschen één van deze en de overige opmerkzaam maken.

De eene term is: Geschiedenis, de andere zijn: Natuur, Ikheid, Het Leven.

Het zal u dadelijk in het oog vallen dat de begrippen: Natuur, Ikheid, Het Leven centrale begrippen zijn. Zij kunnen het middelpunt vormen van een levensbeschouwing, die dan, al naar zij zich rondom het eene of rondom het andere begrip geformeerd heeft, de naturalistische, de individualistische of de monistische heeten zal.

Het begrip Geschiedenis, daarentegen, heeft niet die algemeenheid. Wie zijn leven grondvest op een beschouwing van de geschiedenis doet dat op een beginsel dat niet het geheel, maar altijd maar een deel van ons bestaan omvatten kan. Een historische beschouwing is altijd eene die aan bepaalde vormen, van tijden, landen, gebeurtenissen, gebonden is.

Welnu, in het midden van de poëzie van vóór 1880 staat 'de Geschiedenis'; - in het midden van de poëzie van na 1880 staat 'de Natuur', 'de Ikheid', 'Het Leven'.

Ik heb het vaak gewaagd in de europeesche

geestesgeschiedenis van na 1880, vergeleken met de voorafgaande, een soortgelijke breuk te zien. Vóór die tijd overal in de wereld historische, dat wil dan zeggen vaderlandsche idealen. Erna intellectueele, zoo ge wilt wijsgeerige, maar in elk geval, in plaats van de historisch-bizondere, menschelijk-algemeene.

Even vaak heb ik me dan ook afgevraagd of niet ten slotte de wereldgeschiedenis van de laatste eeuwen bewogen werd door tweeërlei drang, die men de vaderlandsche en de algemeen-menschelijke noemen kon, en waarvan beurtelings de eene en de andere de sterkste was.

Een algemeenheids-drang die in de 18de-eeuwsche vrijheidsbeginselen haar zegevierende omgang door Europa deed, totdat uit de gisting van die beginselen zelf in Frankrijk het geweld ontstond dat ze misbruikte, het geweld dat niet de vrijheid, maar een fransche heerschappij over Europa tot einddoel had. Hun vaderlandsche beweging, die daarmee begonnen was, die op haar beurt ook de andere landen aangreep, die hier meer, elders minder in verbond met vrijheidsbeginselen, zich doorzette, en die na 1870 weer vervangen werd door de andere.

Na dat jaar hebben wij werkelijk geleefd in een steeds groeiende droom van niet nationale, maar groot-menschelijke toekomst-verwachting, totdat in 1914 uit de gisting zelf van de drang naar wereldgemeenschap de strijd ontstond die alle volken noodzaakt opnieuw terug te grijpen naar hun vaderlandsche idealen.

Zou het mogelijk zijn dat de droom gedroomd is, en dat Europa alvorens zijn menschheids-ver-

wachtingen te verwerkelijken, weer een tijdperk van nationale doelen door moet gaan?

Indien dit zoo is, dan is de tijd voor ons niet slecht gekozen, om een oogenblik terug te zien, om ons aan de nederlandsche poëzie het onderscheid bewust te maken tusschen tweeërlei idealen, in dit geval tweeërlei toekomst-droomen, de historische van Potgieter en de zijnen, de menschelijke van onze eigen tijd.

* *

Toen Drost en Heye, Potgieter en Bakhuizen, zich verzetten tegen de vaderlandsche geest van voor 1830, was dat niet omdat zij hem anders, maar omdat zij hem sterker wenschten. Hoewel door een europeesche romantiek geprikkeld en aangedreven, vonden zij in die romantiek-zelf hun aanwijzing: iedere natie heeft in haar eigen verleden het aangewezen voorwerp ter verheerlijking. Een bijzonder nederlandsche romantiek werd hun oogmerk. Een herleving van het zeventiende-eeuwsche Nederland werd de veeltakkige bedoeling waarlangs allen gezamenlijk arbeidden.

Het gevolg was dat ook Potgieter, de dichter, de taal wel verrijkte, maar niet vereenvoudigde. Hij gaf een renaissance van de Renaissance. Hij aanvaardde de vormen waarin de nederlandsche poëzie zich sedert de zestiende eeuw had uitgesproken. Hij brak met niets dan met de sleur die het beminde gemeen had gemaakt.

Zeer verschillend van de zijne was dientengevolge de kritiek van de jongeren omstreeks 1880. Zij stelden plotseling, in de retoriek van Beets en Bilderdijk,

de heele dichterlijke taal van de Renaissance buiten zich. Ook, vergeten we dit niet, die van Vondel. En daarmee ook die van Potgieter.

Zij wendden zich tegen Beets en Bilderdijk, omdat bij dezen de vorm voor zulk een groot deel vormelijkheid geworden was. Maar zij gaven voldoende te kennen dat ondanks hun bewondering voor Potgieter een zeker deel van zijn beeldspraak - weefsel van begripmatige afgetrokkenheid en figuurlijke persoonsverbeelding - hun uit den booze scheen. En in Vondel misprezen zij, hoe eerbiedig ook, de heele romeinsch-klassicistische toestel.

Ik heb in 1886 onder een schuilnaam eenige artikelen geschreven voor een sedert verdwenen tijdschriftje. Sommige beginselen en konsekwenties van de nieuwe kritiek heb ik daar vrijer en scherper gezegd dan elders. Met name kon ik daar over Vondel en zijn werkelijkheidsliefde sprekende eraan toevoegen: 'Dat Vondel *dit* goede beginsel in zich had, is de reden, dat hij, ondanks zijn leven in een tijd van retoriek, die ook hem te machtig was, zooveel waars en geziens in zijn werk heeft bij elkaar gebracht'. En even later, na het aanhalen van de Rei van Eubeërs: 'Wat een massa gezond zien, nauwkeurig kennen van de dingen om zich heen, op zichzelf en in verband met elkander, moet zijn voorafgegaan aan het schrijven van dit vers. En dat is nog maar het werk van iemand, die, ook nog in dit gedicht, blijk geeft de dichterlijke taal te hebben geaccepteerd.'

Dit was kras uitgedrukt. Het bewijst dat wij - ik zeg wij, want in een van de toenmalige Nieuwe-Gidskronieken werd deze plaats met instemming besproken, - dat we onze kritiek als gericht tegen de heele Renaissance voelden.

Potgieter werd in hetzelfde opstel geprezen omdat hij 'voor het schrijven van stemmingen, die vroeger de grootste hoeveelheid dichterlijke ongezienheid noodig hadden om vers te worden, zooveel werkelijk geziens (had) gebruikt'. Dit nam evenwel niet weg dat ik, drie jaar tevoren, in een eerste uitvoerige studie van Florence, de kritiek niet verzwegen had.

Er wordt daar, als 'een der meest gewrongene en volstrekt prozaïsche gedeelten' de karakteristiek van Dante's staatkundig ideaal aangehaald, en dan gezegd: 'In dit stuk zijn al de gecursiveerde regels onjuist uitgedrukt en bevatten verkeerd gebruikte beeldspraak. Het is een masker van poëterigheid op een gezicht van slecht proza: om die verzen te begrijpen, moet men niet langer vragen wat erin gezegd wordt, maar wat de schrijver erin had willen zeggen.'

Verder:

'Trachten wij na te gaan hoe het mogelijk was dat Potgieter zulke verzen schrijven kon, dan zien wij: de groote gedachte, waarvoor Dante geleefd had: scheiding van kerk en staat, eenheid van Italië, was door zijn verstand erkend en opgenomen; zijn gevoel had zich de zaak aangetrokken - hoe kon het ook anders? - maar dat gevoel bezat geen leven genoeg om de beelden te scheppen, die alleen in staat waren de gedachte te verzinnelijken. En Potgieter - we zagen het - was bij uitnemendheid de man die de beelden liefhad, die in beelden zich uitte: was het wonder dat hij, daar deze hem ontbraken, bij valsche "beeldspraak", voor poëzie in "dichterlijke taal" vergoeding zocht? Tweemaal in de eerste, éénmaal in elk der drie volgende strofen verpersoon-

lijkt hij: de middeleeuw, het oordeel, ja zelfs het loutringsoord, zonder aan één van die alle een trekje toevoegen als hij er elders zoo juist weet te teekenen. De reden voor het laatste is duidelijk: personificaties, dus voorgesteld, zijn geen gestalten, die hij zelf gezien heeft; het zijn houtsneê-figuren uit de stéréotypenkast der hollandsche poëten, gegrepen met loome hand en gezet met onverschillige blik; zoo iemand, dan had Potgieter die stoffige zolder gesloten kunnen houden.'

Ik behoef u niet te zeggen - gij weet het - dat door dit scherpe oordeel mijn bewondering voor Potgieter, zoo min als die voor Vondel, ooit geleden heeft. Er blijkt alleen uit, en dit is wat ik nu wilde aantoonen, hoe onvoorwaardelijk en met hoe verre strekking wij dit oordeel handhaafden.

In het eerste van de onder schuilnaam verschenen artikelen die ik zoeven noemde, had ik eveneens aan dit besef van een volledige taal-vernieuwing te wenschen nadrukkelijk uiting gegeven. 'Inderdaad' - luidt het daar - 'men kan over het werk der jonge poëten verschillend oordeelen. Maar men kan het feit niet loochenen dat thans, voor de eerste maal in ons vaderland, *zonder uitzondering alle* overgeleverde beeldspraak veroordeeld, en niets anders begeerd wordt dan een, tot in haar kleinste woordcombinaties, oorspronkelijk-hollandsche kunst.'

Ja, daaraan voorafgaand:

'De soort der onderwerpen, de variëteit der stemmingen, de grooter of geringer mate van geestdrift waarmede geschreven werd; - deze waren eertijds de hoofden, waaronder de rekening der literaire revolutie hier te lande werd opgemaakt. De figuurlijke taal was altijd, ook in de tijd onzer beste

schrijvers, als erkende munt in omloop. - Verandering van ideeën was continueel in alle literaturen en ook thans. Maar nooit, als thans, kon de verandering der ideeën, in Holland, niet anders openbaar worden dan door verandering der taal. Het is een bewijs van de oorspronkelijkheid zijner gedachten, als een nieuw geslacht ze in de oude taal niet uiten kan. Het is een bewijs van oorspronkelijkheid en natuurlijkheid tevens, als voor nieuwe taal de allereenvoudigste, de meest directe, de minst door vroegere geslachten verfiguurlijkte taal wordt geëischt.'

Het is niet onbelangrijk hier erop te wijzen hoe ditzelfde beginsel - de versmading van niet onmiddelijk ter zake dienende vormen - zich later in de bouwkunst toonde. Het kreeg daar de scheldnaam van 'rationalisme'. Evenzoo vreesden velen voor de dichtkunst een te groote nuchterheid, die mij dan ook lang, bij strengere toepassing van mijn eisch, verweten werd. In den beginne was daar geen gevaar voor, toen nog velerlei invloeden van beminde dichters, Duitschers zoowel als Engelschen, in onze poëzie waren ingeweven.

Wel was van den beginne af het besef aanwezig dat de verbeeldingswereld waarin wij leefden evenmin die van Potgieters vaderlandsche geestdrift was als die van Beets' vaderlandsche huiselijkheid. Tegen de laatste verzetten wij ons nadrukkelijk. De eerste bewonderden wij - om haar schoonheid, maar zonder ons erin thuis te gevoelen.

Wij waren ook alreeds de jongeren die na Huet, na Multatuli kwamen. Perk's natuurtafreelen, Kloos' hartstocht vielen ons te beurt als onze eigen openbaringen.

Het gevoel dat een tijd was voorbijgegaan, dat een

hoogte beklommen was vanwaar deze en de eeuw waarvan hij een herleving geweest was zich voor ons uitbreidden, gaf ons een sterke vereenvoudigende zekerheid. Dat vroegere was vol geweest van verbindingen en begrenzingen. Overal dat eigenaardigvaderlandsche, dat ieder dichter op zijn plaats en zijn uur, beleven moest. Wat wij wenschten was het algemeen-menschelijke, - vaderlandsch, ja zeker, dieper zelfs dan van die anderen omdat juist in de taal waarvan de dichter zich nooit kan los maken, het wezen van het volk begrepen ligt - maar toch het algemeen-menschelijke, dat de een in de Natuur, de ander in zijn Ikheid vinden mocht, dat ik voor mij het Leven noemde, en dat de heele wereld omvatten kon.

U zult me vergeven dat ik veel van mezelf zal spreken. Mijn leven is met dit ééne heengegaan: dit uitspreken, dit uitbeelden van een geloof aan de heerlijkheid van het leven. Was dit leven me de zichtbare werkelijkheid, was het een droom, was het een ervaring, was het de verborgenheid die in alles is, was het de geest die naar wetten werkt in verschijnselen? Het was dat alles en zeker nog wel meer dan dat. Het was het Verleden dat in vereenvoudigde vormen voor me lag uitgebreid: de geschiedenis was altijd een van mijn groote liefden. Het was het Heden dat ik beleefde, dat ik voor mijn deel ben, en waarvan noch ikzelf noch de tijd me ooit scheiden kan. Het was de Toekomst, dat wil zeggen: al onze hoop, al onze vrees, al onze verwachtingen.

Toen ik in 1890 - mijn jeugd was toen afgesloten - met dit mijn eigenlijke werk begon, had ik het sterke gevoel dat ik midden in alles stond en er toch

zoo goed als niets van kende. Het vaderlandsche beduidde heel veel voor me, maar alleen in zooverre het beteekenis had voor de menschheid. Van dit gezichtspunt ging ik uit bij het saamstellen van bloemlezingen en het schrijven van studies betreffende letterkunde en geschiedenis. Tegelijkertijd trachtte ik een vers te schrijven dat los was van overgeleverde vormen. Als ik dan om me zag, merkte ik dat jongere dichters, de naar het Socialisme zich richtende Henriette Roland Holst, de neo-platonische Boutens, het vaderlandsche zoo goed als geheel hadden losgelaten. Dit was ook in overeenstemming met de tijd zooals die zich toonde in zijn andere uitingen. Het verkeer, de maatschappelijke stroomingen, de vrijere zeden, de ontwikkeling van wetenschappen en kunsten, alles had meer een internationale dan een nationale strekking; al bleek het waar dat geen krachtige werking naar buiten mogelijk was zonder krachtige innerlijkheid. Maar het vaderlandsche was op het tweede plan geraakt. In de dichter Penning was het ruimschoots, maar nochtans berustte zijn poëzie niet, als die van Potgieter, op bewondering voor de geschiedenis, maar op eigen persoonlijke herinnering, op eenvoudige menschelijke gevoelens. Zoo was ook, bij onze zuiderburen, Gezelle zonder twijfel een vlaamsch dichter, maar dat niet in de eerste plaats. Zijn gedichten kwamen voort uit germaansch natuurgevoel en het geloof van de katholieke christenheid. Hij had in de zelfde jaren toen wij het deden, een zelfde kritiek als wij op de taal geoefend. In één woord: overal in Nederland - en daarbuiten was het niet anders - een groei, die boven het vaderlandsche uitstreefde, die de vrucht zette van een vrijer, een algemeener menschelijkheid.

Ik herhaal: dat daarom het vaderlandsche niet minder werd. Omdat mensch en wereld zich altijd ontwikkelen tusschen twee polen, en nu naar deze dan naar gene gericht zijn, daarom kunnen zij toch het bestaan van de achter hen liggende pool niet loochenen. Onder de strooming naar wereldgemeenschap waarin we allen leefden, trok gestadig die andere, naar de vaderlandsche eigenheid.

Het schijnt wel of het de Boeren-oorlog geweest is die ons daarvan zeer bewust maakte. Wij lieten daarna niet af van onze oorspronkelijke richting, maar wij bezonnen ons toch dieper op de andere. De toejuicing die in de voordrachten en vertooningen van Royaards aan Vondel te beurt viel, moest gedeeltelijk worden toegeschreven aan de bijval van katholieken, die in hem hun kerk vierden, maar voor een deel ook aan een sterker geworden nationaliteits-gevoel. Ook mijn eigen *Leven van Potgieter* trok voordeel van die stemming, want het was duidelijk dat het ontvangen werd met de dankbaarheid van een soort vaderlandsche bevrediging.

Toch bewezen de volgende jaren afdoend, dat nergens, ook niet in de poëzie, de algemeene drift door een meer bizondere vervangen was. Indien namelijk één accent in de laatste tien jaar aldoor sterker is aangezet, dan is het.... het godsdienstige.

Ieder van u heeft om zich heen, in het onze en in andere landen, de religieuze beweging zien opkomen of toenemen. Zij vertoonde zich in vernieuwing van oude zoo goed als in stichting en uitbreiding van nieuwe vormen en genootschappen. Zij verdrong of vermengde zich met de sociale. Zij kreeg deel aan de kunsten, aan alle kunsten. Zij droeg, zij veroorzaakte, de bewondering die aan sommige wijsbe-

geerten ten deel viel. Bergson's aanhang werd niet getrokken door wetenschappelijk-biologische, maar door religieuze verwantschappen. Ja zelfs in de fysica en de wiskunde schijnen hypothesen te zijn doorgedrongen, die in laatste aanleg misschien ontstammen aan religieuze behoeften.

Daarmee, met dat religieuze, heeft de tijd zijn diepste inhoud uitgesproken. Die inhoud was toekomst-verwachting. Wij droomden van een wereld die op het hoogtevlak geraakt van haar stoffelijke vermogens, zich en haar oorsprong in geest en kunst zou verheerlijken. Daarvoor bouwden de bouwmeesters. Daarvoor dachten de denkers. Daarvoor versierden de kunstenaars. En daarvoor dichtten de dichters.

Is het wel denkbaar dat een dichter ooit het religieus gevoel ontberen zou? Neen; want hij zal zich altijd afhankelijk voelen van een macht die hij regelen noch doorgronden kan, naar wier openbaringen hij verlangt en die voor hem het leven van zijn leven is. Zijn behoefte aan uitstorting, aan deelneming, maakt het voor hem noodzakelijk, dat die macht het leven is van alle leven. Het eene, noodzakelijke en algemeene leven noemt hij haar en zijn verstand zoowel als zijn gemoed achten het niet mogelijk dat buiten haar iets wezen heeft.

Terwijl evenwel dit besef in elk dichter aanwezig is, zoodat men zeggen kan dat het van alle poëzie de bezieling uitmaakt, zijn toch niet het hart en de verbeelding van alle dichters ingenomen door onmiddelijk-religieuze ontroeringen. Potgieter schreef, in de laatste jaren van zijn leven: 'als ik naga, wat mij onder de afwisselende gestaltenissen mijns geloofs,

als ik zoo spreken mag, eigenlijk gesterkt heeft, wat mij nog overblijft: het is de aspiratie! Zij bezielde, zij bezielt nog - als wij hier eigenlijk eens niets meer noodig hadden dan haar?' Burckhardt zegt tegen het einde van zijn 'Die Cultur der Renaissance': 'Welche Gestalt musste nun die trotz Allem vorhandene starke Religiosität bei den tiefern Naturen annehmen? Es ist der Theismus oder Deismus, wie man will. Den letztern Namen mag diejenige Denkweise führen, welche das Christliche abgestreift hat, ohne einen weitem Ersatz für das Gefühl zu suchen oder zu finden. Theismus aber erkennen wir in der erhöhten positiven Andacht zum göttlichen Wesen, welche das Mittelalter nicht gekannt hatte. Dieselbe schliesst das Christentum nicht aus und kann sich jederzeit mit dessen Lehre von der Sünde, Erlösung und Unsterblichkeit verbinden, aber sie ist auch ohne dasselbe in den Gemüthern vorhanden.' Ik geloof dat dit Theïsme juist is wat Potgieter overhield: toch toonde ook zijn laatste gedicht 'Gedroomd Paardrijden' geenszins een religieus, eer een staatkundig ideaal.

Hoe anders was het met Perk, wiens sonnetten van den beginne af op vergoddelijking gericht zijn. Vergoddelijking van de liefste, van de Natuur, van de Schoonheid, van de Ikheid, vier bewijzen voor een dat de behoefte die een vorig geslacht alleen omgezet in de verbeelding van historische idealen toonde, nu door het nieuwe naar boven drong en zich onmiddelijk wou verwerkelyken.

Mythologisch was trouwens ook al Emants' Lilith, en voor en na, nu bij deze dan bij gene dichter, leverden de mythologieën stof voor hun verbeeldingen.

Onze scherpste kritiek trof Beets, eerst omdat in hem het dichterschap verhuiselijk en vergewoond verscheen, maar daarna met opzettelijke hardheid juist in zijn gebruik van godsdienstige beeldspraak. Zonder twijfel hebben toen vrome gemoederen zich gekwetst gevoeld en zeker faalde het onze jeugdige ijver aan omzichtigheid; doch lag er tevens in die niets ontziende aanval niet een aanwijzing dat wij ook voor het godsdienstig gevoel, en daarvoor zelfs in de eerste plaats, de innigheid eischten die alleen kon blijken door het oorspronkelijke beeld?

Niets is schooner dan het christendom, niet zooals het me werd ingeprent, maar zooals ik het als kind om me heen zag en beleefde. Bijbel en Thomas à Kempis gaven onvergankelijke indrukken. Maar niet voor mijn jeugd ten einde liep, toen ik de heidensche Schoonheid door de christelijke Goedheid bepaald en overwonnen zag, begreep ik hoe niets hoefde verloren te gaan van de christelijke gevoelswereld, mits ze maar in nieuwe en eigen vormen zich een rijk schiep van toekomstige verstandhouding.

Die gedachte heeft me niet losgelaten en ik zeg het met dankbaarheid dat de strijd die naar buiten altijd die moest blijven van een kunstenaar, zoozeer dat hij vaak een esthetische gescholden werd, voor mijn hart een religieuze bleef.

Hoef ik wel zooveel van mijzelf te spreken? Want wie de gedichten van onze tijdgenooten, de dichters in Duitschland en Frankrijk kent, weet dat ook daar, in verschillende mengingen van heidensch en christelijk, dezelfde geest zich heeft kond gedaan. Een heele school van jongere dichters in Nederland vraagt bovendien erkenning voor geestelijke, dat is ook voor religieuze waarden.

Deze dichterlijke drift - zal hij plotseling worden afgebroken door de oorlog?

Het wreede verschijnsel heeft zich voorgedaan dat een toekomst-verbeelding die wij tot nu toe aanvaardden als algemeen-menschelijk, zich in onze duitsche vrienden eensklaps ontpopte als vaderlandsch. Alleen voor hun eigen volk wenschten zij de nieuwe mensch waarom wij baden, de nieuwe wereld waarop wij hoopten. Al wat wij en zij gemaakt hadden voor de eene toekomstige menschheid, die gebouwen, die gedichten, die kunsten en wetenschappen, was alleen voor hun eigen natie, oorlogvoerend met alle anderen. Die anderen - zullen ook zij zich terugtrekken op de idee en het grondgebied van hun vaderland?

Waarlijk, als dit zoo was, dan zouden wij wel mogen bezwijken onder het gevoel van onze verslagenheid.

Indien namelijk ooit een poëzie, eenmaal uitgesproken, verwinbaar was.

Zij staat. Zij zal haar tijd afwachten. Zij is altijd zeker dat de kracht die in haar besloten ligt, ontbonden wordt.

* *

Het zal u, allicht, niet verbazen, dat door al wat ik tot nu gezegd heb, ik me niet bevredigd voel.

Het strekt zeker het verstand tot eer als het alles onderscheiden kan, en wij deden tot dit oogenblik nog niets anders dan onderscheiden, maar - eenerzijds - is het onderscheidend verstand wel het hoogste vermogen dat ons gegeven is? en - anderzijds - ligt het beste, het innigste karakter van een gedicht wel juist in datgene waardoor het zich onderscheidt?

Als wij plotseling de gedichten van Potgieter naast

die van Perk leggen, dan is het verschil zoo groot dat het onvermijdelijk en vóór alle andere overwegingen onze aandacht trekt. Maar wanneer wij dan denken aan Shelley's uitspraak dat alle gedichten, zelfs de minder aanzienlijke, episoden zijn van dat groote dichtstuk dat éézelfde geest sedert het begin van de wereld heeft opgebouwd, dan bezinnen we ons. Niet enkel toch zijn de dichters van twee op elkaar volgende tijdvakken aan elkaar verwant als dichters: omdat zij namelijk beiden goede gedichten schrijven; maar ook zijn ze het als kinderen van eenzelfde eeuw, en - wanneer zij landgenooten zijn - tevens door de gemeenschappelijke taal, overlevering, afstamming.

De waarheid was dan ook dat wij, die omstreeks 1880 onze kritiek zoo zonder sparen richtten op onze voorgangers, hen tegelijk mateloos liefhadden en bewonderden.

Perk had Vondel en Hooft gelezen, en meer dan gelezen: uitdrukkingen uit hun gedichten zijn in de zijne overgegaan. Bovendien is er alle reden om aan te nemen dat een van Perk's bekendste sonnetten: De Dorpsdans, iets heeft uit te staan met Hooft's Minne-zinnebeelden. Dit emblematisch werkje bestaat, zooals alle dergelijke, uit platen met bijschriften. De hoofdfiguur op bijna al deze platen is Cupido, bezig met een of andere zinnebeeldige handeling. De achtergronden evenwel worden ingenomen door landelijke of huiselijke voorstellingen, waarop het bijschrift van de plaat, dikwijls in heel andere zin dan op het Cupido-embleem, toepasselijk is. Bij deze prenten is er een waarop Cupido toeziet, terwijl een bolwangige wind een brandend houtvuur aanblaast. Een van de bijschriften luidt:

Het leven van de wind baart leven in de gloed:
Zoo leeft met mij mijn lief, die leeft en leven doet.

Ge kent het sonnet Dorpsdans:

De vedel zingt, wijl roos en wingertranken
Verliefd omhelzen 't huis des akkermans
En gloeien in den avondpurperglans, -
En twintig menschen rijzen bij die klanken:

Het avondmaal heeft uit; van disch en banken
Verdween der jonkheid blij geschaarde krans, -
De vlugge voeten reien zich ten dans,
En de arm buigt om de leesten heen, de slanken:

Daar tripplen zij en stampen naar de maat,
Terwijl de kroezen op den disch rinkinken, -
En naar de wangen stijgt het vroolijk bloed:

Den oude die daar op den dorpel staat,
Ziet men de vreugd uit lachende oogen blinken,
Tevreden, dat hij leeft, en leven doet.

Dat nu dit Sonnet, evenals Hoofs bijchrift, met de uitdrukking: 'leeft en leven doet' eindigt, - dāt zult ge zeggen, is niets bizonders. Dat is het ook niet. Het kon geheel toevallig zijn. Maar ik heb nu ook nog niet gesproken van de tweede voorstelling die op onze prent staat, de voorstelling op de achtergrond. Die is namelijk: een huisje, eenige mannen en meisjes die een rondedans uitvoeren, en een muzikant, niet met een vedel, maar met een soort blaasinstrument. Het was Alex. Gutteling die op deze overeenstemming, niet alleen van zinspreuk, maar ook van onderwerp, tusschen Perk's gedicht en dit blad van Hooff

opmerkzaam maakte, en ik geloof dat hij volkomen gelijk had. Verder gaat de overeenstemming niet; het is integendeel belangwekkend om na te gaan hoe het sobere geval van het prentje, in Perk's verbeelding kleur en beweging gekregen heeft, waaraan misschien de werkelijkheid van vroeger in de natuur geziene tafreelen. evenmin vreemd zal zijn geweest als de lezing van duitsche verhalen en gedichten. Genoeg evenwel voor wat ik bedoelde, het bijbrengen van een aardig voorbeeld hoe, zelfs langs ongedachte wegen, de zeventiende-eeuwsche poëzie op Perk inwerkte. Op Hooft heeft Perk ook, bij diens eeuwfeest in 1881, een gedicht gemaakt, dat opgedragen is aan Dr. Doorenbos. Deze onze leermeester was een groot vereerder van Potgieter, en nu is het opmerkelijk, dat de terzinen waarin Perk zijn gedicht *De Schim van P.C. Hooft* geschreven heeft, niet de versvorm van zijn Dante's *Commedia*, maar die van Potgieter's *Florence*. De vormen zijn schijnbaar overeenkomstig, inderdaad zijn ze opgebouwd volgens twee volstrekt verschillende rijmstelsels. Indertijd heb ik dat uitvoerig aangetoond, en het is eenigszins moeilijk die uiteenzetting hier in het kort te herhalen. Laat ik zóóveel opmerken dat Dante zijn terzinen zoo volledig mogelijk door de rijmen aan elkaar schakelt, terwijl Potgieter er op uit is om die aaneenschakeling zoo los mogelijk te maken en dus aan elk drietal verzen de grootst bereikbare onafhankelijkheid verzekert. Men zou daarom kunnen zeggen dat Potgieter, misschien zonder het zelf te weten, een renaissance-vorm geschapen heeft; want in de renaissance is alles gericht op het uitdrukken van individueele vrijheid, - terwijl Dante een gothische vorm, een vorm van innerlijke en

uiterlijke eenheid schiep, waarin alle onderdeelen zich te voegen hadden naar het geheel.

Heeft Perk dit verschil geweten en ingezien - wat ik niet geloof - dan moet hij voor een gedicht op Hooft de vorm van Potgieter gepast geacht en die daarom gekozen hebben. Gebruikte hij hem onbewust, dan zal het wel niet gewaagd zijn te veronderstellen dat hij Florence gelezen had en te goeder trouw de vorm daarvan overnam, meenende dat hij Danteske terzinen schreef. In beide gevallen is zijn bemoeiing met Potgieter duidelijk.

Hoe treffend ook dat Dante, die Potgieters verbeelding zoo lang vervuld had, klaarblijkelijk mede gezag voerde over de zijne.

Zooals eens Dante alleen ter helle inschreed,
En statig, stil, tot Maro hem gemoette,
Zoo wilde ik door de wereld gaan....

Dit zijn verzen van Perk. En in overeenstemming met Dante zag ook hij zijn ontwikkeling, in de cyclus Mathilde uitgebeeld, als een Helle- en Hemelvaart, - schiep ook hij zich een aardsche vrouw tot het ideaal om, dat hem tot zich optrok en heiligde.¹⁾

Wij naderen hier reeds tot die 'aspiratie' naar iets hoogers, waarvan Potgieter meende, dat ze als godsdienstige overtuiging volstond. Perk meende juist hetzelfde. Alleen zagen we al eerder de grootte van het onderscheid: wat bij Potgieter zich losmaakte uit een heel leven van romantische, humoristische, historische verbeelding - hoezeer het ook levenslang daarachter zweefde -, dat was bij Perk de idee-zelf

1) Een andere vraag is of uit de hier aangehaalde verzen niet blijkt dat Perk Dante's gedicht alleen van hooren zeggen kende.

die hij als dichter uitte en verzinnebeelde, en die voor hem het heele heelal met haar heerlijkheid doordrong.

Ik herinner hier aan Potgieters gedichtje, Bloei betiteld. De gedachte daarvan is deze: dat de vreugden van de jeugd, als een te weelderige bloei, mogen doen vreezen voor verwildering, maar dat door smart gelouterd, tenlaatste de ziel geadeld en geheiligd als een vrucht in het zonlicht overblijft.

De boogaard vloeit over
Van rood en van wit,
Waar plaats was voor loover
Nam bloesem bezit,
En zwaarhoofden duchten
In weelde zoo groot
't Verstikken der vruchten
Uit wit en uit rood!

Den jongling omzweven
De vreugd en de min,
Voor d' ernst van het leven
Geen zweemsel van zin;
En boetpreekers schildren
Het blakend geneugt,
Als dreigde verwildren
In minne en in vreugd!

Och, wacht maar! fluks komen
De storm en de smart,
Tot redding dier boomen,
Tot loutring van 't hart:
Een blaadrenzee wiegelt
In spijt van den worm,
En zielsadel spiegelt
Uit strafferen vorm!

Wat dunkt u verloren?
 Wat acht ge verkwist?
 De lent' heeft gekoren,
 De liefde beslist:
 O heerlijk ontbloeien
 In vruchten volend,
 En heiligend groeien
 Dat opwaarts zich wendt!

Dit is het werk van een rijp man, die terugziend op de worsteling van het leven, zijn richting naar het oneindige geniet als een eidelijke zegepraal.

Bij Perk, dat weet ge, is juist die richting naar het oneindige de drang van zijn jeugd geweest. Hoewel hij nog slechts een jongeling was toen hij stierf, belichamen Mathilde zoowel als Iris zijn verlangen naar onsterfelijke schoonheid en goddelijkheid.

Welk een schoone studie zou er te schrijven zijn over de overeenstemming tusschen deze beide zoo zeer verschillende dichters. Wie weet of er niet uit zou blijken dat wat van geslacht tot geslacht zich voordoet als tegenstrijdigheid, in waarheid hetzelfde schepsel is, maar met het gelaat van een andere tijd.

Na Perk's dood bleef de invloed van Potgieter toenemen. Kloos sprak al in zijn In Memoriam Jacques Perk van 'de gloed eener intellectueele passie, zooals ons tot dusverre nog slechts uit enkele gedeelten van Potgieters Florence had mogen toestroomen.' Door mij werd iets later opgemerkt 'dat de dichter der Florence staat en valt met een zinnelijke liefde voor de schoonheid van uiterlijke vormen, verschillend getint in verschillende stand en verschillende groepeerings. Iedere nieuwe stemming wekt wisseling van licht en schaduw, iedere verandering van stand

en groepeerling acht hij even belangwekkend, als de zielkundige de volgorde der gevoelens in de menschelijke ziel.' Dit waren dus twee elementen: intellectueele hartstocht en zinnelijke verbeelding, juist de twee die voor de heele dichterlijke beweging van onze dagen van zoo overwegend belang bleken.

Geen wonder dus dat wij aan Potgieter vasthielden. Tevens echter werd ook de studie van andere nederlandsche dichters voortgezet, verdiept en uitgebreid. Eensdeels hadden schrijvers en dichters van het vorige geslacht voor die studie zooveel gedaan, dat geen jongere eraan kon deelnemen zonder te voelen dat hij in hun school trad. Anderdeels nochtans bracht de nieuwe geest ook een nieuwe smaak met zich en veroorzaakte het levendiger gevoel voor sommige schoonheden een wijziging in de bewondering en dientengevolge in de waardebeoordeling. In het algemeen kan men zeggen dat ook voor het onderzoek en de kennis van de vroegere vaderlandsche dichtkunst de dichterlijke beweging van na '80 van voordeel is geweest. Tegelijk bleef de aandachtige lezing van zooveel oude nederlandsche gedichten niet zonder inwerking op de nieuwere poëzie.

Er was eigenlijk - en hier spreek ik noodzakelijk van mijn eigen ervaring - tweeërlei inwerking.

Ten eerste, natuurlijk, het invloeden van al die woorden en vormen die vereenigbaar waren met een eigen opvatting en uitdrukking. Geen dichter kan Vondel en Hooft waarlijk lezen - laat staan bestudeeren en uitgeven - zonder dat uit de schatten van hun woorden en vindingen iets in het zijne overgaat. Zij krijgen dan voor hem dezelfde beteekenis die de spreektaal heeft, de taal van het volk waaruit ook voortdurend de gelukkige vondsten onze middelen vermeederen.

Ten tweede, evenwel, juist het omgekeerde. Een dichter kan geen ander dichter nauwkeurig waarnemen, of hij wordt zich bewuster van zijn eigenheid. Hoe meer ik de oude hollandsche dichters opzettelijk naging, hoe meer ik ze ook, als afzonderlijke wezens, afrondde en buiten me stelde, en daardoor zag dat ik anders was.

Daarbij kwamen verschillende overwegingen. Er bleek, bij voorbeeld, dat Van der Noot, de zestiendeeeuwer, moderner aandeed dan Vondel. Of wel: dat de gedachten van Bellamy, de dichter van een tijd toen, gedurende korte jaren maar, het vaderlandsch besef leek uitgeschakeld, merkwaardig met de onze overeenkwamen. Tusschen deze beide dichters stond de heele groote Renaissance en de later ook weer door Potgieter gevierde Republiek van de Zeven Provinciën. Klaarblijkelijk waren wij van deze machten in ons hart los, hoewel we ze bewonderden.

Dit duidde dan op een onderscheid. Maar de erkenning daarvan bewees toch tevens een samenhang. Niemand beschouwt zoo aandachtig zijn voorgelacht of hij maakt zich bewust dat hijzelf nazaat is, die op zijn beurt voorgelacht worden wil.

Een krachtig gevoel van gemeenschap met het verleden, een vreugde van meetewerken aan een taak van eeuwen, kon dus ontstaan zonder dat men iets opgaf van zijn overtuiging een kind van een geheel nieuwe tijd te zijn.

Deze gelukkige dubbelheid moet bij een beoordeeling van de nieuwere nederlandsche dichtkunst nooit worden uit het oog verloren. Ze is trouwens niet alleen aan de dichters eigen. Ik weet niet of de geleerden van onze dagen zich derwijze internationaal voelen, dat zij in de geschiedenis van hun wetenschap

het eigenlandsche buiten beschouwing laten. Zoo ja, dan is tijdens deze oorlog wel gebleken, dat zij het in hun meer dagelijksch bestaan te heftiger aanhangen. Maar dat kunstenaars van verschillende soorten, schilders, bouwmeesters, kunstnijveren, hun vak ook in zijn vaderlandsche herinneringen liefhebben, zich hollandsch voelen in al hun vezels en aderen, dit houd ik voor zeker. Goethe al heeft gezegd: de poëzie zal internationaal zijn of ze zal niet zijn. Zoo is het ook. Maar de kracht van de kunst als internationale grootheid bestaat juist daarin dat ze de internationaliteit belichaamt van sterk in hun nationaliteit gewortelde persoonlijkheden.

Een volkeren-eenheid die dit eigene en eigengrondsche verloor of opgaf, zou de leegte en de dood beduiden.

Dit is het recht van die gevestigde volken, ook de kleinste, die nooit zouden kunnen worden opgenomen in een gemeenschap, indien hun bijzondere wezen daardoor werd aangetast.

Wanneer wij zoo spreken, doen wij het dan wel anders dan Potgieter, anders dan de zeventiende eeuw? Toch zou hun ideaal niet kunnen verwerkelijkt worden in een toekomst zooals wij ze droomen. Een Gemeenebest, dat zich om Holland, om Amsterdam groepeerde, - het ideaal van Jan de Witt -; een burgerstaat waarin verlichte bestuurders voor elk die talent had of werken wou de mogelijkheid schiepen tot zijn ontwikkeling, - het ideaal van Potgieter -; hoewel het laatste meer verenigbaar is met een wijder samenhang dan het eerste, liggen toch beide ver af van die europeesche, van die wereldgemeenschap die wij tegemoet zien.

Alleen zullen wij binnen het kader van die toe-

komst-droom ons gemeenschappelijke vaderland handhaven.

Ons hart wordt voortdurend bewogen door tweeërlei ontroering. De eene heet verwachting. Maar de andere heet herinnering. De mogelijkheid bestaat dat de eene gelijk op de andere. Er zijn dichters geweest - ik denk aan de onvergelijkelijke De Quincey - die van de toekomst niets vurigers hoopten dan een herhaling van hun jeugdgeluk. Herinnering en verwachting schenen een voor hen. Historische Idealen is de titel van een schoone rede die een ook door u bemind geleerde het vorige jaar te Leiden heeft uitgesproken. Een historisch ideaal was ook dat van Potgieter. Maar soms ook is er tusschen de twee een groot onderscheid. Geen dichter die de nederlandsche taal voor stof en instrument heeft, kan nalaten te leven in de schoonheden van onze vaderlandsche dichtkunst. Hij geniet haar, hij beleeft haar, ja zijn innigste eerezucht is zelfs dat zij door hem zal worden voortgezet. Toch heeft de verwachting die zijn verbeelding hem voorspiegelt, een geheel ander voorkomen dan deze herinnering. De Renaissance met haar individualistische, haar kleuren vormenrijke samengroei van heidensch en christelijk behield al zijn bewondering, - maar tegelijkertijd zweeft voor hem uit het eenvoudige beeld van een bevrijde menschheid op een natuurlijke aarde. Het is misschien niet te ontkennen dat deze droom van een gewijde gemeenschap haar vormen soms evenzeer ontleent aan een verleden. De Middeleeuwen, met hun beheerschende kerk, met hun geordende samenleving, schenen hun trekken ertoe aantebieden. Gouden Eeuw en idyllische poëzie

spelen achter al dergelijke verbeeldingen. Maar toch is het waar dat de onmiskenbare werkelijkheid van een onbegrensd verkeer en een overal gelijkmatig verbreide kennis en zede de naastbijliggende elementen levert waarmee onze eigen tijd bouwen kan aan zijn eigen ideaal. Zoo kan zich dan de dichter van nu, het verleden voortzettend, tevens in zeer hoge zin verbonden voelen aan zijn eigen tijd en aan de toekomstverwachting die zijn tijd hem aanbiedt. Hij kan zich voelen als temidden van een volk en met dat volk uitgaande naar de menscheid. Hij kan het doen van dat volk bezingen, en daarmee tevens de roem verheerlijken van zijn geschiedenis, terwijl hij tegelijkertijd de gestalten vooruitwerpt van die algemeen-menschelijke verwachting, waarin hij hoopt dat het zich met andere volken vereenigd voelt.

Was er wel reden, zoo vraag ik nu, bezorgd te zijn vanwege de oorlog? Wie zich toelegt op het zien van onderscheidingen, verkeert niet in de stemming om hoopvol vooruit te zien.

Juist m het gevoel van overeenstemming, in de zekerheid van verwantschap en samenhang, ligt de moed die ons, onder het dreigen van de Omstandigheid, verbiedt te wanhopen.

De Poëzie vertegenwoordigt ten slotte meer, dan één van de richtingen waarheen dichters streven. De eene pool is altijd, onverbreekbaar, verbonden aan de andere. En niet in de wind die drijft in de ééne richting, maar in de kracht die beide richtingen samenhoudt, vindt ons diepste leven, vindt ook de Poëzie haar oorsprong en haar waarborg.

Wat is het deel van de Omstandigheid? Wat is haar macht over Poëzie en Dichtkunst? Zij kan de

daad-wording beletten van onze droomen; zij kan verhinderen, voor kort of voor lang, voor goed misschien, dat onze verwachting werkelijkheid wordt in de wereld. Maar is daarmee de Poëzie verslagen?

Zeven jaren geleden, toen ik een feestrede hield ter eere van Potgieter, stelde ik diezelfde vraag.

Heeft Potgieter zijn Levensdroom verwerkelijkt? - En: 'Wat bedoelt ge ermee?' gaf ik ten antwoord: 'Hij heeft hem *gedroomd*.

Dat hij hem anders dan door hem te droomen verwerkelijkte, dat heeft hij evenmin als De Witt gedaan.'

Zoo is het nu ook met ons. Zoo is het met ieder dichter. Maar wat overblijft is de Droom, is de Poëzie zelf, kunst geworden, nu door ons, aanstonds door anderen.

Evenals Potgieter hebben wij in de Droom, in de Poëzie, het bestanddeel te erkennen 'dat in het leven van de menschelijke geslachten het eene geslacht verbindt aan het andere'. Aangenomen dat wij waarlijk dichters zijn, heeft niet hoe of wat wij dichten de grootste beteekenis, maar *dat* wij dichten.

* *

Wij zijn, in dit ons spreken, begonnen met de vraag naar het onderscheid tusschen twee tijdperken. Wij hebben dat onderscheid vastgesteld en aangewezen, maar we voelden ons niet bevredigd door de erkentenis dat altijd de eene tijd, met al wat hij wenschte en behoefde, door een andere werd afgebroken en opgevolgd. Wij wendden ons toen tot de overeenstemming. Niet met het verstand, maar met het gevoel voor verwantschap en samenhang naderden

wij opnieuw de vorige tijden en onze eigene, en het gaf troost te zien dat geenszins de eene tijd de andere verloochent of tot niets verwijst, maar dat hij hem in zich houdt of uit zich voortbrengt, dat hij zijn kind is terwijl hij zijn vijand schijnt.

Tegelijkertijd kwamen wij tot de erkentenis dat het beste van de tijden niet dat is wat zij onmiddelijk toonen, maar juist die gemeenschap waarin zij verbonden zijn, waaruit de eene zoo en de andere anders toont. Die gemeenschap blijft, ondanks alle breuken, ondanks zelfs alle uiterlijke vijandschap.

Waar wij deze overeenstemming gevonden hebben als de ziel van de elkander opvolgende geslachten, mogen wij haar misschien ook erkennen als het wezen van de elkaar in eenzelfde tijd bestrijdende menschen. De volken staan op het oorlogsveld. Gelooven we dat desondanks in hun harten deze gemeenschap is.

1915.¹⁾

1) Het opstel was een voordracht, in October van dat jaar gehouden voor de Literarische Faculteits-Vereeniging te Groningen.

Kruisgedachten

Waarde Vriend,

Storm en sneeuw, de felle vlagen
Van den winter teistren 't huis -

Juist een dag dus om u, die onder de waringins liggend alleen het gegons van insekten hoort en met uw oog de blauwe lijn van de bergen volgt, in gedachten te naderen. Het geheim van alle poëzie bestaat daarin dat ze de verbeelding het tegengestelde toont van haar doorgaansche omgeving, haar daardoor opwekt, boeit en gevangen neemt. Poot werd de dichter van het Landleven, niet omdat hij een boer was, maar omdat hij een stedeling zijn moest en nu door de landelijke poëzie als door het omgekeerde van zijn eigen werkelijkheid kon getroffen worden. Hij zocht ook die poëzie zelfs niet in zijn herinnering, maar in de classicistische overlevering. De landman die hij, naast Els - vrij al wijder gapend dan de hoofdsche staatjoffrouwen - in de lommer van zijn hof zag zitten, was ongetwijfeld dezelfde die in vroeger tijd als Endymion, op Latmos sluimerend, door de Maangodin gekust werd. Over het contrast als de oorsprong van de kunst - dichterlijke en andere - zou een boek zijn te schrijven, en niet alleen kunstenaars, maar ook opvoeders en leken zouden hun voordeel ermee kunnen doen. Het is

zeer de vraag - neen, voor mij is het geen vraag meer - of de duurzame aantrekking van Jezus' zedeleer niet in haar onmogelijkheid gelegen is. 'Zoo wie u op de eene wang slaat, etc.' Er is niemand - geen schooljongen, maar ook geen aan de letter van het Woord verknochte gemoeds- of beroeps-christen - wie men de gehoorzaamheid aan deze spreuk als uitvoerbaar kan voorstellen. Integendeel is ongehoorzaamheid eraan de eerste, de eere-wet, in de hoogstgeëerde standen van het christelijkste keizerrijk. Dit zou verbazen als niet de hoogste schoonheid ons juist boeide door haar ón-werkelijkheid. Dat Jezus de onbegrijpelijkste en voor geen verwerkelijking vatbare lessen uitsprak, met een natuurlijkheid en een overtuiging alsof het opvolgen mogelijk was, is ons het zekerste teeken van zijn boven-menschelijke grootheid. Er is daar een macht die ons uit onze menschheid zou willen werpen, en die is zoo sterk dat wij zouden willen gehoor geven. Wij kunnen niet, niets is natuurlijker, maar dank die telkens terugkeerende oogenblikken van willen en niet kunnen, beseffen wij dat onze gebondenheid aan de wereld, hoe noodzakelijk en onontkoombaar ook, niet geheel door ons kan worden goedgekeurd. Dit konflikt tusschen gedroomde edelheid en gebondenheid aan de wereld verleidt ons soms tot ongeduld. Wij meenen dan dat wij zouden kunnen, als anderen ons niet weerhielden of als de omstandigheden ons gunstig waren. Wij zien dan voorbij dat de drang en het weerhouden worden bij elkaar hooren, dat ze iets algemeen-menschelijks, en als zoodanig ons allen eigen zijn.

Ik zal hier enkele bladzijden inlasschen die ik voor eenige jaren, en alleen voor mijzelf, geschreven heb,

en die u van het bedoelde ongeduld een voorbeeld geven.

De wil tot veredeling

Op het strand waar niets dan de wind en de golven zijn, denk ik het best aan een tijd als de tegenwoordige, die even bewegelijk en bewogen is.

Wat we in onze jeugd tot elkander zeiden: dat we blij waren juist nu te leven, is niet meer waar. We zagen toen om ons heen geestdrift, edelmoedige gedachten, liefde voor nieuwe en natuurlijk-schoone vormen. Wij verwachtten veel van de toekomst, veel van de jeugd vooral die na ons zou opgroeien. Of we zelf gedaan hebben wat we konden, of de jongeren die onmiddellijk na ons kwamen, het hunne deden, - het nageslacht zal het uitmaken. Zooveel schijnt zeker dat onder de allerjongsten de bezieling het zeldzaamst is.

Wij kunnen nu aan de voltooiing van ons eigen werk arbeiden. Maar wij doen het als op een najaarsstrand, waar alleen de wind en de golven zijn.

* *

Of ik dit schrijf onder de indruk van persoonlijke ervaringen? Ja; maar die persoonlijke zijn algemeene ook. Vijf-en-twintig, dertig jaar geleden, was niet alleen onder ons jongeren, was overal in de wereld de overtuiging machtig dat de volken aan het begin van een nieuwe tijd stonden. Of het zijn zou door verhaaste ontwikkeling of door plotselinge omkeering - bezadigde staatslieden geloofden even vast als verhitte drijvers dat de vernieuwing zou plaats

hebben, dat uitvindingen en ontdekkingen eindelijk aan allen zouden ten goede komen, dat een hooger en schooner vorm van samenleving een nieuwe adel zou uitwerken in elk van haar lidmaten.

De waarheid is dat sinds die tijd alle ontwikkeling persoonlijk gebleven is, en dat overal, in Europa, in de heele wereld, de samenleving barbaarscher, onedeler, en onmachtiger is dan ooit.

* *

Mijn grief tegen de maatschappij waarin ik leef, is deze: dat ik mij in de fijner en hooger verrichtingen van het gevoels- en geestesleven niet met haar vermengen kan.

Toen, tijdens de Boeren-oorlog, de geestdrift van de duitsche bevolking afstiet op de onwil van haar regeering, toen kon, aangenomen dat die regeering niet uit een gril, maar uit een beginsel handelde, een van de beste opwellingen van het volk niet met die wet van zijn eigen bestuur in overeenstemming worden gebracht. Volk en Staat werkten klaarblijkelijk uit tegenstrijdige beginselen.

Dit is niets ongewoons. Het is zelfs in onze dagen vrijwel regel. En evenals doorgaans volk en staat het in hun inniger wezen niet met elkaar vinden kunnen, zoo kunnen het ook niet de verschillende klassen van de samenleving met elkander, en zoo ook niet menig afzonderlijk dichter, kunstenaar, of mensch van eigenaardige aanleg of beschaving met de samenleving in haar geheel.

* *

Er is geen grooter gevaar - en dat ik deze gedachten alleen voor mijn eigen gerief opstel, ver-

hindert me niet het neer te schrijven - er is voor een mensch geen grooter gevaar dan dat hij zich buiten voeling laat brengen met zijn medemenschen.

Wanneer wij door onze omgeving gekrenkt worden in onze teerste gevoelens, dan zwijgen wij daarover, maar wij moeten ons niet laten verleiden geheel te zwijgen. Deden wij dat, dan zouden wij niet enkel merken dat ons leven armer werd, maar het feit van onze uitzonderingstoestand zou onmiddelijk een uitzonderings-voorstelling in ons teweeg brengen. Wij zouden onszelf zien als de zwijgende, de eenzame, de verongelijkte, en die voorstelling zou, evenals het feit waardoor ze ontstond, oppermachtig willen zijn. Ze zou al onze andere voorstellingen overheerschen. Wij zouden niet meer de menschen van onze oorspronkelijke teedere gevoelens zijn, maar de om die gevoelens gesmaden, en de gevoelens zelf zouden ophouden. Tegelijk zou ook al ons andere gevoel, voor zoover het uit omgang met onze soortgenooten voortkomt, uitgeroeid of verbitterd worden, en voor zoover niet, zooals onze aandoeningen tegenover natuurtafreelen, of tegenover onze eigen geest, stellig niet onvermengd blijven. Sterk en krachtig zou alleen zijn de voorstelling van onze eenzaamheid. Die voorstelling evenwel is de kiem van iedere waanzin: grootheidswaan, vervolgingswaan en meer andere.

Indien dus kinderen en jongelieden, in wie een bepaalde gevoelssoort zich verfijnd heeft, door hun omgeving worden afgestooten, dan geloof ik dat zij niets slechters doen kunnen dan zich te bemeelijden of te bewonderen. Zij moeten liever dadelijk een andere gevoelssoort aankweeken, waarvan te vermoeden is dat ze aan hun omgeving sympathischer zijn zal.

Ik ben namelijk vast overtuigd dat alle soorten van gevoel kunnen veredeld worden.

Een werkelijk sterk mensch zal niet alleen enkele vormen van gevoel bijzonder kunnen ontwikkelen, maar hij zal ook van het eene gevoel tot het andere kunnen overgaan, en, zoo noodig, tot verfijning brengen wat hem eerst voorkwam grof te zijn.

Ook het voelen kunnen is een talent, en evengoed als iemand die niet geschikt bleek om in een fabriek te arbeiden, misschien uitmuntend de boekhouding van die fabriek zal waarnemen, - kan hij die zich onervaren toonde in de teedere deugden van onderworpenheid en toewijding, een geestdriftig aanvoerder zijn in stoute ondernemingen.

Maar indien men zijn innerlijk wijzigt bij een juister besef van eigen bekwaamheden, men kan het ook bij een beter inzicht in anderer ontvankelijkheid.

Tenzij men zelf eenzijdig is aangelegd, kan men bevallig zijn met de dartelen, verheven met de diepzinnigen, gemoedelijk met de gemeenzamen, opgetogen met de hartstochtelijken of streng met de geslotenen. Wel verre van in kracht achteruit te gaan, kan men zeker zijn, dat men door ieder nieuw vermogen zich te wijzigen, sterker wordt.

Doch bij al deze wijzigingen van het innerlijk is er één wet die niet mag worden losgelaten: ieder nieuw innerlijk moet in zich hebben *de wil tot veredeling*.

* *

Toen wij jong waren, konden wij gelooven dat de wil tot veredeling, als ziel van de samenleving, sterker zijn zou dan het grove en verstorvene. Maar wij gelooven dat nu niet meer. Hun leven veredelen

willen alleen de weinigen en aan alle zijden voelen zij zich geboeid en ingesloten door de geesteloozen. Er is persoonlijke voortreffelijkheid; maar nergens, waar men ook leeft, vindt men de algemeene.

Is dit een reden om te treuren over de ongenoegzaamheid van anderen of om zich zelfgenoegzaam terug te trekken?

Integendeel. Er is alleen reden intezien dat wij ons vergist hebben toen wij meenden *het beste* in samenwerking te kunnen doen. Het beste zullen wij hebben te doen temidden van de anderen, maar uit eigen kracht.

De weg waarlangs de wereld in onze tijd tot schoonheid komt, is klaarblijkelijk nog niet die van de gezamenlijke schoonheidswil. Maar de wegen die door het heelaal gaan, zijn niet altijd zóó als *wij* ze hebben uitgedacht.

Zooals ik u zei, deze bladzijden waren de uiting van een oogenblikkelijk ongeduld. Niets is me in de volgende jaren zoo duidelijk geworden als dat wij allen evenzeer droom als wereld zijn: dat de eene door de andere altijd bepaald wordt, ook al dekken ze elkander niet. De drang naar edelheid is altijd in de wereld, ook al komt ze ons in al haar doen onedel voor; en de droom tracht altijd zich in de wereld te verwezenlijken. Ik heb wel eens gedacht of dit besef niet misschien de grond is voor de durende macht van het kruis-symbool. Zien wij Christus alleen als leeraar, dan stelt hij zich *tegen* de wereld. Zijn strijd tegen haar, tegen de Farizeeën, is dan zoo uitsluitend dat wij nauwelijks kunnen begrijpen hoe zijn gestalte in het midden van een wereldgodsdienst

is komen te staan. Maar dan bedenken we dat ze dit, als zoodanig, als leeraar en strijder namelijk, ook inderdaad niet doet. Ze doet het als Gekruiste. Hij is de gekruiste Edele, de innigste verbinding van Edelheid en Schande, en als een zulke is hij aanbiddelijk. Een van mijn vrienden die een reis naar Indië maakte, heeft in zijn dagboek van die reis een opmerkelijke plaats geschreven omtrent de kruisvorm van de christelijke kerken. De vriend die ik bedoel is een groot kenner van indische architectuur en zinnebeelden. Hij heeft in Britsch-Indië een aandachtig onderzoek ingesteld, naar ornamentiek en gebouwen, en ongelooflijk veel aantekeningen en afbeeldingen daarvan thuis gebracht. Hij zegt dan dat de bedoelde kruisvorm dezelfde is als die van de indische tempels. Dat wil zeggen dat hij overeenkomt met het Lingam-Yoni-symbool, overgebracht in het geometrische. Het Lingam-Yoni, dat is het phallische of het geslachts-symbool. 'Van christelijke zijde zal men dit loochenen' schrijft hij. Waarom? Dat de onsterfelijkheids-drang die van mensen een menschheid maakt, haar weg neemt door de geslachtelijke verbinding, dat de edelste drift verlossing werkt in het huis van de schaamte, wat is daaraan onchristelijks, wat zegt ook het christelijk kruissymbool anders. Gaf werkelijk het Christendom 'dem Eros Gift zu trinken'? Of is daarentegen vaak een innig verband gezocht en gevonden tusschen Platonisme en Christendom? Was toch niet volgens Socrates Eros een arme God, die begeerte had het eeuwige en onsterfelijke te verwekken in het sterfelijke, en is niet door velen de overeenstemming gevoeld tusschen deze Eros en Christus die gekruisigd werd?

Ik weet niet, mijn vriend, hoe ik ertoe kom, nu ik u zooveel jaren niet geschreven heb, u niets te vertellen van mijn uiterlijk leven, en van mijn innerlijk juist zooveel als ge uit deze bespiegeling rondom een oud fragment kunt opmaken. Aan het glas van mijn venster heeft zich een sneeuwvlok vastgehecht. Zie in mijn schrijven de nabootsing: een kristallisatie met als grondvorm een kruis.

1913.

Nieuwe Duitse gedichten

I

Sommige van George's gedichten zijn de uiting van wil en gedachte. Dan weer is het of hij terug treedt uit de wereld van zijn dadelijke werkzaamheid. Dan beginnen de klokken te luiden van een verborgen gebedehuis, de orgeldreuning zwellen naar buiten, en wie zich afgestooten voelden door de willekeur van een persoonlijke krachtsuiting, voelen zich aangelokt door de wijding en de schoonheid van een bovenpersoonlijke dienst.

Het beeld wordt in ons opgewekt door de lezing van George's nieuwe gedichten in het laatste nummer van zijn tijdschrift. In veel van zijn latere verzen had de voortreffelijkheid van de zeggingswijze mij niet kunnen verzoenen met de al te klare opzettelijkheid van de denking. Tusschen gedachte en taal speur ik altijd graag een zekere trilling, die als onvolkomenheid aan mag doen, die inderdaad de breking is van het licht, waaronder de gedachte van de verbeelding uit wordt gezien. Geen enkele gedachte is waar voor de dichter, geen enkele is waard door hem te worden uitgesproken, - behalve als zij zijn verbeelding aandoet, en nu in een diepere ontroering niet naar haar feitelijke juistheid maar naar haar waarde als vertegenwoordiging van het heelal-leven door hem wordt erkend. Als zoodanig wordt zij niet langer

uit eigenbelang gedàcht, maar in belangelooze verrukking áangeschouwd. De bodem van het snaartuig dat de dichter is begint te weerklinken. Zijn geest, niet langer gebonden, treedt terug, en vermeidt zich in zijn vrijheid met het voortekenen van lijnen - als met een vinger in de lucht - waarlangs zijn denkingen zich verspreiden en vereenigen, elkaar verliezen en weer vinden. Deze verheugde teekening is dan meer dan de zuivere volzin-lijn. Zij is dat hooger geestelijke dat een kunstenaar zijn kompositie noemt: kind van vrijheid en gebondenheid, gelukkig-makende vereeniging van wat zonder haar nooit zoo verblijdend zou saamkomen, de innige en levende geestesdans die het gedicht doorzielt.

Ook deze overweging volgt onmiddellijk uit de lezing van George's nieuwe gedichten. Zij behooren niet alleen tot dezulke die ik in zijn werk het meest liefheb, maar zij zijn in dat werk ook een nieuwe staat. George was altijd de dichter van het kleine, van het enkel-dicht. Hij was daarin zeer europeesch, zeer van zijn tijd: Poe's loochening van het langere gedicht heeft hier toch lang gezag gehad. Maar terwijl ook, om er maar een te noemen, Henri de Régnier het eigene van de nieuwere poëzie in het vallen-laten van de rede-verbindingen terwille van het beeld zag, was er toch niemand die zoo uitsluitend als George dat beeld op zichzelf in het kader van het korte gedicht gaf en voor éénige verbinding de reeks hield waarin ieder gedicht als moment verscheen. Zeer voorzichtig dan ook zien we hem, met de jaren, overgaan tot langere strofische werkstukken. Van verbinding, van aaneenschakeling van gedachten en beelden, kon daarbij sprake zijn. Maar niet van die vrijere geestesdaad die kompositie heet, dat levende

en zingende samenstel. Het schijnt wel dat van deze laatste verheffing van zijn wezen hij zich tot nu toe heeft teruggehouden. Eerst in deze nieuwe gedichten herken ik ze.

George's droom: priester-koning te zijn temidden van een gewijde jongelingschap, heeft zich hoe langer hoe meer verwerkelijkt. Hij kon alleen opkomen in een monarchisch en aan tucht gewend Duitsland. Tevens was hij van dat rijk het tegenbeeld. Terwijl dit zijn kracht zocht in het noorden: in het vrije wereldverkeer en de stoffelijke machtsmiddelen, bond George als elementen van zijn droom tezamen: katholicisme, herinneringen aan Italië, grieksche levensvreugde, de vaderlandsche romantiek van Wagner en de zelfoverwinning van Nietzsche. Zijn Duitsland was een Duitsland in Duitsland. Wat verspreid of alleen in de verlangens van vroegere romantici aanwezig was, ontving van hem stelligheid. Later zal misschien van hem gezegd worden dat hij de romantiek in zichzelf overwonnen heeft en haar daardoor heeft helpen zegevieren. Zeker is dat zijn droomwereld duitsch is, en de glanzendste, de eenige glanzende duitsche van onze dagen, en de eenige die om zichzelf de aandacht waard is na de wereld van Goethe. Tegelijk nochtans is het bestaan van twee zoo verschillende verbeeldingen, niet veel meer dan een eeuw na elkander, een bewijs dat een duitsche beschavingseenheid nog niet gevonden is. Nu minder dan ooit zelfs. Want terwijl tot nu toe Goethe, in en buiten zijn land, als het inbegrip van het duitsche wezen gelden kon, werd dat door George onmogelijk, zonder dat deze hem als zoodanig vervangen kan.

En terwijl Goethe, hoewel duitsch, door de aard

van zijn idee gemakkelijk tot Europa toegang had, blijft George, niet door zijn stijl, maar door de aard van zijn verbeelding, ervan gescheiden. Door de aard van zijn verbeelding, want die is er eene die noch in protestantsche, noch in republikeinsche landen tieren wil. Maar niet door zijn stijl, want de schoonheid van zijn gedichten is voor alle kenners duidelijk. Zoodra hij zich in zijn droom terugtrekt heeft hij majesteit en kracht, ontroering en zuiverheid, in zulk een mate, dat elk van zijn bewegingen bewondering afdwingt. Alles wat hij zegt is ziel, en alles wat hij zegt is vol helderheid. Dat nochtans een gedicht als 'Gebet' - waarmee de reeks in de Blätter aanvangt - niet onmiddelijk verstaanbaar is, ligt aan onbekendheid met sommige voor-onderstellingen. Het verkeer met een goddelijk-menschelijke persoonlijkheid, het bestaan van een kring van ingewijden - deze wezenlijke vormen van George's droom moeten eerst gekend worden. Kent men ze, dan erkent men ook hoezeer het terugtreden in zijn verbeelding - een terugtreden waar de dichter altijd toe overgaat nadat hij haar weer een tijdlang in de wereld handhaafde - dit keer een dubbele beteekenis heeft. Altijd vroeger als hij zich de bewoner van zijn droom voelde, bleef hij er toch tevens de uiter van. Nu evenwel verzoent hij zich met de gedachte dat de uiting zal worden overgelaten aan anderen. Het gevoel van belangeloosheid waarmee de dichter altijd zijn droomen aanziet, wordt groter, versterkt als het is door zijn neiging van afstand doen. Uit de diepte van dit afstand doen verheft zich zijn geest vrijer en zoekt zich evenwaardige uiting in lijnen, die meer zijn dan volzin-lijn, in de golf-lijnen van de kompositie.

Het is niet zonder reden, dat de eerste periode van dit gedicht in het woord 'welle' uitklinkt, en de tweede - tevens de laatste - eindigt met het woord 'versagen'.

'Welle' en 'versagen' zijn de grondbegrippen, niet alleen van dit gedicht, maar ook van de beide volgende: 'Hyperion' en 'An die Kinder des Meeres'.

'Versagen', afstand doen, is de stemming waaruit die gedichten geschreven zijn. 'Welle', golf, is de verzinnelijkende voorstelling waarin de kunstenaar haar uiting zag.

'Gebet' heeft de eenvoud van het sonnet, voor zoover ook dit een golf en niet een bouw wil zijn. Een basis, die niet acht, maar elf regels telt, een keer niet van zes, maar van negen. Geen rijmen behalve dat van het slotvers op zijn voorganger. Wie verdere onder-verdeelingen wil volgen, zal zien dat de eerste elf weer in twee groepen van vijf en zes, die zes evenwel weer in vier en twee gesplitst zijn, terwijl de groep van negen uit drie maal drie bestaat van welke het laatste drietal te onderscheiden is als twee en de slotregel.

Waarom ik deze dorre, op zichzelf zinloze mededeelingen neerschrijf?

Omdat in de genoemde verhoudingen het geheim van een schoonheid ligt.

Niet nochtans in deze op zichzelf, maar in hun verbinding met een alleen door George zoo voltehouden tempo en woordenkeus. Niet als regel voor anderen, maar als uitkomst van een eenmalig levensfeit. Wie het gedicht leest zal zien dat op het beseffen van die verhoudingen alles aankomt, en dat het gevoel ervan evenzeer een schoonheids-aandoening uitmaakt als

het gevoel voor de verhoudingen van een grieksche tempel.

In het gedicht Hyperion - de titel verwijst naar Hölderlin - wordt die grieksche schoonheid fijner tot dansmaat geleed. Het bestaat uit drie gedeelten

Ihr die in sinnen verstrickten
 Ihr die in tönen verströmten
 Schlaff dann beim werke,
 Lernt nicht des tanzenden schritte
 Holde gebärde der freude
 Roh da ihr schwank seid.

Zoo wordt in het eerste het door de geest beheerschte dansgebaar boven de losse slapheid van een door zinsindrukken genoopte beweging geprezen.

Strenger wordt die dansmaat in het tweede, waar het onderwerp de verheerlijking van de grieksche wereld zelf is.

Ahnung gesellt mich zu euch,
 kinder des Inselgebiets,
 Die ihr in anmut die tat,
 bilder in hoheit ersannt,
 Spartas gebändigten mut,
 Ioniens süsse vermählt.

Een nieuw Griekendom, door het Christendom heengegaan, - 'der Christ im tanz' heet in een later gedicht het zinnebeeld van de nieuwe gemeenschap - dit is de droom waar de dichter, altijd in het gevoel van zijn afstand doen, de komenden heenwijst. Alleen in de wisseling van beurtelings vrouwelijke en mannelijke uitgang toonen de vijfvoeten van dit derde

gedeelte hun verwantschap in maat met de beide vorigen.

Ich kam zur heimat: solch gewog von blüten
 Empfang mich nie... ein pochen war im feld
 In meinem hain von schlafenden gewalten.
 Ich sah euch fluss und berg und gau im bann
 Und brüder euch als künftige sonnen-erben:
 In eurem scheuen auge ruht ein traum
 Einst wird in euch zu blut der sehnsucht sinnen...
 Mein leidend leben neigt dem schlummer zu
 Doch gütig lohnt der Himmlischen verheissung
 Dem frommen... der im Reich nie wandeln darf.
 Ich werde heldengrab, ich werde scholle
 Der heilige sprossen zur vollendung nahn:
 MIT DIESEN KOMMT DAS ZWEITE ALTER, LIEBE
 GEBAR DIE WELT, LIEBE GEBIERT SIE NEU.
 Ich sprach den spruch, der zirkel ist gezogen...
 Eh mich das dunkel überholt entrückt
 Mich hohe schau: bald geht mit leichten sohlen
 Durch teure flur greifbar im glanz der Gott.

Na de driedeelige kompositie van Hyperion, is An die Kinder des Meeres een uitbreiding. Drie gedichten die samen de grondslag zijn voor een vierde.

Vaak en sinds lang heeft George in het schrijven van zijn gedichten een schoone versmading van het rijm getoond, wat nog iets anders is dan het schrijven van rijmlooze gedichten. Maar de middelen van dit rijmlooze vers zijn zoozeer die van de golfbeweging, dat hij ze nooit zoo rijk als hier deed tot hun recht komen.

Want dit is het echte golfgedicht.

Wel is er een toon van afscheid, maar het is een afscheid als de zee neemt van hen die hij verzwolgen

heeft. De dichterlijke heerlijkheid overwint de ingetogenheid van het afstand doen. De drang zich, als vrijgeworden, als heerschende geest, uit te storten in de golvenlijnen van zijn niet bespiegelde maar geschapen verbeelding triomfeert over het besef van zijn vrijwillige terugtred.

Drie gestalten van kustbewoners worden herdacht: een noordelijke, een zuidelijke, en eene die van zuid naar noord kwam - de middelste de meest beminde -, en bezongen worden zij nog eens in de 'Nachklang'.

Nun klingt die see. Bei allen küsten schlagen
 Die wellen funkelnd an und sinken rück
 Lichtflockiger schaum verfliegt und vögel schrein.
 O meergeborene die im frühen traum
 Der jugendlichen weite segen ahnen:
 Reichtum und öde, ruhe neben tat,
 Euch klingt das lied der wellen - euer preis
 Tönt in der meergeraubten muschel brausen
 Die dort ein knabe in die ferne blickend
 Zum ohr hebt, lauschend ernst im feuchten wind.

Dit is de aanhef - van de Nachklang namelijk - die na de vernieuwde vermelding van elk van de drie gestalten, met het volgende slotakkoord beantwoord wordt.

Ihr seid gebannt! der Meergott bläst sein lied,
 Um fels und insel schlingt sein zaubernetz
 Verknüpfend schicksal mit dem ton der wogen:
 Im starken prall gedrängt, bald bittend gleitend,
 Verronnen fast und schon im wiederkehr...
 Jetzt donnert vom erlehten sturm gepeitscht
 Die flut zermürbte reste mit sich reissend...

Sie reisst euch fort, doch eure seele bleibt
 Und tönt in meegeraubter muschel brausen
 Die dort ein knabe in die ferne blickend
 Zum ohr hebt, lauschend ernst im feuchten wind.

Toch de ondertoon van afstand doen, van opgevolgd worden door die knaap, die op zijn beurt de schelp aan het oor zal heffen, en uitzien naar de verte.... Immers, juist omdat de dichter terugtrad in zijn droom en afstand deed van zijn wereldsche persoonlijkheid, konden de golven van zijn geest tot baren zwellen en rondom zijn gestalten zich uitstorten.

II

Het is niet mijn doel van de gedichten die de tiende reeks van de Blätter für die Kunst vormen, volledig verslag te doen. Met name laat ik die verschillende stukken in gesprekform buiten beschouwing, waarvan nochtans de behandeling en vergelijking belangwekkend zou zijn.

Alleen van de kleinere gedichten wil ik enkele aanwijzen.

Altijd bloeiend door de frischheid en fijnheid waarmee de vondsten van uiterlijke en innerlijke zin door hem worden verwerkt tot beheerschte geheelen, is Karl Wolfskehl.

Es ist des sturmes lust im blauen sich verlieren,
 Es ist der wolken lust im grauen sich zerstreuen,
 Es ist die lust des sternfalls zu zerstieben,
 Es ist die lust des irrlichts auszuzittern,
Und unser herzschlag alles flüchtigen lust.

Welke woorden konden beter één zijde van Wolfskehl's wezen weergeven, dan die laatste be-

koorlijke regel. Maar één zijde evenwel. Want hoewel dat in hem leeft wat hem meesleept, wat hem het vluchtende doet najagen, er woont ook in hem dat wat terughoudt, wat de begeerten beteugelt, wat zich kennen doet als vormvaste geest.

Zijn gedichten in de Blätter maken deel uit van een boek dat weldra verschijnen zal en dat Wendekreis heet. Omwentling van een vroegere naar een latere levensstaat schijnt wel het onderwerp. Een gestalte is hem verschenen die hij 'der Herr der Wandlung' noemt. De bron waarover de klimop welfde, waarin de vlammen en de dansen gebluscht en verzonken waren en zelfs de rotsensplijtende lach van de aardreus verklonken was, ontwaakt tot nieuw leven nu die god haar heeft aangezien.

Der Brunnen

Geruhig haus, vom eignen blut getauft,
 Triefendes wölbdach über dunklem auge:
 Uralten efeus vorgebogne ranken
 Blicken ins kühle herz dir, deiner trauer
 Lautlosem atem fromme hut... verwehren
 Dem strahl hinabzuflattern und zu tauchen
 In deinen dumpfen ewig steten sund.
 Hast du in dich gebannt verlorne flammen?
 Sind üppige tänze tief in dich versenkt?
 Schlangst des Gewaltigen felsensprengend lachen
 In deiner stille unerbrochnem sarg?
 Der Herr der Wandlung hat dich angeschaut
 Und schwarze traubenbündel schwellen auf
 Am efeugitter und ein neuer schein
 Schwimmt überm blinden spiegel, mattem stein
 Entjubelt offner blütenmund, die götter
 Tasten im schlaf einander schlanke lenden:
 Erwachen schreitet um dich stummer quell.

Omdat Wolfskehl zoo naar alle zijden zijn bekoorde lichaam werpt en snel en grijpend alles opneemt wat zich hem aanbiedt - indrukken en beelden - heeft hij temeer behoefte aan een verheerlijking - die uit diezelfde bezitsdrang voortkomt, die zelfs een verheftiging en verinnerlijking ervan is - maar die blijvend kan zijn. Hoe grootsch, hoe werkelijk hij een beheerschende gebiedende gestalte binnen zich voelen kan bewijst 'Die Bucht'. Licht en lucht, landschap en schepen, werkelijkheid en verbeelding vereenigen zich daar om het beeld van de verheerlijkte, wiens waaien over de zee gaat, onder de macht van wiens adem zee en berg bereid tot dienst staan.

Dir in den augen war das licht, es brach
 Wie brandung um die steile stirn und heller
 Entrückter schien dein wissend haupt im licht.
 Hoch auf gefügten stein warst du getreten
 Aus wildem lorbeerschatten dornumzackt
 Und übers meer weit streifend ging dein wehn.
 Segel um segel zogen gleissend kreise
 Wie schwäne auf den ruf des wechselmonds
 Noch einmal um die frühen schatten fahren
 Zum abschied mit gedenken sich den blick
 Ersättigen - dem ungeborenen morgen
 Nur breit-geschwingter heilige brast zu bieten.
 So unter deine atems-macht versammelt
 Stand meer und klar gebirg in der bereitschaft.
 Und was von sklaven murrte oder schnob
 Und was geduckt die schweren ruder schob
 Floss tönend mit in Einer Grossen Glorie.

Hoe zou ik Gundolf niet herkennen in de reeks Die Zwei und das Eine. Dit verlangen naar een Eenheid waarin zich de eeuwige Tweeheid van onze geest

verbonden voelt. Deze drang naar het begrip dat van verwantschap op verwantschap hem wil meesleuren, deze vurigheid in de jacht naar een werkelijkheid, dit veerkrachtige geloof dat begrijpen en beleven de openbaringen van één godheid zijn. Intellectueele poëzie de zijne, vroeger meer zinnelijk, nu tegelijk idéeel en emotioneel.

Uit de verschillende fazen van deze strijd tusschen de Twee, zich verzoenend in het Eene, zal ik enkele momenten aanhalen.

Dies ist dem liebenden der schwerste tort
Wenn er die unvermeidliche entzweigung
Erwachsen sieht gerad aus jener weihung
Die binden soll wie blut: aus unsrem wort.

Getrennt, hab ich sonst nichts für dich aus mir
Als diesen bann des klang-gewordnen blutes.
Doch ist es viel, ist all mein echtes gutes,
Umfasst gebet, vermögen und begier.

Und wenn es zu dir kommt wird missverstand
Das zarte wunder unsrer geistigen einung,
Zerstäubt zu redenspiel, gereimter meinung,
Bleibt vor dir stehen als gemalte wand.

* *
*

Gefangene in nachbarlichen zellen
Sind wir vernehmbar uns und angestrengt
Uns durch das dünne gitter zu gesellen
Und uns zu klagen was uns trennt und engt.

Dein kerker heisst 'die welt', der meine 'wort',
Du bist gebunden, sagst du, mit den dingen.
Ich mit den klängen, die uns beide zwingen
Uns fern zu bleiben an demselben ort.

Und während sich an dir mein auge weidet
 Und mein gesang dich schläfert oder rührt
 Fühlt jedes wie des andern fessel schneidet
 Bis uns die eigne fessel minder schnürt.

* *
 *

Am tiefsten binde was zu tiefst entzweit
 Das Ganze ist was aus der teile spannung
 Die kräfte zwingt zur gegenseitigen bannung,
 Was Ich und Du vereinigt und verdreit.

Wir sind was wahreres als Ich und Du
 Es ist in unsrem fluch noch stärkerer seggen.
 Was dich mir raubt das treibt mich dir entgegen
 Was unsre klüfte aufreisst schliesst sie zu.

Wenn solche scheidung, schweigen, missverstand
 Mich nur noch innig wilder an dich schmiedet,
 Ehr ich in unsrem krieg das was uns friedet
 Und e i n e n gott der trennte und der band.

De dichters van de Blätter wenschen zoozeer als leden van een gemeenschap te worden aangezien, dat zij hun namen weglieten. Wel werden elks gedichten groepsgewijs bijeengeplaatst. Bewondering en vriendschap, edele levensvreugde en blijmoedige stervensbereidheid worden door allen uitgesproken. In hun midden staat de heldengestalte die de bezieling is van hun dichterschap, in hun hart wonen de deugden die tot opofferende dienst bekwaam maken.

Uit een paar lange reeksen van licht en fijn geschreven gedichten deze beide.

Vertrau dem schatze den aus heiliger wahrung
 Kein feind als unsre eigne zwietracht raubt:

Der einen stunde frommer offenbarung
 Als wir dem linden anhauch tief geglaubt,

Den langvereisten ring des schweigens brachen
 Und dann die gleichen wangen schmiegend scheu
 Mit abgewandten mündern uns besprachen:
 Es sei der himmel jung, die erde neu,

Durch winterkrusten stächen blatt und gräser
 Ein ganzes feld voll duftiger spezerei,
 Durch sturm und düster drängen frohe bläser
 Ein ganzer wald voll süsser melodei,

Es sei kein band so stark dass die erwärmung
 Nicht klirrend sprengt vom befreiten fluss
 Kein eis das nicht in glühender umarmung
 Zerschmelze vor der frühlingsswelle kuss,

Wenn wir vereint dem Einen uns ergäben
 Der gärten rief aus der versperrten au
 Nur seinem rufe nach aus schloss und stäben
 Ein einziger vogel brächen in das blau.

* *
 *

Ward die hand auf trüber leier müder
 Wenn sie streitend wehrte dem geziefer,
 Grub dem mund die bittere furche tiefer
 Eigne sucht und fremdes wort der brüder,

Deiner denken nimmt dem gram die ätze
 Deiner glauben drängt die not zum lichte
 All dein tun ist dem verwirrten richte
 Und dein lied dem sucher stete letze:

Du der einzige spross am rosenholze
 Du der einzig stille im geräusche

Du vor jedem werk der wahrhaft keusche,
Du vor jedem leid der wahrhaft stolze.

Dir zu dienen kann ich nicht ermüden
Liebe zwingt mich unter deinen schatten
Dich zu preisen kann ich nicht ermatten
Blütegier treibt mich in deinen süden.

Zwaarder en onmiddelijker is het volgende uit 'Anreden'.

Dein tag ist mehr als eines menschen tag
Geschick von vielen und der zeiten wende.
In deiner augen erstem anschaun lag
Tod und geburt der welt als eine sende.

Du nahmst sie af. Und deinen taglauf rann
Gebändigt mit der strudel der gezeiten
Indess dein auge seinen lauf besann
Und tatlos schien den ewigen su begleiten.

Da hub dein sagen an. Die stimme schwoll
Von worten die das reich der luft verlassen
Und erde neu und neuer leiber voll
Erzeugten mit sehnsüchtigem umfassen.

Wort wurde tat: der alte rätselring
Zum neuen mal unlöslich zugeschlossen.
Kein wort das nicht vom leben hauch empfang
Und keine welt die nicht durchs wort geflossen.

So trägst du alles, trägt dein einer tag
Den ewigen kreis des unmessbaren lebens
Und was ein jeder eignes bringen mag
In deinen tag: er brächte es vergebens.

Minder sprekend is de reeks 'Zwölf Sonette' waaruit ik het slotgedicht overneem.

Es gibt noch länder unerschöpft und fern
 Die auf das pochen der erobrer harren,
 Noch höhlen die von kronjuwelen starren
 Und meere ebbend zwischen erd und stern.

Des sehns reinste kinder aber sind
 Bestimmt das Ungesetzliche zu binden,
 Noch nie betretne bahnen auszufinden
 Auf wolken reitend und gelenkt vom wind.

Und Einer naht von kopf zu fuss in stahl
 Im flammenbade schlackenlos gediehen:
 Er hat die siegersöhne zu erziehen:
 Ganz unbeirrbar richtet seine wahl.

Er darf allein die letzte segnung geben:
 Ich bin ein kämpfer nur von seiner schar.
 Doch wählt er dich zu dem was ich ihm war
 So krönt dein ruhm mein dir geweihtes leben.

Het is begrijpelijk dat in een groep van zooveel dichters de een meer de ander minder treft door zijn kracht, zijn klaarheid, zijn eigenheid. Twee van hen heb ik nog bizonder opgemerkt.

De eene die onder zijn heldere en gevoelig gevormde 'Gedichte' ook dit aangaande Hölderlin geschreven heeft.

Wenn ich den ebenen weg auf grünem hügel
 Früh ostwärts geh und plötzlich jedesmal
 Vertraute vogelschar die breiten flügel
 Aufhebt entfliegend übers weite tal,

Wenn dann der blick, ihr glücklicher begleiter,
 Im äther schwebt, den die gewichte fliehn,
 Das unermessliche dem geiste heiter
 Sich öffnet: ruf ich sehndend 'Hölderlin'.

Und bitte laut die götter mir, zu loben
 Den lang vergessnen mann mir dieses eine
 Gedicht zu gönnen, denn sie hören droben
 Das grosse wort und gern das kindlich reine.

Er wäre unser einer säh er heute
 Da sich erfüllt die zeit der Dioskuren
 Erblühend Hellas' jugend und erneute
 In wettern die aus seinen sprüchen fuhren.

Da freunde jezt zu seinem grabe pilgern
 Und ihren bund mit seiner asche nähren
 Entfacht er sie zu rächenden vertilgern
 Die aus dem schutt die neue welt gebären.

Sie rufen mund für mund den edlen namen
 Die willig ihrem grossen führer dienen,
 Die erde düngen sie mit seinem samen
 Und eins sind sie denn er ist eins in ihnen.

De andere die met een maat- en kunstvol vermogen 'David des Buonarotti' dichtte.

Er misst den gegner aus verzogener braue
 Und über seinem starken ohre schwellen
 Die lockentulpen drohend voll und stellen
 Zu segeln sich darin der sturm sich stau.

Er wägt an dem noch weichen knabenarm
 Gelassen die schon ausgewachsene faust,
 Sein fleisch schoss üppig an und unbehaust
 Wie ring' am baume, starrt und atmet warm.

Es ist als adle ihn voraus der gruss
 Der väter seines volks und seiner enkel:
 Das will das stahlgespaltne knie im schenkel
 Und links der trotzig ausgestreckte fuss.

III

In de Voorrede tot dit tiende deel van zijn uitgaaf zegt George: '(Die Blätter) haben zu zeigen dass in zeiten eines kräftigen gesamtlevens die Dichtung keine gelegenheitsmache und spielerei, sondern innerste seele des volkes ist.' De ware poëzie is dit laatste altijd, en zoo wordt het begrijpelijk dat, eenerzijds, de gevoelens waaruit deze poëzie ontstaan is - vereering en heldhaftige zelfopoffering - in het duitsche volk niet zeldzaam zijn, en dat, anderzijds, toen in het begin van de oorlog deze gevoelens aan alle kanten te voorschijn braken, de dichters van de Blätter zich verrukt, in de algemeene strooming opgenomen, en als erkend en thuis voelden.

Toch is het niet verwonderlijk dat hun groep, in haar geheel, zich al spoedig bewust werd dat ze wel zou doen met haar afzondering niet op te geven. Zij waren en zijn de wezenlijke vertegenwoordigers van de poëzie in Duitschland, maar zij zijn er niet de eenigen die zich uiten in verzen. Zij waren en zijn hart en mond van hun volk, in zooverre zij, en niet anderen, beleven en uitdrukken wat van hun volk het binnenste wezen is. Maar hoe onverwacht snel waarschuwde hen het tumult in de rondte dat hun volk voor 't minst nog een groot aantal monden had behalve hen.

'So sehen wir jetzt' - schrijft George in de meergenoemde voorrede - 'in diesen bedeutungsvollen läuften, die vers-hervorbringungen nicht etwa in das immerhin stoss-kräftige getobe der achtziger jahre sondern in den faden singsang der siebziger jahre zurückgesunken.'

Zoo is het. Ik zag onlangs in een literarisch nieuws-

blad een berekening waaruit bleek dat in Augustus 1914 anderhalf miljoen duitse gedichten geschreven zijn, waarvan ongeveer drieduizend gedrukt werden. Ik zag daaruit tevens een zeer kleine keus - tien of twintig - die de redactie van het blad de allerbeste achtte. Er was daarbij niets goeds. Voor de dichtkunst was klaarblijkelijk het eerste gevolg van de oorlog een zondvloed van slechte verzen.

De ware dichters, zij die te allen tijde de ziel van hun volk uitdrukken, moeten al zeer spoedig hebben ingezien dat er een onderscheid is tusschen ziel en opgewondenheid. De innerlijke eenheid met hun volk, die zij van huis uit bezaten, moest niet verward worden met een uiterlijke eenheid, die ten slotte de eenheid was van een aan hen en aan de poëzie vijandige menigte.

Er kwam nog iets bij.

De uiterlijke eenheid van een volk is altijd geneigd andere volkseenheden af te stooten. Omdat zij in de ruimte leeft en niet in de gedachte, wil zij alle plaats voor zich hebben, erkent andere grootheden niet langer dan zij er toe genoodzaakt is, en maakt gebruik van iedere gelegenheid om ze te verkleinen en te vernietigen. De oorlog is haar wezenlijke levenssfeer, en wanneer die uitbreekt volgt zij door te bestrijden haar eigenlijke natuur. De innerlijke, de geestelijke eenheid evenwel, kan dat niet doen, omdat zij in de gedachte leeft en andere gedachten nevens zich ziet. Zij geniet haar eigen schoonheid het meest in haar begrenzing door andere. Zij geniet die andere op zichzelf, spiegelt zich er aan, en verheugt zich als naast haar levens-mogelijkheden uitbotten die door haar niet kunnen gevormd worden.

In tijden van heftig vaderlandsche gezindheid

mogen ook dichters geneigd zijn, hun poëzie als de beste te prijzen. Maar wanneer het hun met hun eigen zielsleven ernst is, beseffen zij weldra, dat deze zelf-verheffing niemand anders verarmen kan dan henzelf.

Alleen onberaden literatoren konden het een voordeel voor de eigenlandsche poëzie achten dat haar vereerders haar de eenige noemden.

In Duitschland was het vergefelijk dat deze overschatting zich bolwerkte achter sommige inheemsche of oppervlakkige vooroordeelen. Een talrijk volk minacht licht kleinere, of veroorlooft zich die over het hoofd te zien. Een groeiend volk laat zich makkelijk vleien door de gedachte dat andere volken zich overleefd hebben. Vooral deze laatste meening dient scherp in het oog gevat.

Duitschland is zeer zeker een groeiend volk. Juist daardoor is het, in menig opzicht, voor andere volken school en voedingsbodem.

Frankrijk en Engeland daarentegen, en ook Nederland, en ook andere europeesche naties, hebben hun tijd van rijping gehad.

Ik geloof nochtans niet dat zij daarom bij Duitschland achterstaan.

Het is een gedachte die spoedig ontstaat, niet alleen als volken, maar ook als menschen rijp zijn: dat zij nu hun best gedaan hebben, dat zij nu plaats zullen maken voor anderen. Het is ook waar dat de tijd daartoe eens voor hen komen zal en dat die tijd voor menschen spoedig komt. Voor volken evenwel al later. Wie zal zeggen wanneer? En zoolang hij er niet is, prijs ik de groei, maar ik prijs ook de rijpheid.

De poëzie in Europa is juist zoo verrassend rijk en schoon, omdat zij in sommige landen, eeuwen

geleden reeds, tot zoo krachtige eenheden - wezenlijke volkseenheden - van stam, takken en bladeren gegroeid is, die met ieder geslacht opnieuw, in eenzelfde grondvorm en met telkens andere bloeipracht, uitbotten, - en daarnevens in enkele, niet het minst in Duitschland, altijd nog naar zulk een eenheid strééft.

Geen dichters misschien in Europa hebben dit dubbele feit, de vastgewortelde langs onverwoestelijke lijnen van volksaard en overlevering groeiende rijpheid van hun bureu, en de veelvoudig bloeiende, van alle zijden spruitende groei bij hen zelf, zoo klaar en liefhebbend begrepen als de duitsche. Maar ook anderen begrepen het, ook Engelschen, ook Nederlanders, ook Franschen. De heele nieuwere poëzie van ons werelddeel, van de achttiende eeuw tot heden, berust op het kennen en goedkeuren van dat dubbelfeit.

De hedendaagsche duitsche dichters kennen het voortreffelijk. Zij weten dat hun poëzie niet de eenige is, maar een van de takken waarlangs het duitsche leven tot eenheid streeft. Zij weten dat de volgroeiende eenheden van andere volken hun schoonheid ook voor hen hebben, zoowel de overledene, als die van vandaag, en ook de toekomstige. Zij weten dat de gemeenschap waarin ze met buitenlandsche dichters leven er eene is die nooit, ook niet door een oorlog, verwoest mag worden.

Uit dit inzicht, geloof ik, is de uitgaaf van het tiende deel van de Blätter, juist op dit oogenblik, voortgekomen. 'Es lag kein grund vor das erscheinen hinauszuschieben, da unsere haltung vor und in den ereignissen des jahres sich gleicht.'

1914.

Inleiding tot het Tweemaandelijksch Tijdschrift

Dit Tijdschrift wil zijn een verdediging van het goed recht van álle gezindten. Wat mooi is in Kunst of belangrijk in Idee zal er gelijkelijk zijn plaats krijgen; en de kunst zullen wij er niet naar een school-leer, en de Idee niet naar haar overeenstemming met een andere idee beoordeelen. Het zal niet het orgaan zijn van één dichter of één prozaschrijver, maar van alle prozaschrijvers en alle dichters - hopen we - die iets moois of iets belangrijks hebben toe te doen tot de kunst of de ideeën van onzen tijd.

Want wij ontkennen dat de geest van een tijd noodzakelijk altijd door één mensch moet worden uitgedrukt, en dat hij alleen de aandacht verdient die de geestesstrooming van een oogenblik het scherpst verpersoonlijkt. De ezel van Bileam was op een tijdstip zeker het opmerkelijkste, maar hij was niet het eenige orakel in Israël. En al lijkt het op een afstand dat Dante de eene, Shakespeare een andere, Goethe weer een andere eeuw volkomen belichaamde, - wie de geschiedenis gelezen heeft, weet dat de geest van hun tijden zich bij hun leven ook in andere kunstenaars, en in elke weer anders, heeft geopenbaard. Dat het nageslacht hen ten laatste alleen, want als alle anderen overschijnende, in zijn verbeelding gehouden heeft, - ten laatste, nadat hun werken als voltooide monumenten stonden op de graven van hen en hun

genooten, - dat kan óns niet het recht geven tegenover onszelf of onze tijdgenooten zoo wijs als het nageslacht te willen zijn.

Shakespeare wist het wel, die, zelf romantiek en realistisch, het drama van zijn verklaarde tegenstander en mededinger, de classicistische Ben Jonson, op zijn eigen theater spelen deed, door de troep die ook *zijn* stukken had gespeeld.

* *

Het is nog niet zooveel jaren geleden dat een gering aantal jongere kunstenaars - schrijvers en schilders - zich afscheidde, en in sterkende vereenzelving een soort krijgsstaat vormden, waarin de schoone huizen van de poëzie en de vruchtbare landen van het proza opgetrokken en bebouwd werden achter de pijlpunt-vluchten en de spitse palissaden van een strijd- en weerbare taal. In felle uitvallen bestookten zij de welingerichte burchten van achtbare dichterhoofden, en vormden hier en daar een kolonie, die zich afhankelijk bleef voelen van de moederstaat. En als in alle krijgshaftige organisaties werd het gezag er onfeilbaar en diktatoriaal.

Dat was in de tijd toen de retoriek van Bilderdijk officieele kunst was, en een jong dichter gesloten ooren vond, en de oprechte waardeering van veel schoons in vreemde literaturen aandeed als iets ongehoords.

Van de neiging tot zulk een 'Militär'-staat mag nu nog wel iets over zijn; maar de tijd ervoor is voorbij. Open, meer dan open zijn de ooren van onze landgenooten voor al wie een plaats weet te veroveren op een kathedraal, waarvan hij te hooren valt. Shelley

en de Brownings, Zola en de Goncourts zijn huishoudschrijvers voor dichterlijk-gestemde of op de hoogte van hun tijd zijnde Hollanders. Als bewegelijk marktvolk leven we mee met elke europeesche maar. De nieuwste gele boeken van de nieuwste fransche schrijvers liggen met 'Vient de paraître' erom voor de glazen van kosmopolitische boekwinkels. Tijdschriften van alle landen, talen en beschrijvingen liggen de eerste van elke maand naast het ontbijtje van bezadigde letterkundigen. Rubrieken 'Kunst en Letteren', uitmuntend geredigeerd, doen in eertijds ouderwetsche dag bladen de geestes- en lichaamsdaden kond van elke maar eenigszins naamhebbende artiest of akteur.

En Bilderdijsche retorica? - Er zijn dagbladen die geschreven worden in het allernieuwste, naturalistische, symbolistische, poëtische proza zelfs. Wat wil men meer? Stormloopen op deze vriendelijke menigte? Laten wij hun liever gezamenlijk een gastmaal aanbieden van het beste wat elk van ons heeft.

* *

Wat een heerlijke tijd is het op dit oogenblik voor het oprichten van een tijdschrift. Wat wij tien jaar geleden voelden: dat onze nieuwe hartstochten behoefte hadden aan nieuwe vormen; - dat is de ervaring van ons heele geslacht gebleken; en nu, elkander aanzien en naar elkaar luisterend, is het ons klaar geworden, dat wat elk van ons in zijn eigen hart voelde opbobbelen en uitbarsten, maar de afzonderlijke en gedeeltelijke explosies waren van een gestolten wereld die in vloed ging gaan.

Wij stonden alleen, als verslagen zwervers aan het strand van een zee die tot de duinen steeg, te luisteren naar de storm in onze harten, en toen die aftoog en ons leeg liet en wij in het gevoel van ons ééne kleine Zelf niet begrepen hoe het daar toch, zoo even pas, zoo wereldgroot en beangstigend geweest kon zijn, toen ving ons oor van gindsche eenling en uit daar die menigte, en uit deze tijd nu, en dan uit vorige tijden, als een echo van het ruischen dat in ons zoo pas had aangegaan, het ruischen van de zee van één menschheid, door alle tijden heen.

Of het de blijde Grieken waren of de stugge Romeinen, de Christenmartelaren of de Heilige-Graalridders? Die heffen allen de hoofden op aan de horizonnen van ons weten, en als blauwe en roode en zilveren schijnen over bewogen wateren, stroomen naar ons de ontroeringen van hun menselijkheid. Maar van later begint onze liefste herinnering. Van later, als na de profane renaissance, de superbe, de blij-lachende, de Grieken-lievende, de uit kracht van haar menscheids-droom en kunstenaars-intuïtie zich verjongende Renaissance, maar die stierf onder de puinen van haar geliefde antieke resten, een nieuw Europa ging fluisteren van een nieuw geloof.

Nieuwe hartstochten, en nieuwe vormen. Want wij hebben niet de Grieken lief, en niet de Joden. En geen boeken en geen beelden, en geen verbeeldingen van verbeeldingen. Maar dit leven op deze aarde, waar deze zon op schijnt, deze harten die warm kloppen langs ons heen.

Herkent gij niet de aanmatiging van deze nieuwe geloovers? Wij gelooven dat wij ons het Leven zullen voorstellen. Het moet ergens zijn: ons Beeld van het Leven.

Maar dit is ongehoord, is 't niet? Hier *is* het immers: het is Hellas die het geschapen heeft. Neen, dit andere: van God die de wereld schiep en Jezus, zijn Zoon. De Gothiek hier, de Renaissance daar.

De Deo, zette Spinoza boven het eerste boek van zijn Ethica, - van het Leven.

En sinds hem is Europa aan 't werk gegaan. Van uit dit ééne beginsel: - Ons eigen Levensbeeld, - is er geen ding dat mensch denkt of durft, dat niet van de wortel af is hervormd. Van Dichtkunst en Schilderkunst, Bouwkunst en Beeldhouwkunst, van Wetenschap en Wijsbegeerte, van Staatskunde en Staathuishoudkunde, van de kennis van het minste feit tot de hoogste bespiegeling. Overal voor de oude vorm die dood was, de nieuwe ervaring in de plaats gesteld. Overal voor de traditie van vroegere tijden het nieuwe levende beeld.

Zeker heeft dit werk die twee eeuwen over Europa niet stil gestaan. Maar soms lijkt het of de natuur onder de grond werkt, zoodat wij het niet merken; dan, of er veel tijd verloren gaat aan het veranderen van het minst belangrijke; zelden zijn de groote erupties, als het is of alles ineens komt, zooals, in de tweede helft van de vorige eeuw, de dichtelijke en wijsgeerige omwenteling in Duitschland, de economische in Engeland, de sociale in Frankrijk.

Tusschen toen en nu is er zoo'n groote tijd niet weer geweest.

Maar nu is het weer alsof hij aan 't komen is. Of de een het zoekt in het oude christendom, de ander in het occultisme, een derde in het socialisme, een vierde in de oude Italianen, een vijfde, ja in welke afdeeling van het verleden wordt niet gezocht naar een vorm voor het tegenwoordige? - het feit

is dat de heele wereld in kunst, wijsbegeerte en maatschappelijk leven in één angst zoekt of ze het vinden zal.

Uit de resultaten van dat zoeken het mooiste en beste te vereenigen, een beeld te zijn van die tijd, die zich nog ééns en zóó hartstochtelijk heeft opgemaakt tot het veroveren van wat het noodigst is voor onze menschelijkheid, - ons eigen Levensbeeld, - schooner eerzucht kan een Tijdschrift niet worden gesteld.

* *

Wat vuurt in de bladen de wisseling van meeningen! Ja, ook de Staat moet veranderd, opdat ons levensbeeld gelijk aan ons leven, en ons leven weer gelijk zij aan ons levensbeeld. En ónder de Staten, de groote gemeenschap, de Maatschappij.

De gelijkheid van alle menschen. Daar is ze weer, meesterend over alle andere, de wet van de Menschelijkheid. Want dat is het eenige wat wij allen gemeen hebben, de lach en de tranen die verstaan, het gebaar dat begrepen wordt, het leed en de vreugd van te leven, het leven en de dood, onze geest en onze lichamelijckheid.

De Grieken kenden haar, maar ze bloeide er op een slavenstaat. Christus leerde haar, maar als een troost en een zaligspreking in een wereld van ongelijkheid, met belofte van gelijkheid hierna. En als, de gelijkheid verlegd naar de andere zij van dit leven, de Christenkerk één ding bevorderd heeft, dan is het de hierarchie van haar óngelijkheid geweest.

Gelijkheid, want menschelijkheid. Sinds de laatste Januari van 1790, in een diep en donker Rhônedal,

de tienduizend gewapenden op één knie, vertegenwoordigend de honderdduizenden, en op twee knieën om hen heen de dertigduizend die het aanzagen, de heilige eed deden, de eed van de heilige gelijkheid, en het één schreien en juichen was tot de koperen toppen van Ardèche, - sinds toen is de begeerte niet uit de lucht geweest, en wie dáár tranen van blijdschap schreiden, zullen het nooit, nooit tevergeefs hebben gedaan. De storm die hem omhoog droeg mocht getemd worden door Napoleon, vertreden het gepeupel met zijn bloedende menselijkheid en de volken eromheen tot loon voor hem lauwheid, - gekooïd de verlamden door een suffice Restauratie, en tenslotte alleen een geldmacht met de vorsten één-machtig zijn en het juk slaan op de halzen van de armen, - de tranen en het bloed van een volk zijn een erfenis die in zékere handen is, want het volk in zijn geheel sterft nooit.

Gelijkheid, want menselijkheid. Als het verlangen in de harten is zich te vinden in lachen en tranen, wat maakt het dan of ongelijkheid van goederen en landen het een tijdlang onmogelijk maakt. De wet van de menselijkheid *zal* vervuld worden over Europa. Wij hebben de gelijkheid te lief van leed en blijdschap. En of *wij* ze bereiken of onze kinderen, de menscheid bereikt ze, omdat ze 't wenscht.

* *

Ook bij ons zijn de wenschen van rijken en armen eigenlijk de eenige tegenstrijdige. Deze en de belangen van het huis van Oranje de eenige die moeten worden verzoend.

Want uit de ons eerwaardigste tijden heeft een ark van pronkende traditie dit koningskind omhoog gedragen en dit meisje in de droom van haar onwetendheid en de glorie van vermolmdde vaders als op een rots boven de zee van een volk gesteld tot de meest tragische figuur van Nederland. En hoe zal *zij* lach in lach en traan in traan met de minste van haar onderdanen doen spiegelen, in een tijd dat de traditie als niets geacht en elk genomen wordt voor wat hij is? Hoe zal *zij* ertoe komen te voelen dat, gemeten met de maat van zuivere menselijkheid, de minste van die zij haar onderdanen zal noemen haar gelijke of haar meerdere zal kunnen zijn?

* *

Het leven stolt zich in vaste vormen, en ook als het tijd om die te breken is, zijn er oprechte mensen die eraan hangen met hun heele hart. Het bestaande is het eenige wat is en niet van elk kan geveerd worden dat hij vertrouwen in het wordende heeft. Er zijn in het verledene schoonheden waarvan men noode gelooft dat zij hun tijd gehad hebben, en die de weemoed nalaten van een zonsondergang, zonder de zekerheid dat zij er morgen wéér zullen zijn. Wie de liefde tot het voorbijgaande uit wil spreken zullen wij een plaats in dit Tijdschrift niet weigeren; maar van Toekomst-mensch en Behoudsman wenschen wij dat het enkel liefde zal zijn die hen drijft.

* *

En hiermede zijn wij terug bij dat waar we van uitgingen. Dit Tijdschrift wil zijn een verdediging

van het goed recht van álle gezindten. Evenzoo in staat- als staathuishoudkunde, in kunst als in letteren, in wetenschap als in wijsbegeerte. Zoo zal het best zijn wat het wezen moet: een Spiegel van onze Tijd.

1894.

Vijf en twintig jaar

Vijf en twintig jaar zijn voorbijgegaan sinds in ons land de strijd voor een nieuwe poëzie begon. Heeft hij, zooals velen meenden, enkele jaren geduurd, om daarna optehouden? Is hij schandelijk geëindigd in 1894, toen de oude *Nieuwe Gids* verdween? Eindigde hij in het jaar 1904 toen het bleek dat voor het bewustzijn van ouderen en tijdgenooten tusschen het oudste en het nieuwste niet langer verschil bestond?

Hoe staat het ermee: is *op dit oogenblik* het besef dat een krachtig levende poëzie voor een volk noodzaak is, niet langer aanwezig en gelooft *niemand* meer dat de Poëzie een strijd te voeren en een overwinning te bevechten heeft? -

Ik geloof dat een onbevangen blik over de afgelopen jaren op die vragen een afdoend antwoord geeft.

Het publiek is rijp voor zulk een terugblik. De ontwikkeling van de poëzie gedurende dat tijdperk is niet langer iets wat het onverschillig laat. Perks gedichten zijn in uitgaaf na uitgaaf verkocht en gemeengoed geworden van alle beschaafden. Literatuur-geschiedenis, vaderlandsche en vergelijkendeuropeesche, houden zich met hen bezig en het laat zich aanzien dat die bemoeienis nog lang zal voortduren. Kloos' *Veertien Jaren* zijn bekend, zijn een gewaardeerde bron gebleken voor allen die in het

tijdperk belangstellen. Mijn *Inleiding tot de Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst*, door de Wereld-bibliotheek uitgegeven, vond een ongedachte verspreiding.

Het komt mij voor dat zonder overdrijving gezegd mag worden dat de poëzie van 1880-1900 voortaan tot het vaderlandsch geestelijk bezit behoort.

Maar nevens dit eene vraag ik de aandacht voor een tweede feit.

Onmiddelijk na, neen tegelijkertijd met de nieuwere dichtkunst, openbaarde zich een nieuwe bewondering voor de oude. In Perks gedichten is invloed van Hooft en Vondel, uit Kloos' kronieken en uit menig opstel in het oude tijdschrift bleek een liefhebbende waardeering van onze heele vroegere letterkunde. Inleidingen en bloemlezingen verschenen, en, in de laatste jaren, niet meer van één zijde. Het is duidelijk dat in zeer verschillende kringen van lezers de lust onze dichters te kennen is herleefd.

Ik zei: een *nieuwe* bewondering. Nieuw, ook in dit opzicht, dat ze niet de romantisch-nationale was, maar eer een esthetisch-europeesche, tuk op die schoonheid die elk mensch van onze tijd, indien hij onze taal verstond, erkennen kon.

En een gevolg van deze andere waardeering moest wel zijn een andere groepeerings van onze vaderlandsche dichterlijke grootheden.

Zoo werd Potgieter naar voren gebracht ten opzichte van Beets, moest Bilderdijk naar het plan van de veelzijdige en belangwekkende geest terugwijken, en kon, terwijl het volle licht viel op Hooft, Vondel en Brederoo, een straal het hoofd van Poot verhelderden, en, uit zijn schemer, Van der Noot doen opblinken.

Zelf heb ik aan het stellen en aan het verlichten

van deze groepeerding deel gehad, maar het heeft er niets van dat zij afkomstig zou zijn van welke bijzondere persoonlijkheid ook. Het terugdringen van Bilderdijk, zoowel als het naar voren brengen van Van der Noot - onze twee belangrijkste verschuivingen - geschiedde noodzakelijkerwijs, in de geest van alle met ons voelende tijdgenooten. De uitkomst heeft het bewezen dat, al mochten zelfs voormannen hun oordeel over Bilderdijk temperen, het geheele land gelijk heeft gegeven aan hun felste jeugduitspraken. En evenzoo is de plaats voor Van der Noot opgeëischt hem door alle vrienden van de dichtkunst, en met geringe beperkingen ook door kenners van onze letterkunde, toegekend.

Terwijl dus de poëzie in onze dagen een nieuw heden beleefde, vernieuwde ze onze voorstelling van het verleden. Terwijl zij dat heden als niet een voor bijgaand verschijnsel voelde, maar als bestemd om in het vaderlandsch geestesleven te blijven voortwerken, kon zij niet nalaten andere verwante uitingen van dat leven in het verleden optesporen. En wat te voorzien was, gebeurde: door in het verleden te zoeken naar verwanten van het heden, gaf zij aan dat heden een afstamming.

Ook dit besef is op dit oogenblik in breede kringen van beschaafden doorgedrongen. De dichtelijke beweging van de laatste vijf en twintig jaar is voor hen niet meer een in de lucht hangende spiegeling, een *fata morgana*, die door zijn bedriegelijke schijn misschien de nederlandsche dichtlievenden zou kunnen afleiden van onze oorspronkelijke dichtkunde, maar, integendeel, van die ontwikkeling voorloopig het laatste hoogtepunt.

Wanneer wij dus nu tot het besluit komen dat

de nieuwere nederlandsche poëzie, ten eerste als vaderlandsch geestesbezit aanvaard is om zichzelf, en ten tweede als voorloopig laatste verschijning van een sinds eeuwen bestaande vaderlandsche dichtkunst, dan krijgt de vraag of de strijd voor die poëzie na veel of weinig jaren heeft opgehouden een nader te omschrijven beteekenis.

Gesteld, het was niet zoo geweest. Gesteld, de gedichten van die jongeren omstreeks 1880, waren zooals velen verwachtten, de mode van een dag gebleken. Dan zou zeer zeker het instinct van het volk zich ervan hebben afgekeerd. Dan zou even zeker de mogelijkheid niet bestaan hebben het natuurlijk verloop van een eeuwenoude dichtkunst in die verzen te laten uitmonden. Zij zouden vergeten zijn en in hun afstamming zouden weinigen hebben belanggesteld.

In dat geval had de strijd voor die gedichten moeten ophouden.

Maar iets anders is het nu die gedichten blad en bloesem blijken aan een boom die de eeuwen verduurd heeft en die niet kan ontworteld worden dan met ons volksbestaan.

Het kan nu *schijnen* dat de strijd ophoudt, als blad en bloesem door de bijziendsten bemerkt en door de ongevoeligsten bewonderd worden; - maar blijft niet de mogelijkheid bestaan dat die boom altijd weer nieuwe knoppen drijft, even schoon, maar waar nu ook weer de menigte geen oog voor heeft? -

Het komt mij voor dat het, minst genomen, waarschijnlijk is. Het komt mij niet aannemelijk voor dat een dichtkunst, zoo krachtig als de nederlandsche, na enkele jaren zou zijn uitgeput. Het komt mij evenmin aannemelijk voor dat haar voortgezette vernieuwingen zonder moeite zouden worden erkend.

Maar indien dit zoo is, indien de poëzie van een volk als het onze voortgaat zich te ontwikkelen, dan kan het niet anders of zij, door wie dit gebeurt, de dichters, zullen voortgaan haar schoonheid te doen huldigen. En indien de menigte ervan afkeerig is, niet zonder strijd.

Waarschijnlijk is het dat dus de vraag of die strijd heeft opgehouden, ontkennend beantwoord moet. Maar ik zei dat een afdoend antwoord door een onbevangen blik op de verlopen jaren te geven is.

Het is ook wel zeker dat de strijd, die ik bedoel, niet voornamelijk een strijd voor gedichten is. Evenals het geloof, of als de wetenschap, is de Poëzie allereerst een gemoedstoestand en een geestesaanleg. Zij die beweren voor haar te strijden verdedigen een levenshouding en een levensbeschouwing, die van alle andere, 't zij van de geloovige, de wetenschappelijke of welke ook, scherp onderscheiden zijn. Een levenshouding en een levensbeschouwing die, als de dichterlijke, minstens gelijk recht van bestaan hebben met die andere, en die, het gereedelijkst erkend door de jeugd, door ouderen in hun hart niet zelden worden teruggewenscht.

Het is er mij om te doen uit een enkele blik op de laatste vijf en twintig jaar te doen blijken dat de strijd voor die beschouwing onafgebroken gevoerd en in de laatste jaren krachtiger dan ooit is voortgezet.

Poëzie is een gemoedstoestand. Een mensch die geen poëzie in zich heeft nadert het dichtst aan wat wij ons van de verdoemden in de hel voorstellen. Een leven zonder poëzie lijkt ons de hel zelf.

Toch valt het niet tegen te spreken dat, vooral in de latere eeuwen, de dichters die de hoogste poëzie van hun volk uitten, op zichzelf levende eenlin-

gen gebleven zijn, minder begrepen dan geduld.

Poëzie is ook een geestesaanleg. Er zijn er veel die, met een dichterlijk gemoed geboren, al spoedig rekengeesten blijken, die geen raad weten met hun eigen dichterlijke opwelling. Veel volwassenen zijn zoo. Het is of zij bang zijn voor hun eigen innerlijk, of tegenover hun ingeschapen poëzie hun geest zich onmachtig en klein gevoelt: zij kunnen zich niet uitspreken en volgen nu liever de veilige logica waarlangs hun verstand hun voorrekenet dat drie meer is dan twee. De razende drang van dit rekenbeginsel overheerscht hen, doet hen aldoor streven naar *rekenkunstige* meerderheid, en zij eindigen met zich thuis te voelen in een maatschappij die het symbool van deze meerderheid, het Gouden Kalf, tot haar God verheven heeft.

Nochtans beseffen zij dat de weinigen in wie de poëzie gemoed en geest beide is, iets op hen voor hebben. Voor zulken zijn zij schuw; zij zouden wenschen ze te bewonderen; maar beseffen dat, indien ze dit deden, ze hun eigen leven haten moesten, en dat de afschuwelijkheid van dat leven hen dan zou neerdrukken.

Strijd voor de Poëzie, temidden van die ongelukkigen, is geen verdelgings-, maar een bekeeringsoorlog. Zij die hem voeren zijn zich bewust van een priesterschap.

Toen Perk zijn *Mathilde* schreef, had Potgieter sinds jaren opgehouden zijn stem te doen hooren naar aanleiding van dagelijksche voorvallen. Vier jaar tevoren was hij gestorven, maar niet dan nadat hij zijn grootste gedichten, *Florence* en *Gedroomd Paardrijden* geschreven had. Het laatste zou nog in lang niet verstaan worden, maar het eerste trok

straks onze jeugdige bewondering. Perk was als kunstenaar de onmiddellijke voortzetter van Potgieter. Tegelijk was hij als mensch volstrekt anders. Maar hun kunst en hun natuur hadden een gemeenzame wortel in een levend schoonheids-besef. 'In schoonheid zal het heilige overwinnen' had de oudere dichter uitgeroepen. En de jongere schreef:

Schoonheid, o gij, wier naam geheiligd zij,
Uw wil geschiede; kome uw heerschappij;
Naast u aanbidde de aard geen andren god!

'Wie eenmaal u aanschouwt, leefde genoeg,' voer hij voort. 'Zoo hem de dood in dezen stond versloeg.... Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!'

Deze toon van schoonheids-verrukking heeft Kloos doen weerklinken in zijn *In Memoriam*, en terwijl hij de gelegenheid te baat nam om heel de gelijkvloersche en gemeenplaatsige rijmkunst van die dagen aftewijzen, prees hij van alle toenmalige nederlandsche gedichten alleen Potgieters *Florence* om de 'intellectueele passie', die ons uit enkele gedeelten daarvan had mogen toestroomen.

'Intellectueele passie.' Gemoed èn geest, zou Potgieter gezegd hebben. In dit dubbel-teeken bleef de poëzie haar loop voortzetten.

Het kan niet genoeg herhaald worden hoeveel een dichter als Perk voor een geslacht beduidt. Aan hem voelden alle jongeren dat het mogelijk was van hun tijd en schoon te zijn. Dat een volk in staat is, in ieder tijdperk personen voorttebrengen die het menscheijk schoonheids-ideaal op een nieuwe wijs vertegenwoordigen, dat is het beste bewijs van zijn

levenskracht. Niet enkel het gevoel voor schoonheid, maar ook de vaderlandsche trots werd door Perk opgewekt. Na de jaren van mistroostigheid, door Huet vertegenwoordigd, was dit een glanzende verbetering. Temeer omdat de nederlandsche dichter ons tegelijk als europeesch verscheen.

Sinds 1860, we weten het, is Nederland zich naar het buitenland gaan openen. Maar Potgieter door wie dit, in de poëzie, het eerst gebeurde, was vóór al het andere vaderlander; Perk daarentegen allereerst mensch.

Die mensch goed te doen uitkomen is, in zijn uitgaaf van de *Gedichten* en in de daarbij behorende inleiding, het werk van Kloos geweest. Zelf, elk naar zijn aard, een schoon, natuurlijk mensch te zijn, werd het streven van hem en van die jongelieden, dichters, schilders en schrijvers, die elkander kennen leerden, die, drie jaar later, het verschijnen van *De Nieuwe Gids* mogelijk maakten. Achter al hun schrijven en dichten stak alleen dat ééne: een schoon, natuurlijk mensch te zijn. Dáárom streden zij voor een natuurlijke taal tegen Beets en Bilderdijk. Dáárom gaven zij de voorkeur aan geen enkele *soort* van dicht of proza. Dáárom konden zij zoo verbazend verschillend zijn en toch de een de ander gulhartig bewonderen. Zij hadden hun eenheid misschien niet eens duidelijk kunnen omschrijven, en toch voelden zij scherp de grens tusschen zich en anderen.

Elk zal mij toegeven dat een dergelijke verhouding de gunstigst denkbare is voor een strijdbare samenwerking. Naar binnen een eenheid die niet belemmerde, naar buiten een eenheid die elk helder was. Gedurende een paar jaar heeft die toestand aangehouden. Maar het dichterlijk ideaal veranderde.

Het groote publiek, dat toen juist meer dan vroeger het tijdschrift las, kreeg door de ontbinding van *De Nieuwe Gids* de indruk dat de strijd voor een nieuwe poëzie geëindigd was. Men kon denken: wij hebben nu een heel geslacht van dichters aangehoord, er zijn andere onderwerpen, maatschappelijke bijvoorbeeld, die onze aandacht vragen, en voor Holland is het wèl geweest. Maar men vergat dat al het tot nu geschrevene jeugdwerk was, en dat de ontwikkeling van de dichtkunst niet aan een tijdschrift hangt.

Zooals ik zei: het dichterlijk ideaal veranderde. De vrije natuurlijkheid waarin ieder zich had uitgeleefd, voldeed niet meer. Men verlangde naar een kunstvolle gebondenheid. Achter de uitingen van de dichters bewoog zich hoe langer hoe meer een Idee, een grondvorm van hun gedachten, een symboolgestalte die de levensveelheid voor hen vertegenwoordigde. Nadat in 1894 de oorspronkelijke *Nieuwe Gids* was opgehouden, vereenigde zich de strijd voor de Poëzie rondom die Idee in de zeven jaargangen van *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Het aantal strijders was grooter dan vroeger; grooter ook hun verscheidenheid. En het bleek wel dat de band van een gelijke Wil vaster klemt dan die van een gemeenschappelijke Gezindheid.

Zoolang de tijd rustig bleef, kon toch die band allen saamhouden, maar zoodra hij meer bewogen werd, bleek hij de eenen te los, de anderen te eng.

Het gevoel van grenzen dat de strijdbare verdedigers van de poëzie nooit willen kwijtgaan, ontbrak bij anderen die juist meenden allen, tot in het vormelooze toe, om de dichterlijke Idee te moeten vereenigen.

In *De XXe Eeuw* voltrok zich de scheiding al. Na 1904 werd binnen straffere lijnen de strijd voor de Poëzie in het Tijdschrift *De Beweging* voortgezet.

Nu ook weer waren er velen die meenden dat zulk een strijd dwaasheid was. Zij hadden niet opgemerkt dat de dichterlijke droom van het tweede tijdvak evenzeer als die van het eerste was voorbijgegaan. In een tijd geraakt van onbeslechte kamp en innerlijke gisting voelde de Poëzie zich noch als vrije natuurlijkheid, noch als kunstvolle gebondenheid, maar als onberekenbare scheppingsdrang. In dit haar wezen strijdt zij tegen alle machten die het bestaande willen handhaven, ook al werd het waardeloos. Zij vereenigt alle krachten die het nieuwe leven voorspellen en nabijbrengen.

Kan men zeggen dat een Poëzie die haar roeping zóó verstaat op dit oogenblik voor ons volk niet een noodzaak is, en gelooft niemand meer dat de Poëzie een strijd te voeren, en een overwinning te bevechten heeft?

Ik kan het niet aannemen. Veeleer geloof ik dat nu, vijf en twintig jaar na haar vernieuwde intrede, de strijd om haar schoonste overwinning nog wordt gevoerd.

1906.

De verdediging van het dichterschap

Eenige opstellen van F. van der Goes in *De Kroniek* zijn me een welkome aanleiding om sommige denkbeelden uitvoeriger voor te dragen. Deze bestrijder heeft zijn meeningen in een toon gehouden waarnaar men gaarne luistert, die men gaarne overneemt en waarin het ook mogelijk is alles te zeggen wat men op het hart heeft. Toen ik, nu ongeveer tien jaar geleden, mijn eerst stille, daarna luide toernooien aanving, heb ik het me tot een plicht gemaakt tot niemand het schriftelijke woord anders te richten dan ik het mondeling doen zou als hij tegenwoordig was; en ik heb mij daarover niet te beklagen gehad. Er bestond, als ik zoo schreef, tusschen de toegesprokene en mijzelf indien niet altijd een feitelijke, toch steeds een verbeelde verstandhouding, die mij terughield van iets te zeggen wat door de ander niet verstaan zou worden, terwijl het besef ervan tevens de ander tot verstaan welwillend maakte. Zij die onbekommerd om hun tegenpartijder schreven wat ze dachten, en betoog en twist, scherts en hoon, lof- zoowel als smaad-rede over zijn al of niet luisterend hoofd uitstortten, zij konden toejuiching verwachten van hun talenten als redenaar, - maar waren zij zeker dat de onder die talenten bedolvene hun bedoeling verstond? Hoeveel geringer nog werd die zekerheid als de bewondering voor het oratorische een hulde bleek

die men moeielijk missen kon, en men, om bij armoede van argumenten de schijn te redden van onoverwinnelijkheid, behoefte kreeg aan het retorische. Leuzen en frazen moesten dan de plaats vervangen van kennis en denkbeelden, en, ergst van al, de schrijver moest hopen dat de bedoeling van hun aanwezigheid niet begrepen werd. Schrijven met de hoop niet verstaan te worden, dat is de vloek van een oratorische welsprekendheid, die niet gedragen wordt door kennis en denkbeelden. Zijn zij die zoo schrijven tevens sprekers voor de menigte dan is die vloek bijna onontkoombaar. Zij moeten tegenover haar altijd gelijk hebben, altijd onkunde en armoede van gedachte, ook al is ze tijdelijk, verbloemen. Terwille van de zaak die zij voorstaan, de partij die hen uitzendt, is dit bijna plicht. Zij weten daarenboven dat voor frazen en leuzen de menigte altijd gevoelig is. Het redden van de schijn wordt hun hoofdzaak en zij verheffen zich boven hun tegenstander met het ijdel en wapperend armgebaar van een armoedeverhullende retoriek. Van geen soort van welbespraaktheid ben ik zoo afkeerig als van deze. Terwijl ik het goede oratorische prijs, vermijd ik het, uit haat aan het retorische. En meer dan eenige andere welsprekendheid bemin ik die onmiddellijke, die in een gevoel van verstandhouding met de hoorder een waarborg heeft dat al het gezegde erkend en verstaan zal worden als wat het is. Henriëtte Holst en F. van der Goes zijn de twee *Nieuwe-Tijd*-redakteuren die de Inleiding van *De Beweging* hebben aangevallen; maar terwijl de eerste haar onkunde en haar gebrek aan denkbeelden verbergt in oratorische volzinnen en onder retorische frazen, die ik wel kan afwijzen, maar niet beantwoorden, zegt de laatste

zijn opmerkingen in een toon waarin antwoord mogelijk en aantrekkelijk wordt.

* *

Gij, Verwey, - zegt Van der Goes - zijt bevangen in een illusie, en ik zal u inlichten. Gij beschouwt de dingen zooals ge wenscht dat ze waren. Ge zijt zoozeer ingenomen met de rol die ge zoudt begeeren te vervullen, dat ge de omstandigheden waarin alléén die rol mogelijk ware, fantaseert voor uzelf, - en, wat erger is, betoogenderwijs aan anderen tracht op te dringen. 'De dichter heeft zijn eigen waarheid, en wie geen barbaar is zal haar gaarne eerbiedigen; doch wederkeerig hebben degenen tot wie hij spreekt de vrijheid hem te verzoeken, dat hij niet buiten de sfeer der poëzie zich begeve, en hun niet met het proza der redeneering van een waarheid poge te doordringen, welke een produkt is van zijn verbeelding. Wat wij bewonderen in poëzie zijn wij niet gehouden in proza te aanvaarden. Wanneer Verwey er behagen in scheidt, een wereld in zijn werken te creëren waar de poëten voorgaan en de overigen volgen, getrokken door de enkele schoonheid van hun zang, zal menigeen, gelooven we, zoover de werkelijkheid waarin hij verkeert hem rust laat, begeerig luisteren naar het verhaal en zich gevangen geven aan den verhalen. Doch als Verwey een opstel in de wereld zendt waarin hij ons uitlegt dat het zijn "plicht" is voor een orgaan van de intellektueele strooming onzer dagen te zorgen, - immers "dichters beleven in den geest het sterkst, wat de volken beleven, stoffelijk en geestelijk" - dan wordt het een heel ander ding, en, wat op één plan het voortbrengsel

kon schijnen van een schoone verbeelding, op dit lagere plan het maaksel van een inbeelding, die eerder leelijk moet heeten. Nog daargelaten, dat wel niets ter wereld een minder verheven bezigheid kan zijn, dan het bepleiten van de rechten der poëzie met de middelen van het proza. Leid ons, zeggen wij tot den dichter, waarheen gij wilt, en, zoo gij kunt, beveel de massa u te volgen, maar in uw mond past geen andere stijl als het lied en in uw handen geen ander wapen als het speeltuig. Weggevoerd of meegesleept te worden, moet als een vreugde zijn genoten, niet opgelegd als een plicht. Wij buigen niet welstaanshalve voor uw rang, wij bukken getroffen door uw grootheid. Verschoon ons daarom van het betoog uwer aanspraken op een hulde, die uwer eerst dan waardig zal zijn wanneer wij u haar bieden als een gering geschenk. En wij vreezen dat onder de dokumenten waarop de historie eenmaal zal uitwijzen welke dichters de voorgangers waren van het volk, iets als een prospektus waarin men zichzelf op de lijst plaatst, beter achtergelaten ware.'

Dit zijn niet alleen vaste en heldere meeningen, maar het is een proza dat even fraai als welsprekend is. En de schoonheid van dit proza berust niet in het oratorische, maar in het bevallige van een aanspraak die de aangesprokene uitlokt tot antwoorden.

Waarde Vriend - zegt hij dus: - gij huldigt het Dichterschap, maar verwacht het met de dichter; - gij huldigt het Dichterschap, maar op een wijze die ieder dichter zal afwijzen; - gij huldigt het Dichterschap, maar wilt niet dat een dichter het verdedige.

Vindt ge dit werkelijk zulk een weinig verheven bezigheid, het 'bepleiten van de rechten der poëzie met de middelen van het proza'? Ik wil niet on-

deugend genoeg zijn om voortgaande te vragen: gelooft ge werkelijk dat in de mond van de dichter 'geen andere stijl als het lied en in (zijn) handen geen ander wapen als het speeltuig' past? Hoezeer ik toch geneigd ben te gelooven aan de ernst van uw uitspraken, kan ik niet nalaten te denken dat, toen ge dit schreeft, uw pen uw ernst te gauw af was. Ware het anders, grieksche tragici en joodsche psalmisten, noorsche skalden, germaansche barden, Dante Calderon en Goethe, ja uw eigen gooische bureu zouden voor u oprijzen en over u weeroepen. Wapens en stijlen genoeg hebben dichters in hand en mond gehad en het ziet er niet naar uit of zij om uwentwil hun leven zullen beteren. Maar ik houd me aan uw eerste volzin, die, meen ik, beter uw bedoeling zegt. Gij vindt het weinig verheven de rechten van de poëzie te bepleiten met de middelen van het proza.

Het spijt mij, dat - om er maar één te noemen - Shelley dit deed. En, wat mijzelf betreft: juist Shelley's *Defense of Poetry* heb ik, voordat ik mijn eigenlijke arbeid begon, zóózeer genoten, dat ik ze in onze eigen taal overbracht. Ik kan niet nalaten te bekennen dat ik, tenminste wat dit punt aangaat, geheel en volstrekt met u verschil van meening. Ik vind de *Defense of Poetry* het schoonste prozastuk dat in de laatste honderd jaar geschreven is, en ik weet voor mijzelf geen schooner taak dan de verdediging van het Dichterschap.

Gij begrijpt dat ik me daarmee geen Shelley acht, en ook niet Shelley's werk over wil doen. Ik ben een bescheiden voetknecht in het leger van hen die de Poëzie verdedigen, en ik zie niet in waarom die eer mij niet gegund zou zijn. Wanneer gij dan ook zegt dat ik mijzelf 'op de lijst' plaats van dichters

die eenmaal de voorgangers van het volk zullen genoemd worden, dan is het omdat gij, ten onrechte, een dichter verwart met het Dichterschap. Het Dichterschap prijs ik, - omdat of hoewel ik een dichter ben. Maar gij noch iemand heeft het recht de verdediger van het Dichterschap verdacht te maken als zocht hij zichzelf.

Ik moet u, gewaardeerde vijand, roemen, omdat ge bij uw eerste aanval zoo dadelijk de sterkte waarom het gaat, getroffen hebt. Het gaat namelijk om niets anders dan om wat gij door de wijze-zelf van uw lofspraak onbedekt hebt aangevallen: de waarde van het Dichterschap. Gij wenscht geen barbaar te zijn; gij wilt, zoover de werkelijkheid waarin ge verkeert u rust laat, luisteren naar de dichter en zijn verbeeldingen; maar in ruil daarvoor verlangt gij van hem dat hij zijn verbeeldingen niet voor werkelijkheid houde, dat hij zich niet buiten de sfeer der poëzie begeve en zich dus ook niet inlate met uw werkelijkheid, dat hij vooral niet wage u te betoogen dat een dichter iets meer en iets beter is dan gij in hem ziet. O, mijn vijand, al zoudt gij mijn gedichten nooit meer lezen, ik moet u zeggen dat ik nog zeer veel ter verdediging van de Dichter schrijven zal, dat ik hem veel meer en veel beters roemen zal dan gij zult kunnen goedkeuren, en dat ik voor hem een plaats zal vragen, niet buiten de sfeer der poëzie - want waar zou dat wezen? - maar zeer zeker in het midden van uw werkelijkheid.

Ik kan niet anders, mijn Vriend, maar ik zal tegenover u moeten volhouden dat in de poëzie de *ware* werkelijkheid gelegen is.

* *

Als het er mij om te doen was lofzangen aan te heffen op de Dichtkunst of de Renaissance-verheerlijking van het individueele Dichterschap te laten herleven, dan zou Van der Goes, en terecht, dat opzet niet belangrijk genoeg achten om het te keer te gaan. Maar iets anders is het nu blijkt dat Dichterschap door mij als hoogste vorm van geestelijk leven begrepen wordt en ik er een plaats voor vraag in de toekomstige samenleving.

Wij beleven, in de menschengemeenschap van heden, groote verschuivingen. Evenals tegen het eind van de achttiende eeuw het bedrijf van de burgerijen de voorrechten van adel en geestelijkheid begon op te ruimen, leven wij nu sinds tientallen van jaren in de verwachting dat de voortbrengende arbeid de overmacht van het geërfd bezit breken zal. Wat zal - vragen wij nu - in die toekomst die wij begeeren de plaats van het geestelijk leven zijn? Bestaat er gevaar, dat een strijd, voorloopig gevoerd door vakbonden, coöperaties en politieke partijen, en uiteraard in hoofdzaak gericht op het verkrijgen van stoffelijke voordeelen, het geestelijke zal doen achterstaan? Zal het beseft blijven dat stoffelijke voorspoed bij geestelijke achterstand eer schade dan winst moet heeten? Zijn wij verantwoord met te zeggen: eerst het stoffelijke, en daarna het geestelijke, - overtuigd als we zijn dat ook tijdelijke, ook kortstondige verachteloozing van het geestelijk leven zich bij volk zoo goed als bij mensch onherstelbaar wreekt?

Tegenover al deze vragen is het mijn overtuiging dat instandhouding en aankweeking van geestelijk leven wenschelijk is en dat een tijdschrift daartoe van dienst kan zijn.

Maar hier hoor ik Van der Goes mij al toeroepen

dat de strijd voor het stoffelijke zijn eigen geestelijk leven met zich brengt. En ik wil hem tegemoet komen en zeggen dat ik dat geloof. Ja, ik geloof zelfs veel meer dan dat. Ik geloof namelijk dat de strijd voor de Toekomst van de Arbeid niet enkel een stoffelijke strijd *is*; dat de gedachte van die Toekomst evenzeer een bezielende Idee is als een verwachte werkelijkheid, en dat niemand de daden die noodig zijn om haar te doen worden, volkomen doen zal tenzij hij iets in zich heeft van een dichterlijke droom.

Maar - laat ik er dan op volgen - wáárom weerstaat gij dan, waarde medestrijder, dat de eenen het meest in de afzonderlijke daden, de anderen het meest in de eene droom leven? Waarom wilt gij niet dat nevens de ekonoom, en nevens de staatkundige, de dichter strijdt?

Het geschil tusschen Van der Goes en mij wordt hier op een ander plan gebracht. De vraag is niet, zooals hij het wilde doen voorkomen, de strijdende werkelijkheid of de eene zichzelf verheerlijkende dichter. Jaren geleden, in een opstel *Volk en Katholicisme*, heb ik al uiteengezet dat van een dichterschap tegenóver de gemeenschap mijns inziens geen spraak kon zijn. Maar de vraag is: behoort tot de gemeenschap, tot de gemeenschap waarvoor wij strijden, ook de dichter, ja of neen?

Neen, zegt Van der Goes, de dichter droomt zich een wereld waarin hij voorgaat, en de anderen volgen, getrokken door de enkele schoonheid van zijn zang; hij moet op zijn plaats blijven buiten de werkelijkheid. Ik antwoord: de ekonoom denkt zich een wereld waar hij voorgaat, en de anderen volgen, beheerscht door de juistheid van zijn uitspraken. Ik vraag: waar is het onderscheid? Waarom mogen de men-

schen wel geleid worden door de wetten van de ekonoom en niet gelokt door de liederen van de dichter? Waarom zijn de wetten van de een meer werkelijkheid dan de liederen van de ander? Waarom wordt de een wel en de ander niet toegelaten tot de werkelijkheid?

Gij kunt hier niet eens, gij ekonoom, aanvoeren dat gij de strijd praktisch voert, of in hoofdzaak stoffelijk. Gij zijt een geestelijk leider. Gij zijt evenals de dichter een geestelijk leider, en de vraag staat geheel, temidden van de strijd die door ons gezamenlijk gevoerd wordt, tusschen twee strijders van geestelijke beteekenis.

Ik werp deze kamp in uw eigen rangen, zooals hij is aangebonden in uw eigen tijdschriften: een kamp niet over de praktijk, maar over de vraag welke elementen van geestelijk leven op zichzelf en voor die praktijk van beteekenis zijn en welke plaats aan elk van die elementen moet worden toegewezen: welke aan de Ekonoom, welke aan het Dichterschap.

* *

Eerste symptoom van het geschil dat ons bezig houdt, was, sinds zeven jaar, een vraagpunt betreffende de *Nieuwe-Gids*-beweging. In hoeverre - luidt het - was die beweging laatste uitlooper van een groot verleden, en in hoeverre een vroegtijdig verschijnsel van wat we ook nu nog als toekomst zien?

Het eerst werd het in geding gebracht door Herman Gorter, die eenvoudig zei: niets als een laatste uitlooper. Door mij werd daartegen volgehouden dat zij 'ook de sociale kracht van deze tijd (had) voorge-

werkt'. Het gaat niet aan, en het is enkeleen teeken van zwakte, de eerste stelling te herhalen, zonder kennis te nemen van de redenen die de tweede waarschijnlijk maken. Het gaat vooral daarom niet aan, omdat het geheele streven van *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De XXe Eeuw*, voor zoover het van mij afhing, van die redenen onafscheidelijk was. Toch is dit het eenige wat nu weer Van der Goes, zooals vóór hem Gorter, deed. De dichters en schrijvers van tachtig, woordvoerders van de kleine burgerij, zeide de laatste. En de eerste herhaalt van 'kleinburgerlijke literatuur'. Hoe deze verbluffende voorstelling de breinen waarin ze huist verwarren moet, kan men zich denken. Revolutionnair is hun dan ook de beweging, en tegens niet revolutionnair: ze was immers gericht tegen 'de maatschappelijke kringen welke zij met een nieuwe litteraire kunst begiftigde'. Een inderdaad liefhebbend en welmeenend soort revolutionnair dus. Dezelfde verwarring treft men bij Henriëtte Holst aan: 'De beweging van '80 was revolutionnair': - en op dezelfde bladzij: 'zij was de artistieke uitdrukking, niet van de aspiraties eener nieuwe klasse, tegenovergesteld aan de algemeen gangbare, dat is die der heerschende klassen; zij was integendeel een meer verdiepte en verfijnde, meer ideale en waarachtige uitdrukking van de gevoelens en gedachten dier klassen'. Wij zien er meteen uit dat deze schrijfster haar bepaling nog niet verscherpt heeft tot een onderscheiding tusschen burgerlijk en klein-burgerlijk. Van der Goes doet dat wel en geeft zelfs nog een nieuwe en nadere aanduiding. 'De Tachtiger jaren zagen, in de vorige eeuw, niet slechts de *Nieuwe-Gids*-beweging in de letterkunde, maar ook het verval der liberale

partij in de politiek; en tezelfder tijd ongeveer toen de revolutie van de kunst volledig was, zegevierde de kleinburgerlijke staatkunde der antirevolutionnaire partij bij de verkiezingen van '88.'

Let wel, terwijl voor Henriëtte Holst de beweging eene was die verfijnde uitdrukking van de gevoelens van een 'heerschende' klasse bedoelde, legt Van der Goes verband tusschen haar en de antirevolutionnair die, tegelijk met haar triomf, over de heerschende klasse zegevierden. Verzoening evenwel schijnt mogelijk waar we opmerken dat de schrijfster in *De Nieuwe Tijd* aan haar verklaring een andere deed voorafgaan. 'De nieuwe letterkundige beweging vond haar grond in nieuwe gevoelens en voorstellingen, dieper en intensiever dan van eenig vorig geslacht, die in de maatschappij opkwamen toen Nederland van klein-burgerlijk kapitalistisch werd....' Niet dus was volgens haar de beweging kleinburgerlijk, maar ze vond haar grond in gevoelens en voorstellingen die opkwamen toen Nederland van klein-burgerlijk kapitalistisch werd....

Ik houd mijn hart vast bij een dergelijke hocus pocus van gevoelens die - wel of niet klein-burgerlijk - volgens de ééne een verfijnde heerschende-lassenkunst, volgens de ander een klein-burgerlijke literatuur - en verwant (of niet verwant?) met de antirevolutionnaire staatkunde - revolutionnair en toch eigenlijk niet revolutionnair - hebben voortgebracht, maar voor beiden klaarblijkelijk uit den booze of toch misschien ook weer niet uit den booze schijnen te zijn geweest.

Waar is in deze hutspot eigenlijk het klapstuk dat kracht en substantie geeft? - Ik bedoel: waar is de historische beschouwing die, ik zeg niet: dergelijke

onvereenigbaarheden vereenigt - want dat is niet mogelijk - maar die iemand het recht geeft bestaande historische beschouwingen aan zijn laars te lappen?

Want dat, en niet anders is het, wat hier, minder vrijmoedig dan vrijpostig, ook door Van der Goes wordt gedaan. Gij, Van der Goes, denk ik bij mijzelf, hebt een naam te verliezen, ook als geschiedschrijver. Indien gij werkelijk van meening zijt dat een kleinburgerlijke literatuur (die van de dichters en schrijvers van '80) een verwant verschijnsel geweest is naast de kleinburgerlijke staatkunde der anti-revolutionnaire partij en dat er tusschen de triomf van de eene en van de andere in 1888 verband bestond, dan moet gij dat aantonen, ge moet het waarschijnlijk maken, ge moet het ons door de kracht van feiten en redeneeringen doen aannemen. Met minder dan dat kunnen uw vrienden noch uw bewonderaars genoeg nemen. Minder dan dat zou uwer onwaardig zijn.

Het herhalen zonder meer van wat ik brandmerk als een verbluffende voorstelling, was het eerste wat ik Van der Goes te verwijten had. Het tweede was dat hij geen kennis had genomen van de redenen die een andere meening waarschijnlijk maken.

Voor ik die redenen ter sprake breng wil ik mij eerst nog eens afvragen wat het was dat de schrijvers van *De Nieuwe Tijd* vijandig stemde tegen de Nieuwe-Gids-beweging. Gelukkig bestaat - voor zoover ik weet - daaromtrent geen verschil van meening: de oorzaak was hun haat aan het Individualisme. Sinds van 1886-'89 onze meest individualistische gedichten verschenen, was het tij gekeerd en ging de stroom tegen het vorige. Wees mijn

bondgenoot, had ik dan ook, na zijn aanval in 1898, Gorter toegeroepen. Gorter wilde niet en van die tijd af is de strijd tegen het Individualisme gevoerd op twee linies en door middel van tweeërlei historische beschouwing.

De eerste bespraken we. De tweede ging uit van de overtuiging dat, ondanks haar op de spits gedreven Individualisme, de Nieuwe-Gids-beweging 'ook de sociale kracht van dezen tijd had voorgewerkt'.

Wanneer ik spreek van de Nieuwe-Gids-beweging bedoel ik altijd die van de eerste jaren. Na 1888 was mijn rol aan het tijdschrift uitgespeeld. De Nieuwe-Gids was voor mij het tijdschrift van die dichters die door hun werk en hun meeningen in verzet kwamen tegen de retoriek van - in één woord gezegd - Bilderdijk. Voor mij was het niet, zoals later voor het publiek, een naturalistisch tijdschrift, evenmin als het een orgaan van schilders was, hoewel we al vroeg met naturalisten en schilders een verbond sloten. Onze poëzie tot inhoud te geven een werkelijk leven, en daardoor zoowel als door onze kritiek de retorica te bannen uit onze letteren, dat was wat wij ons voorstelden. Onze gedichten waren jeugdgedichten: de invloed van vreemde literaturen was er rijkelijk merkbaar in en onze aandoeningen waren die van een zichzelf overschattend geslacht. Maar één ding was niet van onze jeugd, en niet uit den vreemde, en niet bestemd om voorbij te gaan: het was het streven wezenlijke waarden in de plaats te brengen van traditioneele. Toen de eerste ontgoocheling na de zelf-verheffing haar kracht verloor, kon niets ons beletten daar de draad weer op te nemen waar hij niet afgebroken, maar gevallen was, en voort te weven aan het werk van ons leven: wezenlijke

waarden in de plaats te brengen van traditioneele. Wij konden nu zien wat er aan onze jeugd-arbeid jong, oneigen, vergankelijk geweest was, maar tevens erkenden wij in ons streven dat blijvende.

Wij zagen om ons heen. De geestdrift voor poëzie was uitgeblaakt. In de plaats daarvan laaide een geestdrift voor maatschappelijke hervormingen. Ook in die geestdrift herkenden we het - door juist zulke tegenspoed als de onze gelouterde - streven, wezenlijke waarden in de plaats te brengen van traditioneele.

Dit is de band, het knooppunt, waarop ik wensch dat ge letten zult. Dit te zien gaf me zekerheid dat één streven tot hervorming van de literatuur gedreven had en tot hervorming van de maatschappij.

Na die tijd heb ik in *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De XXe Eeuw* een geschiedbeschouwing ontwikkeld waarin de poëzie van Jacques Perk en van de Nieuwe-Gids-dichters als gelijklopend met de strooming tot vernieuwing van de samenleving wordt voorgesteld, en de natuurlijke verhouding van de letterkundige en de maatschappelijke beweging tot vorige bewegingen van die soort wordt aangeduid.

Waarom, vraag ik, worden die beschouwing en die aanduiding door Van der Goes en de zijnen stilzwijgend geloofend, maar niet gelogenstraft?

Niet door mij alleen, ook reeds door anderen, ouderen en jongeren, worden ze uitgesproken en verdedigd. Waarom worden ze door hen die tegelijk dichters en schrijvers van de Nieuwe-Gids-beweging en maatschappelijke hervormers zijn, zelfs niet aangevallen?

Zonder twijfel, dit is een arbeid die niet in een dag of een week voltooid kan worden, maar zij hoeven toch niet op te zien tegen een moeite die in elk geval

tot resultaat zal hebben dat zij zich juister bewust worden van de verhouding waarin de twee liefden van hun leven staan tot elkander, juister bewust van de verhouding tusschen maatschappij en literatuur.

Of kunnen zij met een schijn van recht meenen zich daarvan bewust te zijn? Zoozeer bewust dat zij het recht hebben de meeningen van anderen voorbij te zien? Uit hun geschriften is het me niet gebleken. Integendeel, grooter verwarring dan ik daaruit heb aangetoond is moeielijk denkbaar. En die verwarring belemmert de kracht van hun samenwerking met anderen, de kracht van hun werking op anderen, het vertrouwen op hun persoonlijkheid.

* *

Dat juist Van der Goes, in wie het verbond tusschen literatuur en maatschappelijke hervorming van den beginne belichaamd was, de verhouding tusschen die beide niet vermag in te zien, zou verwonderlijk schijnen als het niet verklaard werd door zijn onkunde.

Uit dit schrijven kan het voldoende blijken dat, sinds 1894, mijn bewuste bedoeling geweest is aan het geestelijk leven, in zijn hoogste vorm het Dichterschap, een plaats te verzekeren in de samenleving waarvoor wij strijden. Maar meer dan uit dit schrijven blijkt het uit elke jaargang van *De XXe Eeuw* en *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Van der Goes heeft daarvan niets opgemerkt.

Levende in zijn kring en in zijn sfeer heeft hij zich nooit afgevraagd wat er omging in de kringen, waaraan hij toch verwant was, die hem toch ten deele

tot de hunnen rekenden, die zijn arbeid aanvaardden en op prijs stelden.

Het onderscheid tusschen Van Deyssel en Verwey bespreekt hij; maar dat het allereerst daarin lag dat de eerste de Nieuwe-Gids-beweging een gedane zaak achtte en de tweede in haar een voorloopster zag van de strijd voor maatschappelijke hervorming, - het wordt niet door hem aangeroerd. Verwey's bewondering voor de *revolutionnaire* Potgieter wordt door hem uitgebreid tot de lust een leider van onze huidige burgerij te zijn. Het socialisme, verwijt hij hem herhaaldelijk, hebt gij voorbijgezien.

Neen, waarde Vriend, dit zijn alles beweringen, die gij zult moeten waarmaken, of - terugnemen.

Gij kunt er niet aan ontkomen dat het revolutionnaire van onze tijd door mij niet enkel in ekonomie en politiek, maar in allerlei, ekonomisch en politisch zeer weinig revolutionnair uitzierende schrijvers gevonden wordt, en dat ik in al die schrijvers het nieuwe geestelijk leven, de geestelijke beweging van onze tijd erken. Gij kunt er niet aan ontkomen, dat ik, niet in de individueele dichter, maar in het Dichterschap, als hoogste vorm van geestelijk leven, de belichaamde revolutie van onze tijd begroet, de Toekomst, de Idee van die Schoonheid, waaraan ook voor uw deel *gij* bouwt, de Ekonom. Gij kunt er niet aan ontkomen, dat, terwijl anderen die eerst de Revolutie in de Literatuur droegen zich opstellen als welvoldane bewakers van een schijnbare grootheid, ik, de onvoldane, een bescheiden voetknecht in het leger van hen die de Poëzie verdedigen, mee zal loopen naar de wereld van onze verwachting, om er een plaats te vragen voor *haar* Dichterschap.

1905.